

Södertörns högskola | Institutionen för svenska, retorik och journalistik
Kandidatuppsats 15 hp | Svenska | Höstterminen 2008
Publicerad den 31 december 2013

Måltext i Midgård

– Ohlmarks *Härskarringen*
och översättandets normer

Av: Gustav Dahlander
Handledare: Anna-Malin Karlsson

Abstract

This study considers *Härskarringen* (1959–61), a Swedish translation of J. R. R. Tolkien's *The Lord of the Rings* (1954–55), within the framework of translation studies and the description of norms within different fields of translation. As the work's position as a translation has been questioned by a number of critics, the aim of the study is to identify features of the text which can be associated with this critique. The methodology employed by the study aims to separate departures in the target text from the source text within fields such as semantics and style. The departures are then ordered on the basis of linguistic form. The study suggests that the translation contains a number of features, and proposes possible explanations for these, based on the result of the study in relation to these points of departure as well as the circumstances in the context of the creation of the translation. The method used is partly based on a model developed by Rune Ingo (1991), and the results are analyzed by means of key concepts from Yvonne Lindqvist (2002). The study concludes that *Härskarringen* should be considered a work done mainly in accordance with an acceptable translation strategy, and thereby has characteristics of a low prestige translation. The study further considers that the critics of the translation hold, seemingly, that *The Lord of the Rings* should be translated as high prestige literature, and that they have reacted against the translation consequently. The study suggests that the reason for the questioning of *Härskarringen's* position as a translation seems to be that the work has not been translated in accordance with the norms of the literary field to where it is today attributed. The critique can partly be viewed as a result of a raised status of *The Lord of the Rings* and J. R. R. Tolkien, and thus of the mobility of a work within the literary system.

Keywords: translation, target text, norms, consecration, J. R. R. Tolkien, Åke Ohlmarks

Sammanfattning

Den här uppsatsen undersöker *Härskarringen* (1959–61), en översättning av J. R. R. Tolkiens *The Lord of the Rings* (1954–55), med en översättningsvetenskaplig deskriptiv metodik. Uppsatsen försöker utröna vilka egenskaper hos den svenska tolkningen som gjort att dess ställning som översättning, till helheten eller enskilda delar, har ifrågasatts av en rad kritiker. Undersökningen utförs genom att tillämpa en metod för utverkande av avvikelser mellan översättningen och originaltexten inom för uppsatsen ändamålsenliga kategorier, såsom betydelsemässiga avvikelser mellan översättning och original. De framkomna avvikande textställena sorteras sedan efter deras språkform, och utifrån resultatet samt förhållanden i översättningens tillblivelse karakteriseras sedan den undersökta aspekten av översättningen genom ett antal egenskapsdrag samt möjliga anledningar till dessa.

Slutsatsen efter genomförd undersökning är att *Härskarringen*, huvudsakligen genom att på olika sätt förhålla sig fritt till originalet, bär många gemensamma drag med översättningar inom lågprestigelitteraturen, och att kritikerna – då dessa förefaller anse att Tolkiens *The Lord of the Rings* tillhör högprestigelitteraturfältet och bör översättas enligt dess normer – därför har reagerat mot översättningens utformning. *Härskarringens* ställning som översättning har ifrågasatts på grund av att verket inte har översatts i enlighet med normerna på det litterära fält där det i dag anses befinna sig. Företeelsen får delvis ses som en följd av *The Lord of the Rings* och J. R. R. Tolkiens ökade anseende, och är därmed ett exempel på återverkningar av ett verks rörlighet inom det litterära systemet.

Innehåll

FÖRORD	5
1 INLEDNING	6
1.1 ÅKE OHLMARKS: LITTERÄR PRODUKTION	6
1.2 ÅKE OHLMARKS: ÖVERSÄTTNINGSSYN	7
1.3 <i>HÄRSKARRINGEN</i> : BAKGRUND	9
1.4 <i>HÄRSKARRINGEN</i> : UNDERSÖKTA OMDÖMEN	11
1.5 ÅKE OHLMARKS: BIOGRAFISK BAKGRUND	11
1.6 BAKGRUND TILL ÄMNESVAL	12
1.7 SYFTE	13
2 TIDIGARE FORSKNING	13
2.1 ÖVERSÄTTNING SOM SOCIAL PRAKTIK	13
2.2 <i>HÄRSKARRINGEN</i> : TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR	14
2.2.1 Tillägg	15
2.2.2 Kvantitativa undersökningar	15
2.2.2.1 <i>Källtext i Midgård</i>	16
2.3 FÖRELIGGANDE UNDERSÖKNING	16
3 TEORI	17
3.1 ÖVERSÄTTNING INOM ÖPPNA LITTERÄRA SYSTEM	18
3.2 EKVIVALENS	18
3.3 NORM	19
3.3.1 Begreppsparet adekvans och acceptans	19
3.3.2 Operationella normer	20
3.3.3 Habitus	20
3.3.4 Doxa och konsekkrering	20
3.3.5 Högprestige- och lågprestigeöversättningar	21
3.3.6 Begreppet <i>översättning</i>	21
4 METOD	22
4.1 KVANTIFIERING AV AVVIKELSER	22
4.1.1 Analysmodell	23
4.1.1.1 <i>Övergräpande bedömningskriterier</i>	24
4.1.1.2 <i>Semantiska kategorier</i>	24
4.1.1.2.1 Tillägg	24
4.1.1.2.1.1 <i>Semantiska tillägg</i>	25
4.1.1.2.1.2 <i>Explicitgörande tillägg</i>	25
4.1.1.2.2 Utelämningar	25
4.1.1.2.2.1 <i>Semantiska utelämningar</i>	25
4.1.1.2.2.2 <i>Implicitgörande utelämningar</i>	25
4.1.1.2.3 Betydelsenyanser och inexaktheter	25
4.1.1.2.4 Semantiska fel	25
4.1.1.2.5 Avvikelse i egennamn	26
4.1.1.3 <i>Övriga kategorier</i>	27
4.1.1.3.1 Stilistiska avvikelser	27
4.1.1.3.2 Olexikaliserade ord	27
4.1.1.3.3 Typografiska normavvikelse	28
4.1.1.3.4 Språkliga normavvikelse	28
4.1.1.4 <i>Andra hänsynstaganden</i>	29
4.1.1.4.1 Pragmatik	29
4.1.1.4.2 Problematisering	29
4.2 ANALYS AV AVVIKELSEKVANTIFIERINGEN	31
4.3 EXCERPERINGEN	31
4.3.1 De stilistiska och temporala parametrarna	32
4.3.2 Motivering av excerpterna	33
4.3.3 Skillnader mellan upplagor	35

5 RESULTAT OCH SLUTSATSER	35
5.1 AVVIKELSEKVANTIFIERING	35
5.1.1 Kommentarer till excerpterna	37
5.1.1.1 Excerpt 1: <i>krönika</i>	37
5.1.1.2 Excerpt 2: <i>intensiv händelseskildring</i>	38
5.1.1.3 Excerpt 3: <i>miljöbeskrivning</i>	39
5.1.1.4 Excerpt 4: <i>vers</i>	39
5.1.1.5 Excerpt 5: <i>tal i lägre stilart</i>	40
5.1.1.6 Excerpt 6: <i>tal i högre stilart</i>	41
5.2 DRAG HOS AVVIKELSEMATERIALET	41
5.2.1 Indelning efter språkform	41
5.2.2 Enskilda drag	44
5.2.2.1 <i>Värdering</i>	45
5.2.2.2 <i>Förstärkning</i>	45
5.2.2.3 <i>Översättning av källord två gånger</i>	45
5.2.2.4 <i>Förtydligande</i>	46
5.2.2.5 <i>Minskad precision</i>	46
5.2.2.6 <i>Preciseringar/flertydigt → entydigt</i>	46
5.2.2.7 <i>Betoning av fel aspekt</i>	46
5.2.2.8 <i>Inkonsekvens</i>	47
5.2.2.9 <i>Fonetisk översättning, betydelseglidning</i>	47
5.2.2.10 <i>Fonetisk översättning, betydelseväxling</i>	47
5.2.2.11 <i>Vagare semantik</i>	48
5.2.2.12 <i>Semantisk ordning</i>	48
5.2.2.13 <i>Midgårdsspecifikt</i>	48
5.2.2.14 <i>Avvikande stavning inom midgårdsspecifika språk</i>	48
5.2.2.15 <i>Utelämnning/tillägg av utropstecken</i>	48
5.2.2.16 <i>Kontextuellt ändrad form</i>	48
5.2.2.17 <i>Frodig och/ eller lyrisk stil</i>	49
5.2.2.18 <i>Höjd stilnivå</i>	49
5.2.2.19 <i>Sänkt stilnivå</i>	49
5.2.2.20 <i>Olexikaliserade ord</i>	49
5.2.2.21 <i>Oidiomatiska språkformer</i>	50
5.2.2.22 <i>Språkliga normavvikelser</i>	50
5.2.3 Möjlig bakgrund till avvikelsetragen	50
5.2.3.1 <i>Anledningar</i>	50
5.2.3.1.1 <i>Feltolkningar av engelskan</i>	50
5.2.3.1.2 <i>Feltolkningar av semantiken</i>	51
5.2.3.1.3 <i>Ambition att förtydliga källtexten</i>	51
5.2.3.1.4 <i>Bearbetning utan källtexten?</i>	51
5.2.3.1.5 <i>Oavsiktliga svenskspråkiga normavvikelser</i>	52
5.2.3.1.6 <i>Förändring av stilen</i>	52
5.2.3.1.7 <i>Målkultursanpassning</i>	52
5.2.3.1.8 <i>Misstag hos förlaget</i>	53
5.2.3.2 <i>Övergripande anledningar</i>	54
5.2.3.2.1 <i>Högt arbetstempo</i>	54
5.2.3.2.2 <i>Ekonomiskt behov</i>	54
5.2.3.2.3 <i>Okonventionell praktik, habitus och doxa</i>	54
5.2.3.2.4 <i>Ändrad målgrupp?</i>	55
5.3 SLUTSATSER EFTER AVVIKELSEANALYSEN	56
5.4 ÖVERGRIPANDE SLUTSATSER	57
5.4.1 <i>Härskarringen: en acceptansinriktad översättning</i>	57
5.4.2 <i>Kritikernas norm</i>	58
5.4.3 <i>Acceptans och lågprestigelitteratur</i>	59
6 VIDARE DISKUSSION	61
6.1 <i>TOLKIEN I SVERIGE: SÄNKT LITTERÄRT ANSEENDE?</i>	61
6.2 <i>HÄRSKARRINGENS POSITIVA KRITIK</i>	61

6.3 FORTSATT FORSKNING	62
6.4 SLUTORD	63
LITTERATUR	64
BILAGA 1: EXCERPTER	68
BILAGA 2: TABELLER	76
<i>TABELL 1: AVVIKELSEKVANTIFIERING</i>	<i>36</i>
<i>TABELL 2: INDELNING EFTER SPRÅKFORM</i>	<i>43</i>

Förord

Jag vill särskilt tacka Anna-Malin Karlsson, min handledare, samt Anders Stenström (Beregond) för bistånd i arbetet med denna undersökning. Jag står också i tacksamhetsskuld till Marcus Keppel-Palmer för engelsk språkhjälp, Rune Ingo och Yvonne Lindqvist för mycket av begreppsapparaten och – självklart – alla de tidigare undersökarna av Åke Ohlmarks fascinerande Tolkienproduktion.

Stockholm i januari 2009
Gustav Dahlander

1 Inledning

När språkprofessorn John Ronald Reuel Tolkien efter en sjuuttonårig arbetsprocess gav ut *The Lord of the Rings* 1954–55 var det få som anade vilket genomslag boken skulle få. Hans tidigare litterära produktion inskränkte sig till ett fåtal kortare alster vända till unga läsare. Barnboken *The Hobbit* från 1937 var en stor försäljningsframgång, men när Tolkien lade fram *The Lord of the Rings* framgick att detta var ett verk av helt annat slag, med få paralleller i litteraturhistorien. Det blev med tiden klart att Oxfordprofessorn hade skrivit en klassiker av stora mått.

Tolkien gav med sin legendvärld upphov till fantasyn såsom den ser ut i dag – inom åtskilliga regioner i världen den största litterära genren. I begynnelsen stötte fantasyn på motstånd, men liksom Tolkien har genren överlag vunnit i anseende och röner allt större uppmärksamhet av litteraturvetenskapen. I dag syns rent av tydliga spår i det engelska språket efter Tolkien: bland annat är det i enighet med Tolkiens eget bruk numer korrekt att pluralböja *dwarf* som *dwarves*. I brittiska och amerikanska omröstningar har *The Lord of the Rings* vid mångtaliga tillfällen utsetts till 1900-talets och ställvis tidernas bok (jfr Jacobsen 2000:3).

Sverige blev det andra landet efter Nederländerna som fick en översättning av *The Lord of the Rings*. Denna utgavs av Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag, som började planeringen redan 1956 (Hammond & Scull 2006:1032–1033). Hos förlaget organiserades arbetet med översättningen av Disa Törngren, och för verkställandet valdes Åke Ohlmarks.

1.1 Åke Ohlmarks: litterär produktion

I det följande kommer jag att studera Åke Ohlmarks *Härskarringen* utifrån kritik som riktats mot verket. Det är därför värdefullt att ge en bild av Ohlmarks övriga produktion och fall där den har kritiserats.

Översättningar av verk med mytologisk anstrykning som *Eddan*, *Koranen* och *Silverbibeln* kan sägas utgöra en indelningsgrupp i Ohlmarks produktion. För dessa kan översättningen av *Silverbibeln* anföras, som har ansetts vara mycket fri. Sundqvist (1998:10) ger ett exempel på en översättning därur med tolkiensk anstrykning, där textstället ”Och det hände sig vid den tiden att från Kejsar Augustus utgick ett bud på att hela världen skulle skattskrivras” motsvaras av ”Det vart där så i de dagarna att det uttrann ett reskript från kaisare Augustus att upprita hela Midgård” (*Silverbibeln* i översättning av Ohlmarks, efter Sundqvist efter Karl Vennberg, ”I skuggan av Osannolike Ohlmarks”, *Aftonbladet* 1990-12-26).

Ohlmarks har också översatt de isländska sagorna i fem volymer 1962–64, med nyutgåva 1975. Lunds universitets hemsida (Lunds universitet 2008) beskriver Erik Rödes saga – som ingår i denna nyutgåva: *De isländska sagorna. Landsagor, upptäcktsagor, sydvästlandssagor* – med värderingen ”Ohlmarks översättning har dock brister”. Formuleringen upprepas om Ohlmarks översättningar i samma volym av *Gudrid koloniserar Amerika* och *Grönlänningasagan* och fortsätter med rekommendationen ”[s]e hellre den engelska översättningen”.

Ohlmarks har också översatt Nostradamus profetior, som 2008 kom i nyöversättning av Anna Carlstedt och Jan Stölpe. En läsare har efter samtal med översättarna återgett att de ”ansträngt sig att göra en så ordagrann översättning som möjligt (och därför bland annat övergivit rimmandet), till skillnad från Ohlmarks, vars version kallades ’ljusår’ från originalet – ’det är ofattbart att han fick till det där!’” (Venanzio 2008). Jan Arnald, som anmälde nyöversättningen i *Dagens Nyheter*s kulturdelt, menade likaledes att Ohlmarks översättning har svagheter:

Vid översättningen till svenska i början av sextioalet var det [...] ingen som protesterade när Åke Ohlmarks, snarare omdiktare än översättare, inte bara förhöll sig extremt fritt till originalet (till och med friare än hans notoriska Tolkientolkningar) utan också grupperade de små dikterna i lagom godtyckliga kapitel, som ”Hitler och nazismen” och ”Sverige 1593–1809”. Så sent som 2001 gav faktiskt Norstedts utvolymen i nyutgåva. [Arnald 2008]

Norstedts Förlag har på senare år också handhaft utgivningen av *The Lord of the Rings* på svenska och gav 2001 ut även Ohlmarks *Härskarringen* i nyutgåva.

Även den del av Ohlmarks produktion som inte består av översättningar har orsakat kritik. Rosenbalck har med särskilt avseende på släktforskning uppfattat Ohlmarks som ”en av Sveriges mest kända [*sic*] humbuggenealoger. En ren lögnhals faktiskt. Hans uppgifter är oftast rena fantasifoster eller fantasikonstruktioner. Använd ej alltså Ohlmarks till seriös släktforskning.” (Rosenbalck 2005.)

Ohlmarks populärvetenskapliga verk *100 svenska runinskrifter* recenserades av Claiborne W. Thompson vid University of Michigan i *Scandinavian Studies* (nummer 1 1980, s. 68–70, efter Lehman 2005):

Since this book is so unsuccessful on so many levels, it may legitimately be wondered whether it deserves review. After some hesitation I conclude that such a review can be justified only if it examines not just the book but also the larger question of the popularization of scientific material for the benefit of the layman, since that is so clearly the goal Åke Ohlmarks, a well-known translator and popularizer of Old Scandinavian lore, has set himself. It will perhaps be instructive to see why he has failed to attain it.

Thompson menar att lekmanläsaren ”is misled, misinformed, and in the end done a disservice” av Ohlmarks beskrivning av runinskrifterna, som därtill bygger på annan forskning. Thompson gör gällande att framställningen ställvis ligger så nära andras material att ”the suggestion of plagiarism rears its ugly head”.

Lehman (2005) anser att ”Ohlmarks’ *100 svenska runinskrifter* är för den av runstenar intresserade värt lika mycket som densammes verk *Stamträd över Europas furstebus* är för den, som är intresserad av kunglig genealogi – ingenting”.

Ohlmarks producerade även flera nidskrifter med olika inriktning, bland annat *Doktor i Lund: en bok om akademiska intriger* 1980, i vilken han anges ha ”tagit bladet från munnen och berättat utförligt om den närmast otroliga härva av intriger, förföljelser och gemen skumraskpolitik” som föregick och följde hans disputation i Lund (Bokrävrens antikvariat 2009).

Ett starkt tongivande inslag i Ohlmarks produktion är populariserande verk i olika form, något som Åberg (2003) också framhåller som utmärkande för hans produktion som helhet. Många av Ohlmarks översättningar var sekundära (jfr Lindqvist 2002:36), det vill säga översättningar från ett annat språk än källspråket.

Jag har inte kunnat hitta någon översättning av Åke Ohlmarks som tycks avvika från mönstret att förhålla sig fritt till källtexten (se 3 för begreppen *källtext* och *måltext*), och hans produktion förefaller ha en relativt konsekvent stilistik.

Ohlmarks hade emellertid, som jag berör nedan (1.5), litterära framgångar på flera plan, och tilldelades också Svenska Författarfondens översättarpris 1972 (Strömbom 2007:23). År 1960 vann han dessutom första pris i tävlan om stora skandinaviska romanpriset (Svenska antikvariatföreningen 2009) med romanen *Ödesdygnet*.

1.2 Åke Ohlmarks: översättningssyn

I Åke Ohlmarks bok *Tolkiens arv* (Ohlmarks 1978) berör han vid flertaliga tillfällen översättande och ger därmed indirekt uppgifter om sin syn på verksamheten. Ofta väljer han att i stället för *översättning* använda ordet *tolkning*, även för sin översättning av det akademiska arbetet *Master of Middle-earth: The Fiction of J. R. R. Tolkien* av Paul Kocher (på svenska *Tolkiens saganvärld. En vägledning*, utkommen 1975) i en självbibliografisk översikt: ”År 1973 var det tid för min tolkning av Kochers studie [...]” (Ohlmarks 1978:90.)

I sammanhanget kan noteras att titelsidorna i Ohlmarks översättningar av J. R. R. Tolkiens verk plägar bära texten ”Till svenska av Åke Ohlmarks” i stället för en formulering som *Översättning av. I Ringarnas herre*, den nyare översättningen av *The Lord of the Rings*, bär titelsidan texten ”ÖVERSÄTTNING / Erik Andersson / VERSERNA TOLKADE AV / Lotta Olsson”, vilket indikerar en friare hållning för översättandet av poesin.

I inledningen av *Tolkiens arv* redogör Ohlmarks för sitt tillvägagångssätt under arbetet med *Härskarringen* (i citatet omtalas företrädesvis *Sagan om ringen*, den första volymen):

Aldrig har jag påtagit mig en sådan vedermöda och mer skrupulöst gått in för en tolkaruppgift än här. Jag gjorde först en noggrann slätöversättning av hela boken och skrev sedan radikalt om den, hela tiden ledd av en strävan att söka skilda [sic] en levande sagovärld som hade precis så lite att göra med England och engelskan som Tolkien tydligen avsett. [Ohlmarks 1978:6–7.]

Notabelt är hur Ohlmarks säger sig radikalt ha skrivit om den noggranna översättningen, vilket skulle kunna förklara många av de avvikelser från källtexten som senare anförts av översättningens kritiker (se vidare avdelning 5.2.3.1.4). I den känsloläddade *Tolkien och den svarta magin*, vars trovärdighet överlag dock är starkt ifrågasatt (t.ex. Engholm 2001 och Persson 2003), anger Ohlmarks vidare:

jag [har] slagit dubbelknut på mej själv för att söka undvika all lukt av ett engelskt original, och i stället bemödat mej om en lättflytande och korrekt svenska, avsedd att verka som en rent svensk nyskapelse lika mycket som Tolkiens text var en rent engelsk. [Ohlmarks 1982:138.]

I *Tolkiens arv* förklarar Ohlmarks (Ohlmarks 1978:6, se även Ohlmarks 1982:88) hur han under översättandet följde Tolkiens ”ledande berättarprincip”, som går ut på att den engelska språkdräkten inte är mer än en översättning från ett ursprungligt källspråk. Denna klarläggs av ”Appendix F” i *The Lord of the Rings*, men det finns tecken på att Ohlmarks inte läste verket innan han översatte¹, och således inte var medveten om detta under arbetet. J. R. R. Tolkien ger uttryck för samma uppfattning: ”It seems to me fairly evident that Dr. O. [Ohlmarks] has stumbled along dealing with things as he came to them, without much care for the future or co-ordination, and that he has not read the Appendices² at all, in which he would have found many answers” (Carpenter 1995:263 [brev nummer 204]).

Senare i *Tolkiens arv* (Ohlmarks 1978:147) följer en indikation på Ohlmarks arbetstempo, när förmodade läsarreaktioner på varför han inte står som översättare av *The Silmarillion* omtalas:

Snart sagt varenda recension kommer antagligen att spekulera kring problemet eller gåtan – hur man vill uttrycka det – och ingen kommer att tro på sagan att jag inte skulle haft tid att översätta, därför att jag måste ta nästan ett helt år på mig för att översätta Merwyn Peakes Gormenghast-trilogi. – Ingen som vet hur pass fort jag arbetar och hur varmt allt av och om Tolkien alltid legat mig om hjärtat.

Gormenghast-trilogin omfattar i original över 1 000 sidor.

Under en av dialogerna i *Tolkiens arv* framhåller Ohlmarks vikten av att översätta namnen i *The Lord of the Rings* konsekvent. Översättarposten för *The Silmarillion* omtalas:

– Men vem som än översätter, så måste ju vederbörande använda sig av hela den av mig nyskapade arsenalen av termer, fackord och egennamn. jag [sic] antar att en massa sådana blir gemensamma för *The Silmarillion* och *Sagan om Ringen*, och det vore ju totalt förfelat att nu komma med nyöversättningar av ringtrilogins orter och personer – ingen människa skulle hitta rätt i härvan. [Ohlmarks 1978:123.]

I mitten av 70-talet menade Ohlmarks också att ett uppslagsverk innehållande hans ”nyskapningsnamn” (Ohlmarks 1978:123) bröt mot hans upphovsrätt som översättare (Ohlmarks 1982:89, Svensson 1977:4 och Engholm 2001).

---

¹ Se bland annat Andersson 2003a: ”När Celeborn går igenom med sällskapet hur landskapet ser ut längre fram på deras resa nämner han ’the Entwash’, vattendraget som flyter ut från Fangorn. Och här har vi ett ganska tydligt indicium på att Ohlmarks troigen inte gjorde sig besväret att läsa igenom hela trilogin innan han började översätta, för han kallar här än för ’Bukteån’. På kartan i början av *Sagan om ringen* kallar han den ’Slamma flod’. Först i *Sagan om de två tornen* kallar han den ’Ente älv’ [...]”

² Or (I surmise) the nomenclature of later volumes. [Citatets fotnot.]

Konsekvensbrister i namngalleriet är en av de punkter där *Härskarringen* har kritiserats hårdast (se bland annat Andersson 2003a). Av Svenssons sammanställning (1977:190–211, se även Dahlander 2006) framgår att de engelska originalnamnen många gånger har omkring fyra olika översättningar i *Härskarringen*: hit hör tillnamnet ”Bullroarer”, som på svenska motsvarats av ”Tjurvråaren”, ”von Tjurvråal”, ”Tjurböl” och ”Oxenböhl”.

I avslutningen till *Tolkiens arv* ger Ohlmarks när *The Silmarillion* omtalas sin kanske mest utmärkande utsaga beträffande översättande:

Jag är faktiskt glad att jag förbjudits klä eländet i svensk språkdräkt. [– – –] ”The Silmarillion’ är definitivt en tråkig bok. Om jag fått den till översättning hade jag i lojalitetens namn måst slå knut på mig själv för att i den svenska tolkningen söka maskera denna tråkighet så långt det var möjligt. Jag hade sökt variera den stereotypa deklamationsstilen och gjort mitt allra argaste för att utveckla de små ansatser till spänning där finns. Men detta hade sannolikt resulterat i en auktoritativ åthutning från utgivarens sida. Och frånsett det, även om jag efter bästa förstånd hade strävat efter att förgylla och försköna så långt det varit möjligt så hade ändå den Frödingska trueismen [sic] besannats: ’Strunt är strunt och snus (väl att märka *torrt* snus) är snus om ock i gyllne dosor.’ [Ohlmarks 1978:200–201.]

Utsagan ”[j]ag hade [...] gjort mitt allra argaste för att utveckla de små ansatser till spänning där finns” kan uppfattas som en ambition att redigera källtextens handling, vilket Ohlmarks ställvis också förefaller ha gjort i *Härskarringen*. Ett exempel är den tillagda meningen ”Gång på gång klang hans båge” (Tolkien 2002:459), som innebär att Legolas avlossar åtskilliga pilar och synbarligen även träffar sina mål, där han i källtexten enbart överväger att skjuta. Ohlmarks utsaga för också tankarna till växlingen mellan Merry och Éowyn, där den sistnämnda dräper en huvudfiende i *The Return of the King* medan bragden i *Sagan om konungens återkomst* utförs av Merry (se vidare Jacobsen 2000:14–15). Huruvida detta är ett medvetet ingrepp i kompositionen av Ohlmarks har länge varit föremål för diskussion.

1.3 Härskarringen: bakgrund

Åke Ohlmarks översättning *Härskarringen* utkom 1959–61. Strömbom (2008) har lokaliserat och undersökt sju recensioner och funnit att det ”endast [är] tre av artiklarna som kommenterar översättningen med någon utförlighet”. I två av dessa var mottagandet mer eller mindre hyllande: ansedde Sven Stolpe, privat en av Ohlmarks vänner (t.ex. Susning.nu 2003a), bedömde upplagan som en mästerlig ”försvenskning” (Stolpe i *Aftonbladet* 1959-10-02, efter Strömbom 2007:21) och Staffan Björck instämde (i *Dagens Nyheter* 1959, 1960 och 1961), om än inte lika oreserverat, medan Bengt Pamp (i *Arbetet* 1961) snarare förhöll sig kritisk till tonen; se vidare 5.2.3.1.1 och 5.2.3.1.6. Verkets genomslag blev även i Sverige stort och ledde bland annat till att läsare med tiden bildade åtskilliga Tolkiensällskap. Liksom i förlagans fall fick översättningen språkligt genomslag, bland annat genom att *abv* i dag är en självklar benämning på en individ ur ett av fantasyns vanligast förekommande folkslag (Stenström 2004).

Ohlmarks översättning undgick emellertid inte kritik. I Tolkiens legendarium skildras en under decennier omsorgsfullt uppbyggd värld, där själva detaljrikedomen och dess intryck av sammanhang och autenticitet är av stort värde för den litterära helhetsupplevelsen (Tolkien 2000:2–3). Turner (2005:189) visar att ”for Tolkien successful fantasy depends on the skill of the author to create a Secondary World, completely consistent with the working of its own internal laws, into which the reader can enter”. Ohlmarks var emellertid snarare känd för flyhänthet än noggrannhet och uppmärksammade i många fall inte hur detaljerna i verket ansluter till helheten. Detta var en viktig anledning till att läsarskarans uppfattning om hans översättning med tiden skiftade, i takt med att allt fler läste och jämförde med verket på engelska. Användare på svenska *Wikipedia* har i dag sammanfattat läsarnas invändningar enligt följande (Wikipedia 2008, uppslagsordet ”Sagan om ringen”):

Kritiken mot Ohlmarks översättning består av flera punkter: hans underskattande av läsekretsen, hans omotiverade utbrodering av originalets karga språk, hans slarv med detaljer i språket och handlingen samt många märkliga val beträffande översättningen av vissa företeelser.

Med detta anslag har Ohlmarks översättning även uppmärksammats internationellt, bland annat av David Doughan i den årliga publikationen *Tolkien Studies*, som rapporterar att "[t]he Swedish translation by Ohlmarks has long been controversial, to put it no more strongly [– – –]. It is well known that Ohlmarks in Swedish tended to add unjustified interpretations to his translations" (Doughan 2006:220–221). Även Tolkien, som läste och förstod svenska (Stenström 2007:630), var kritiskt mot översättningen. Han medgav att uppgiften i fråga var förenad med svårigheter, men skrev ändå bland annat – om en namnlista – att "the translation does not seem to me to exhibit much skill" (Carpenter 1995:263 [brev nummer 204]).

Ett exempel på vad som kan uppfattas som ovarsamhet i förfarandet av översättaren – men även utgivarna – är att *The Lord of the Rings* i översättning presenterades utan en tydligt angiven övergripande titel och beskrevs som en *trilogi*: "[...] it is in fact a a single novel, consisting of six books³ plus appendices, sometimes published in three volumes." (Tolkien 2005a:xi, förord av Douglas A. Anderson.) På svenska lades verket fram som tre volymer – *Sagan om ringen*, *Sagan om de två tornen* och *Sagan om konungens återkomst* (motsvarande förlagans *The Fellowship of the Ring*, *The Two Towers* och *The Return of the King*) – utan någon övergripande titel på omslaget. I författarens förord angavs att "This is the second part of THE LORD OF THE RINGS" → "Boken här utgör andra volymen i trilogin 'Ringarnas Ring'" (Tolkien 1972a:17). Förordet till den tredje volymen inleddes: "This is the third part of THE LORD OF THE RINGS" → "Det här är tredje bandet i romantrilogin HÄRSKARRINGEN" (Tolkien 1972b:15). På eller inom den svenska översättningens pärmar har även förekommit *Härskarringen* (kursiverat, inom citattecken samt i rak stil), *Trilogin om Härskarringen* och *Sagan om Ringen*, med *Härskarringen* som undertitel (Dahlander 2006).⁴ I andra publikationer, bland annat av Ohlmarks själv, har verket ofta omtalats som *Sagan om ringen* eller *Sagan om Ringen*, och Ohlmarks har även använt ytterligare varianter såsom *Sagorna om Härskarringen*. I folkmun blev med tiden *Sagan om ringen*, den första volymens titel, sedermera den vanligaste benämningen.

Av detta följer att det är förenat med problem att omtala det översatta verket i sammanhang där större precision fordras. I den här undersökningen använder jag titeln *Härskarringen*, som också är vanligt förekommande bland läsare.

Trots att invändningarna mot Ohlmarks översättning alltså genom åren har varit många dröjde det länge innan en nyöversättning gjordes. Sundqvist (1998) avslutar förordet till sin uppsats med orden "[m]ed förhoppning om att en ny översättning kommer snarast". När Jacobsen (2000:3) två år senare skrev sin uppsats gick han ett steg längre, och angav som sitt översyfte att han ville "peka på hur viktigt det är att det görs en omfattande revidering eller en nyöversättning av Tolkiens storslagna epos".

Slutligen hörsammades dessa röster med översättningen *Ringarnas herre*, utgiven 2004–05. Som översättare av prosan valdes Erik Andersson, en meriterad litterär aktör med en lång rad titlar bakom sig som översättare och författare. Till försvenskningen av de många verserna i verket valdes Lotta Olsson, som tidigare publicerat poesi i original och översättning samt skrivit barnböcker. Deras uppgift jämfördes vid åtskilliga tillfällen med en bibelöversättning (Andersson 2007:127). I arbetet ingick en grupp av ett tiotal sakkunniga inom Tolkien- och språkanknutna ämnen där jag ingick, varmed jag fick viss insyn i hur översättandet här utfördes.

---

³ Med *book* avses här de större avdelningar inom *The Lord of the Rings* för vilka författaren valt denna benämning och inte de separata volymerna. Jfr användningen av ordet i bland annat *Bibeln*.

⁴ *Sagan om ringen* har här stavats med versalt *r*, medan man annars i översättningen, då namnet syftar på den första volymen, plägar skriva begynnelsebokstaven i det sista ordet i titeln gement.

1.4 Härskarringen: undersökta omdömen

Kritiken mot Ohlmarks produktion är i vissa fall av särskilt intresse för min undersökning. Detta gäller som mest där verkets ställning som översättning ifrågasatts, vilket har skett vid mångtaliga tillfällen. Ett exempel där detta skett implicit är Jan Arnald ovan, som i *Dagens Nyheter* betecknade Ohlmarks som ”snarare omdiktare än översättare” (Arnald 2008). Jag ska här anföra några fall där liknande åsikter uttrycks explicit om *Härskarringen*.

Isaksson (2002:10) noterar tillägg av Ohlmarks som ”is going beyond translation and into interpretation”.

Holmberg (2001b) fastslår i sin artikel i *Sydsvenskan* att den svenska texten har både tillägg och utelämnningar: ”Texten är med andra ord förvanskad – inte bara omskriven utan samtidigt också nedskuren.”

Domeij och Peyre (2007:13) skriver att Ohlmarks översättning ”anses vara mer av en tolkning än en översättning, och inte motsvara originaltexten stilistiskt, dvs. en parafrastisk översättning”, och lägger fram resultat som understöder detta (se 2.2.2).

Herlin (2004) omfattar denna åsikt i sin uppsats: ”Ohlmarks översättning [...] kan på sina ställen sägas vara snarare en tolkning av originaltexten än en översättning.”

Sundqvist (1998:6) menar: ”*Sagan om Ringen* [d.v.s. *Härskarringen*, hela verket] bli[r] på sina ställen snarare en separat bok med en stomme från ursprungstexten.” Hon skriver vidare (1998:9): ”Dock har han [Ohlmarks] inte, som jag tidigare visat på, översatt; utan i princip skrivit om *The Lord of the Rings*.”

Jacobsen (2000:16) avslutar sin studie med orden: “[...] Ohlmarks Ringtrilogi och Tolkiens Ringtrilogi måste betraktas som två separata litterära verk.”

I majoriteten av de uppsatser inom detta forskningsfält som jag har lyckats lokalisera ifrågasatts om *Härskarringen* alls kan betraktas som en översättning. Längst går Jacobsen och Sundqvist, som vill beskriva *Härskarringen* och *The Lord of the Rings* som två från varandra åtskilda verk.

1.5 Åke Ohlmarks: biografisk bakgrund

I min undersökning är personen Åke Joel Ohlmarks (1911–84) den centrala aktören. Hans bakgrund är en viktig faktor för begrepp som jag kommer att behandla, inte minst *doxa* och *habitus* (se 3.3.3 och 3.3.4). Därför ger jag här en beskrivning av hans levnadslopp i korta drag, där fokus ligger på hans professionella bana. En mindre andel av de kontroverser som kantade hans bana blir i en sådan beskrivning ett oundvikligt inslag. Eftersom det mig veterligen saknas heltäckande biografiska framställningar om Åke Ohlmarks är källorna av nödvändighet mångskiftande.

Nationalencyklopedin (2000) ger under uppslagsordet ”Ohlmarks, Åke” följande beskrivning:

Ohlmarks, Åke, 1911–84, författare och översättare. O:s enorma produktion präglas av flyhänthet, excentricitet och sarkasm. Han skrev vetenskapliga verk (han var ursprungligen religionshistoriker), filmmanus, romaner, historiska krönikor och en omfattande men oavslutad självbiografi i flera band. Han översatte de flesta isländska medeltidssagorna, Shakespeare, Dante, Tolkien och otaliga andra verk, mestadels mycket fritt.

John-Henri Holmberg (2001a) – författare, översättare, redaktör och bokförläggare, inte minst verksam inom fantastiken – har gett en närmare bild av Åke Ohlmarks levnadslopp. Ohlmarks föddes i Kristianstad, Skåne. Hans far var grosshandlare. Han var ett barn geni som tog studenten tidigt med toppbetyg, varefter han begav sig till Lund för högre studier. Också här var han mycket framgångsrik, men samtidigt har han beskrivits som självsvåldig och nedlåtande mot omgivningen.

Holmberg beskriver vidare hur Ohlmarks 1939 lade fram sin doktorsavhandling, vilken från lärarna erhöll ett slätt godkänt betyg. Detta blockerade Ohlmarks akademiska karriär, eftersom betyget innebar att han aldrig skulle kunna få någon docentur, och följaktligen inte kunde gå

vidare inom ämnet. Gunnar Jarring har i *Svenskt biografiskt lexikon* (band 28, s. 112–113, efter Lehman 2005) skrivit följande om disputationen:

O disputerade på en religionshistorisk avhandling, Heimdals Horn und Odins Auge, i vilken han med hjälp av den s k kulturhistoriska metoden sökte tolka Heimdals som en solgud. Avhandlingen utsattes för stark kritik, särskilt för brister i den filologiska delen. Den långt utdragna disputationsakten blev ett akademiskt folknöje. [...] O var en frodig lundensisk typ med stor stilistisk talang och fantasirika uppslag. Hans sinne för akribi var inte lika väl utvecklat, och hans talrika arbeten måste oftast läsas med både försiktighet och kritik när det gäller sakuppgifter.

Holmberg beskriver hur Ohlmarks när han inte kunde fortsätta sin akademiska bana i Lund i stället tog en tjänst i tyska Greifswald i början av 1940-talet, där han stannade till 1945. Trots det missgynnsamma betyget skrev Ohlmarks en rad akademiska verk även i Sverige, men främst verkade han som popularisator, översättare och författare. I Kungliga bibliotekets arkiv finns Ohlmarks listad som upphovsman eller översättare till cirka 345 böcker, av vilka Holmberg uppskattar att minst 250 är separata titlar, medan de övriga rör sig om olika utgåvor av samma verk. Närmare 200 av de böcker av Ohlmarks som finns listade i Kungliga biblioteket utkom under hans sista tjugo år i livet. I hans produktion finns, som omnämnt ovan, översättningar av litterära verk som *Koranen* och *Silverbibeln*, men också reseskildringar, kåserier, populariserande verk om religionshistoria samt smådeskrifter inom olika områden. Därtill var han en flitig radiopratare och tidningsskribent samt upphovsman till en uppsjö filmmanus.

Holmberg beskriver hur Ohlmarks i mitten av 1900-talet drabbades av stora skatteproblem. Under 1960-talet skrev han sig i Italien, samtidigt som han hamnade i fejd med många svenska akademiker och kritiker, vilket gjorde att han hade svårigheter att publicera sig i Sverige på distans. Samtidigt vann dock hans översättning *Härskarringen* betydande framgångar, varför ämnet Tolkien blev en väg för Ohlmarks tillbaka in i den offentliga svenska debatten, genom vilken han fick publicitet och kunde ge ut nytt material.

Från början av 1970-talet vistades Ohlmarks huvudsakligen i Sverige och livnärde sig genom att ge ut böcker, i original eller översättning. Uppehållet i Sverige skedde emellertid i hemlighet, då han fortfarande var mantalsskriven utomlands och hade stora skulder till skattemyndigheten. Detta medförde att han inte kunde erhålla royaltytäckter för sina verk, eftersom alla sådana pengar gick direkt till kronofogden. Han överlämnade i stället sina alster till förlagen i utbyte mot en check eller kontanter i handen. Samtidigt levde han dyrt, och var enligt egen utsago tvungen att åstadkomma nära en bok i månaden för att försörja sig.

Magnus Åberg skriver att Åke Ohlmarks hade ”ett väldokumenterat brusigt humör, och därtill ett svårt akademiskt komplex som hade sin grund i den uppmärksammade, nästan farsartade stämningen som omgav hans doktorsdisputation i Lund” (Åberg 2003). Ohlmarks har också beskrivits som fåfång (bland annat av J. R. R. Tolkien, se Carpenter 1995:305 [brev nummer 228]), spekulativ (Engholm 2001) och slarvig (bland annat Holmberg 2001a och Åberg 2003), men samtidigt ”språkligt varierad och uppfinningsrik” (Engholm 2001), och i besittning av stora förmågor att skapa språketestetiskt tilltalande texter (Eldberg 2004): ”Han var en lysande, mångsidig begåvning, oändligt beläst, briljant snabbtänkt, i mycket en frodig renässansgestalt” (Holmberg 2001a). Åke Ohlmarks avled i Italien 1984.

1.6 Bakgrund till ämnesval

Mitt motiv till föreliggande undersökning har varit ett intresse i översättningen *Härskarringen* och dess källtext. Jag har vid mångtaliga tillfällen själv observerat textställen som jag uppfattat vara avvikelser mellan Ohlmarks översättning och källtexten, vilket har fått mig att vilja undersöka i vilken grad översättningen kan sägas vara fri vid en faktisk närstudie av konkreta, kortare utdrag från texten och om de redan kända avvikelserna därmed kan sägas vara representativa för översättningen eller ej.

Tidigare har jag varit anställd som sakkunnig för att granska Tolkienanknutna alster, bland annat, som omnämnt ovan, översättningen *Ringarnas herre*. Jag tror att erfarenhetsgrunden från detta arbete kan vara en tillgång för mig i en undersökning som den föreliggande, liksom att jag på fritiden har provat på att själv översätta Tolkien. En ytterligare anledning till att översättningsvetenskapen rent allmänt tycks mig vara ett lämpligt ämne är att jag sedan en tid tillbaka är yrkesverksam som översättare av sakprosa.

Jag har tidigare genomfört ett antal studier av svenska Tolkienöversättningar, varav flera kommer att refereras i den föreliggande undersökningen. Mest omfattande av dessa är uppsatsen *Källtext i Midgård: De svenska översättningarna av J. R. R. Tolkiens The Lord of the Rings i en jämförande granskning* (Dahlander 2008, se vidare 2.2.2.1). En övergripande erfarenhet av denna var att Åke Ohlmarks översättning var den av de två som tilldrog sig störst uppmärksamhet och krävde mest utrymme i resultat och diskussion. Detta har haft stor betydelse för att jag här har valt att undersöka hans översättning närmare.

1.7 Syfte

Kritiken mot *Härskarringen* är intressant eftersom den aktualiserar diskussionen kring sådana begrepp som ekvivalens och översättningsnormer (se vidare avsnitt 3 för denna terminologi). I föreliggande studie kommer jag därför att försöka besvara frågan om vad i den använda översättningsstrategin som har gjort att bedömarna till helheten eller enskilda delar har ifrågasatt dess ställning som översättning. Eftersom en huvudsaklig punkt i kritiken har varit att *Härskarringen* konstaterats ha ett fritt förhållningssätt till förlagan, något som bland annat visats av min egen tidigare undersökning (Dahlander 2008:23), kommer jag att försöka precisera i vilken grad översättningen är fri och beskriva vad som utmärker de egenskaper hos den som kan betecknas som fria. Resultaten kommer jag att knyta till teorin om översättarstrategier. Genom bilden av översättarens strategier försöker jag, genom att bedöma de eventuella diskrepanser som föreligger mellan å ena sidan översättaren och hans produkt och å andra sidan normuppfattningen hos kommentatorerna, utröna vad i översättningen som har orsakat reaktionerna. Jag utgår ifrån de teoretiska begreppen kring norm som Yvonne Lindqvist använder i *Översättning som social praktik: Toni Morrison och Harlequinserien Passion på svenska* (Lindqvist 2002), där översättning beskrivs som en social praktik förankrad i en sociokulturell kontext. Ett delmoment i undersökningen är således att ge en beskrivning av översättningens produktionsprocess. Det ligger i sakens natur att undersökningen fokuserar aspekter av *Härskarringen* som har ifrågasatts snarare än aspekter som har lovordats.

2 Tidigare forskning

Jag kommer i detta avsnitt att i stora drag teckna en översikt av forskningsfältet, med särskild tonvikt vid sådana undersökningar som ansluter närmare till min egen. I den senare framställningen återknyter jag sedan till de tidigare undersökningarna i takt med att beröringspunkter i mitt eget material aktualiseras, och på så sätt ger jag samtidigt successivt en utförligare bild av deras resultat.

2.1 Översättning som social praktik

År 2002 publicerade Yvonne Lindqvist avhandlingen *Översättning som social praktik: Toni Morrison och Harlequinserien Passion på svenska* (Lindqvist 2002), ett arbete som också föreligger i omarbetad version i *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska* (Lindqvist 2005). Eftersom jag i min utgångspunkt i denna undersökning delar många nyckelbegrepp med Lindqvist ska jag här beskriva hennes undersökning närmare. Bilden utökas ytterligare i mitt teoriavsnitt nedan, där också terminologin behandlas vidare (se 3).

Syftet med Lindqvists undersökning var att utforska betydelsen i begreppet översättning inom högprestige- och lågprestigelitteratur. Hennes målsättning var att påvisa de sociala och språkliga normerna inom de aktuella litterärafälten. I Lindqvists perspektiv är litterär översättning en social praktik som innebär att en källtext omskrivs och placeras i det svenska kulturella systemet. Hennes material bestod av textutdrag från sju översättare, där några representerade högprestigefältet och andra lågprestigefältet. Hypotesen var att högprestigeöversättarna skulle använda en adekvansinriktad översättningsstrategi medan lågprestigeöversättarnas strategi skulle vara acceptansinriktad och därmed anpassa sig efter målspråkets textmässiga och språkliga normer.

I den omfattande metodiken undersökte Lindqvist översättningarnas produktionsprocess, översättningen av texthelhet och syntaktisk struktur, översättningen av bildspråk och översättningen av tal i prosa. Hennes resultat verifierade hypotesen på textnivå, då högprestigeöversättarna till skillnad från lågprestigeöversättarna respekterade källtextens fullständighet. På syntaktisk nivå pekade resultaten likaledes mot en bekräftelse av hypotesen, men tendensen var där inte lika tydlig. På lexikal nivå, i översättningen av språkliga bilder och på fonetisk och morfologisk nivå bekräftades hypotesen relativt tydligt.

Högprestigeöversättarna respekterade författarens särskilda stil, huvudsakligen genom att bevara källtextens form och innehåll och att begagna sig av kompensationsstrategier. Källtexten bevarades inte till samma utsträckning i form och innehåll av lågprestigeöversättarna och de använde inte heller kompensationsstrategier. De anpassade i stället källtexten till det ifrågasvarande lågprestigelitteraturfältet, vilket innebar en strömlinjeformad och standardiserad språkdräkt fokuserad på smidighet. Emedan en internalisering av dessa föreställningar är en nödvändighet för den sociala rollen som översättare inom de undersöktafälten utgör de också ett centralt inslag i de enskilda översättarnas habitus.

2.2 Härskarringen: tidigare undersökningar

Den tidigare forskningen om *Härskarringen* har främst befattat sig med att granska olika former av skillnader mellan översättningen och *The Lord of the Rings*. Jacobsen (2000:3) inleder *Sagan om ringen = The Lord of the Rings?* – en kritisk kvalitativ granskning av avsnitt ur *Härskarringens* första och tredje volym – med att framhålla att hans fokus ligger på ”de negativa aspekterna av översättningen, eftersom de positiva har lyfts fram i andra skrifter, bland annat av Ohlmarks själv”.⁵ Redan i inledningen av sin uppsats beskriver Jacobsen (2000:3) *Härskarringen* som ”en slarvig och på många sätt oseriös svensk version, med en omfattande förändrad språkstruktur, gjord av en översättare med bristande yrkesetik och med ambitionen att profilera sig själv före författaren”. Efter genomförd undersökning sammanfattar han med omdömet: ”Det råder inget tvivel om att den svenska översättningen är bristfällig och på många sätt misslyckad [...]” (Jacobsen 2000:16).

Jacobsen (2000:15) undersöker även grammatiken hos Ohlmarks och konstaterar att översättaren ofta väljer att bryta det satsmönster som finns i källtexten. Även Domeij och Peyre (2007; se vidare 2.2.2) har undersökt grammatiken, och omfattar då både *Härskarringen* och *Ringarnas herre*. Deras resultat (Domeij & Peyre 2007:16) ger vid handen att Ohlmarks ”varierar mellan uppdelningar av långa grafiska meningar, så att de blir fler och kortare, och sammanfogningar av korta grafiska meningar till längre med fler bisatser. Anderssons översättning däremot följer i stor utsträckning originaltextens meningsbyggnad.” Författarna befinner Ohlmarks ingrepp göra att framställningen ”i regel flyter sämre än både originaltexten och Anderssons nyöversättning”.

Strömboms (2007) undersökning utgörs av en litteraturvetenskaplig, icke-värderande jämförelse mellan *Härskarringen* och *Ringarnas herre*, inklusive översättningarnas kritik i dagspressen. Hon beskriver *Härskarringen* som en översättning som förhåller sig fritt till källtexten

---

⁵ Jacobsen syftar här på Ohlmarks böcker *Sagan om Tolkien* (Ohlmarks 1972), *Tolkiens arv* (Ohlmarks 1978) och *Tolkien och den svarta magin* (Ohlmarks 1982).

och menar att Ohlmarks på många sätt tar ut svängarna i sitt förfarande där *Ringarnas herre* ligger nära förlagan. Hon avslutar med utvärderingen att det ligger

en problematik i att Ohlmarks språk i många år har förknippats med Tolkiens – de har nämligen mycket litet med varandra att göra. För att en översättning som Ohlmarks inte ska ställa till problem, krävs det att översättarens insats i högre drag börjar uppmärksammas och kommenteras. [Strömbom 2007:27.]

Isaksson (2002) gör i *A Study of J.R.R. Tolkien's Lord of the Rings and the Swedish Translation* en övergripande analys av *Härskarringen* och konstaterar många typer av brister. Hon är emellertid inte odelat negativ utan menar, eftersom många läsare "have come to enjoy it", att Ohlmarks översättning utgör en bra grund, men måste revideras (Isaksson 2002:31).⁶

2.2.1 Tillägg

Det kanske tydligaste mönstret i de tidigare undersökningarna är tendensen att konstatera stora tillägg i Ohlmarks översättning. Isaksson (2002:8) anser att "[t]he additions made in the Swedish version of LOR [*The Lord of the Rings*] are perhaps the most damaging to the text" av översättningens olika avvikelser från förlagan.

Kjellin (2004:6), vars undersökning jag återkommer till nedan, konstaterar en dramatisk övervikt för Ohlmarks i semantiska och implicitgörande tillägg (se vidare 4.1.1.2.1 för dessa bedömningskategorier) – i hennes material 258 tillägg i Ohlmarks översättning mot 20 i Anderssons. Hon uppger att tilläggen hos Ohlmarks ofta har "en dramatisk och målande funktion".

Herlin (2004) gör i *Att översätta Tolkien* en jämförande kvalitativ undersökning och konstaterar på liknande sätt som de föregående att Ohlmarks gjort omfattande dramatiserande tillägg. Författaren menar att den största bristen hos *Härskarringen* är att Ohlmarks genom sina tillägg "inte låter läsaren skapa sin egen bild" (Herlin 2004:26, se vidare 5.3).

På samma tema konkluderar Sundqvist (1998:9) i sin *Tolkien till svenska*, som innehåller en kvalitativ översättningsanalys av den första volymen av *Härskarringen*, att Ohlmarks "helt [har] frångått Tolkiens enkla raka språk och själv fyllt ut med adjektiv". Hennes uppfattning delas här av Holmberg (2001b), som i sin artikel "Vems är Ringen? – Om den svenska översättningen" i *Sydsvenskan* uppskattar att Ohlmarks i *Härskarringen* har lagt till minst 15 000 adjektiv.

Sundqvist (1998:5) menar vidare att det "[i]bland är [...] tydligt att Ohlmarks har en 'poetisk ådra' som han vill visa fram, dessvärre på bekostnad av Tolkien". Detta lyfter Jacobsen (2000:11) fram som centralt: "Den största invändning mot Ohlmarks översättning är hur han ändrar på den språkpoetiska strukturen som råder i originaltexten." Jacobsen ansluter sig här till Holmbergs uppfattning:

Beklagligtvis går mycket av Tolkiens minutiösa noggrannhet förlorad i den svenska översättningen [...]. Där Tolkien i original ofta är lakonisk och fåordig och påtagligt inspirerad av den isländska sagotraditionen, är Ohlmarks svenska översättning frodig, adjektivrik och mångordig. [Holmberg, *Fantasy: Fantasy litteraturens historia, motiv och författare*, 1995, s. 84, efter Jacobsen 2000:11.]

2.2.2 Kvantitativa undersökningar

De tidigare kvantitativa undersökningarna av *Härskarringen* utgör en tydligt avgränsad grupp som har konkreta kopplingar till min egen undersökning. Domeij och Peyre (2007) har i *Ringens brödraskap och Sagan om ringen: Översättningarnas A och O* genomfört en kontrastiv analys av *Härskarringens* och *Ringarnas herres* första volymer med en kvantitativ och en kvalitativ del. Den kvantitativa delen är till stor del identisk med den semantiska delen av avvikelsekvantifieringen i min egen undersökning, då båda grundar denna del av analysen på Rune Ingos modell (se 4.1).

---

⁶ Här kan nämnas att jag tidigare samtalat om detta med representanter för Norstedts Förlag – som handhar utgivningen av *The Lord of the Rings* på svenska – vilka menat att en dylik revision av den framlidne Åke Ohlmarks' översättning vore problematisk ur rättighetshänseende. Jag har dock inte undersökt detta vidare.

Efter undersökningen av denna aspekt konkluderar författarna: ”Ohlmarks översättning har i alla semantiska kategorier ungefär dubbelt så många avvikelser som Anderssons. [...] Den] är inte semantiskt ekvivalent.” (Domeij & Peyre 2007:13.)

Domeij och Peyre (2007:14–15) drar slutsatsen att Anderssons översättning ”är mer källspråksorienterad än Ohlmarks för att den grammatiskt och semantiskt ligger närmare originaltexten”, men samtidigt menar de att Andersson ”på ett preciserat sätt har placerat den i sin nya kulturkontext” och därmed gjort översättningen mer tillgänglig för målgruppen. Således når författarna slutledningen att *Ringarnas herre* också är mer målspråksorienterad än *Härskarringen*.

Kjellin (2004) avgränsar sin *Sagan om ringen eller Ringens brödraskap* till att befatta sig med semantik, och utgår även hon från Ingos modell. Hennes resultat är att Ohlmarks ”[i] de textavsnitt som granskats har [...] sammanlagt tre gånger så många semantiska skillnader som Andersson” (Kjellin 2004:12). Som omnämnt ovan utgör i hennes undersökning tilläggen den tydligaste skillnaden mellan översättningarna. Den enda kategorin där hon befinner Andersson ha flest avvikelser är implicita utelämnningar. Kjellins (2004:12) övergripande slutsats är således att ”*Sagan om ringen* är en friare översättning medan *Ringens brödraskap* är mer ordgrann”.

2.2.2.1 Källtext i Midgård

Jag har tidigare genomfört en jämförande undersökning av *Härskarringen* och *Ringarnas herre* betitlad *Källtext i Midgård: De svenska översättningarna av J. R. R. Tolkiens The Lord of the Rings i en jämförande granskning* (Dahlander 2008). Denna undersökning hade preskriptiva anslag men var till metodiken för avvikelsekvanteriering identisk med metoden som jag använder i den föreliggande undersökningen. I mina resultat för denna del av undersökningen blir det därför värdefullt att jämföra med de rön som framkom i den tidigare undersökningen, vilka jag hänvisar till när gemensamma tendenser kan urskiljas i det nya materialet. Jag kommer också att jämföra med resultaten från Domeij och Peyre (2007) och Kjellin (2004) genom att förevisa deras kvantitativa resultat parallellt med mina egna, se vidare 2.3 nedan.

De tidigare undersökningarna byggde på en kursiv granskning av hela eller längre delar av verket, en studie av mycket korta excerpter (se vidare 4.3 för begreppet *excerpt*) eller en analys exklusivt av semantik. Därför valde jag i *Källtext i Midgård* att använda något längre excerpter tagna från fler ställen i texten, men inte göra en undersökning som i praktisk mening omfattar hela verket.

Mina resultat i undersökningen ledde till uppskattningen att Åke Ohlmarks – med de använda kriterierna för avvikelsebegreppet – enligt ett rimligt antagande genomsnittligen har avvikit från källtexten minst en gång per sats i sin översättning. I det undersökta materialet har Ohlmarks 236 procent fler avvikelser än Erik Andersson med samma källtext. Min bedömning var att samtliga excerpter innehöll exempel på vad som av allt att döma är medvetna textuella ingrepp i semantik och/eller stil som inte gärna pragmatiskt eller på annat sätt kan åsyfta ekvivalens – enligt den preskriptiva användningen av begreppet (se 3.2) – gentemot källtexten.

2.3 Föreliggande undersökning

Som framgår av syfte och metod (se 1.7 och 4) skiljer sig min föreliggande undersökning i både perspektiv och metodik från den föregående. Tillsammans med min föregående undersökning skiljer jag mig också från Domeij och Peyres samt Kjellins undersökningar genom urvalet av excerpterna. Jag har inte valt dessa på slumpmässig grund, som Domeij och Peyre (2007:7), eller omfattat enskilda kapitel, som Kjellin. I stället har jag gjort valet dels utifrån vilka stilmått och texttyper excerpterna företräder och dels utifrån var i verket de förekommer (se vidare 4). Jag har valt en annan metodik än Lindqvists (2002), som omfattar flertaliga delundersökningar och sannolikt vore alltför omfattande.

Min undersökning avviker också från Domeij och Peyres i analysens omfattning och kriterier. Liksom Kjellin studerar jag ett material med större omfattning, om än inte så omfattande som hela kapitel. Domeij och Peyres stora undersökning av grammatik har jag i min modell (se 3.2) ersatt

med de mindre omfattande bedömningskategorierna *stilistiska avvikelser*, *olexikaliserade ord*, *typografiska normavvikelser* och *språkliga normavvikelser* (se vidare 4.1.1 för dessa), som tillsammans är avsedda att belysa ytterligare aspekter av översättningarna.

Det är i sammanhanget också viktigt att understryka att min undersökning omfattar alla tre volymer av verket, inklusive dess appendix, till skillnad från de båda övriga studierna med kvantitativa inslag, som endast omfattar den första volymen. Till yttermera visso är min undersökning den enda av dessa tre som befattar sig med verserna.

Trots att Domeij och Peyre grundar sin metodik på Ingos föreskrifter har de i sin semantiska analys i tysthet förbigått dennes kategori *semantiska fel* (se Domeij & Peyre 2007:4). Inte heller nyanserar de kategorierna *tillägg* och *utelämnningar* i explicitgörande respektive implicitgörande kontra faktiska, en åtskillnad som onekligen är relevant. I dessa avseenden kompletterar min semantiska undersökning deras.

Kjellins uppsats är stringent utformad. Detta har emellertid lett till att beskrivningen av hennes tillvägagångssätt är knapp och diskussionen av resultaten begränsad. En av följderna är att det inte framgår efter vilka kriterier hon genomfört sin excerpering.

Framför allt ser jag dock en svaghet i såväl Kjellins och Domeij och Peyres undersökningar som Lindqvists: att författarna inte redovisar sina bedömningar i kvantifieringen av de textställen i översättningarna som avviker från källtexten. Sist i Domeij och Peyres uppsats återfinns en bilaga med de undersökta excerpterna redovisade blankt utan markeringar. I min undersökning har jag bedömt det som viktigt att som redovisning framlägga markeringarna av avvikelser för varje enskilt textställe i bilaga 1.

Ett ytterligare värde hos min undersökning är att ingen av de tidigare inom forskningsfältet, med undantag för min egen (Dahlander 2008), tar hänsyn till någon betydande andel av den tidigare forskningen om den aktuella översättningen. Av denna anledning kommer jag för att underbygga mina egna observationer i materialet prioritera att dra paralleller till tidigare forskning när jag redovisar mina resultat. I diskussionen aktualiserar anförandet av rön från den tidigare forskningen också i sparsam omfattning andra svenska Tolkienöversättningar – främst *Ringarnas herre* – vilket bidrar till att ställa den undersökta översättningen i perspektiv. Detta stärker bärkraften hos mitt resultat, eftersom många avvikelsemarkeringar för en översättning skulle kunna vara ett utslag av en bristande metodik – en risk som minskar väsentligt om jämförbara översättningar med samma metod visar sig skilja sig från den undersökta på ett konsekvent sätt, och särskilt om detta har skett i flera fristående undersökningar utförda av flera olika forskare. Av samma skäl omfattar jag i min avvikelsekvantifiering en referensexcerpt från *The Hobbit*, se vidare 4.3 för denna.

För att genomföra den undersökning som jag har förelagt mig krävs en kvantifiering av avvikelser. Det efterföljande tillvägagångssättet i undersökningen har inte prövats tidigare och syftar till att ge en avsevärt mer detaljerad och nyanserad bild av materialet än avvikelsekvantifieringen i sig kan åstadkomma (se 4.2). För kvantifieringen av avvikelser har jag valt att genomföra en ny undersökning med samma metodik som i min tidigare, snarare än att återanvända materialet från den föregående studien. Fördelen med detta är att jag därigenom fördubblar mitt material genom att kunna använda den tidigare undersökningens material som referens. Att metoden delvis tangerar Kjellins och Domeij och Peyres undersökningar innebär att jag också kan jämföra mitt resultat med deras, och därmed bredda bilden av *Härskarringen* ytterligare.

3 Teori

Som Yvonne Lindqvist (2005:10) konstaterar är översättning en svårfångad process. Detta har gjort att de översättningsteorier som finns ofta är begränsade till medier, områden, språknivåer, texttyper, tid eller problem (2005:14–16). Som modern språkvetenskaplig forskningsdisciplin

uppstod översättningsteorin först ur den strukturella lingvistikens landvinningar i mitten av 1900-talet (*Nationalencyklopedin* 2000, uppslagsord ”översättning”).

Översättningsteoriens syfte är – snarare än att beskriva översättningsprocesser, översättningar och översättningsfunktion – att utveckla principer och modeller som kan förklara och förutsäga vad översättning är, med hjälp av resultat från de deskriptiva översättningsstudierna (Lindqvist 2005:14), något som jag hoppas kunna bidra till i föreliggande undersökning.

En översättare måste under översättningshandlingen samtidigt tänka på formella, semantiska och pragmatiska (4.1.1.4.1) förhållanden (Ingo 1991:185). Även för en översättare som när ambitionen att åstadkomma en så exakt återgivning av källtexten som möjligt kan detta ibland innebära att avvika från källtexten inom de enskilda satserna, meningarna och styckena till förmån för att i ett helhetsperspektiv försöka motsvara originalverket. Då väljer översättare att inte motsvara källtexten på det *lokala* planet. När jag använder termen *lokalt* om texter i detta arbete avser jag denna bemärkelse.

Ett annat centralt begreppspar inom översättningsvetenskapen är *källtext* och *måltext*. Här avser begreppet *källtext* förlagan till en översättning och *måltext* själva översättningen.

Min föreliggande översättningsvetenskapliga undersökning är deskriptiv, och mitt syfte medför i förlängningen att beskriva och försöka förstå varför översättare väljer vissa lösningar framför andra när de arbetar. ”Att översätta är ju att välja lösningar på alla inbegripna nivåer” (Lindqvist 2005:8). Av denna anledning är det också viktigt för mig att undersöka kontexten till den översatta texten.

3.1 Översättning inom öppna litterära system

Vid förståelsen av företeelsen översättning är det viktigt att ta hänsyn till om måltexten har tillkommit i ett öppet eller slutet litterärt system. I öppna system har översättningslitteratur en central ställning:

När den översatta litteraturen har en central position inom ett litterärt system är en av översättarens viktigaste uppgifter att utveckla mållitteraturens repertoar. Översättaren kommer då att arbeta enligt en källtextbunden strategi och alltså sträva efter att reproducera de dominerande textuella relationerna i källtexten. [Lindqvist 2005:30.]

Det kan här vara belysande att jämföra Sverige och USA år 1990, då det i Sverige utgavs 1 368 översättningar och i USA 1 380. Att de båda länderna trots storleksskillnaderna hade en i det närmaste lika stor översättningsproduktion är ett utfall av att Sverige är att betrakta som ett öppet litterärt system, där översättningslitteratur intar en relativt central position i det litterära systemet (Lindqvist 2005:28 ff.).

Den undersökta översättningen *Härskarringen* tillhör fantasygenren, där källtexten *The Lord of the Rings* (1954–55) intar en särställning genom sin starka påverkan på senare tiders fantastiska litteratur. När *Härskarringen* översattes och gavs ut omkring 1960 var fantasyn som vi ser den i dag lika utvecklad i Sverige som den var i England innan *The Lord of the Rings*. Med andra ord stod Åke Ohlmarks inför en särskild utmaning med texten, då han hänvisades till att hitta normer för hur genren skulle gestaltas inom det svenska systemet.

3.2 Ekvivalens

Ett av de mest centrala men även mest undflyende begreppen inom översättningsvetenskapen är *ekvivalens*. *Ekvivalens* syftar vanligen på motsvarighetsförhållanden mellan käll- och måltext, men den form av översättningsmotsvarighet som avses är traditionellt sett relativt begränsad. Två helt olika former på två olika språk kan skapa samma kommunikativa funktion: på svenska uttrycker *lägga benen på ryggen* samma handling som *courir ventre à terre* ’springa med magen mot marken’ kommunicerar på franska. I allmänhet är dock ekvivalensfallen syntagmer av frastyp som idiom, kollokationer (standardkombinationer av två eller flera ord), ordvändningar, klyschor, ordspråk

etcetera. (Ingo 1991:182–183.) En översättare underställd ett ekvivalenskrav måste här alltså ta hänsyn till formella, semantiska och pragmatiska (se 4.1.1.4.1) förhållanden, se 3 ovan.

Ett problem med denna preskriptiva syn på ekvivalensbegreppet är emellertid att det blir svårt att avgöra gränserna för vad som ska betraktas som ekvivalent. Därför har Lindqvist i sin undersökning med utgångspunkt hos Toury (*Descriptive Translation Studies and Beyond*, 1995, s. 28–38) ersatt detta med ett deskriptivt ekvivalensbegrepp, som utgår från målsystemet i stället för källsystemet:

En översättning är i detta fall den text som anses vara en översättning i ett givet sammanhang. En översättning är den text som alltså fungerar och är accepterad som en översättning i målsystemet. [– – –]
De relevanta frågorna blir [då] vilken typ av översättningsrelation man har att göra med och varför just den här typen av relation och inte någon annan? [Lindqvist 2005:32–33.]

Det är detta deskriptiva ekvivalensbegrepp som jag har valt att använda i min föreliggande undersökning. Här undersöker jag alltså en text, *Härskarringen*, som av många inte har uppfattats som helt ekvivalent och försöker beskriva vad hos översättarens strategier och kontexten som har orsakat detta. Min förhoppning är att detta ska innebära ett bidrag till diskussionen om ekvivalensbegreppet och dess potentiella användbarhet.

3.3 Norm

Eftersom jag i min föreliggande undersökning, som tidigare konstaterats, utöver texten behöver se till den kontext vari denna blev till blir normbegreppet viktigt. Norm är ett nyckelbegrepp i det vetenskapliga undersökandet av sociala fenomen. Inom sociologin definieras begreppet som ett uttryck för allmänna värderingar eller idéer som delas av en särskild grupp individer om vad som är rätt eller fel. Normerna kan ses som beteendestruktioner som fungerar som kriterier för den enskilda individen och för grupper för att värdera och bedöma beteenden. De reglerar individuellt beteende genom att förse individen och/eller en hel grupp med en uppsättning möjliga lösningar på särskilda problem. Normer gör det alltså möjligt att förutsäga och värdera beteenden. I fallet översättning skiljer man på produktnormer och produktionsnormer, där de förra styr hur en produkt förväntas se ut och de senare består av resultaten av metoderna och strategierna som ger upphov till en produkt. (Lindqvist 2005:33–34.)

För min undersökning är en central aspekt i detta avseende själva det faktum att kritikerna av översättningen *Härskarringen* har reagerat mot den. Om mottagarna av texten är kritiskt inställda till översättningen innebär det att de har en annan norm för vad en översättning är än den norm som styr tillkomsten av översättningen – det är när normerna inte matchar varandra som det uppstår kritik. Min undersökning befattar sig i första hand med översättarens norm, men utifrån de uttryck mottagarnas normer tar sig i kritiken kan jag också på ett mer tentativt plan resonera kring dessa.

Yvonne Lindqvist (2005:35 och 2002:43, efter Toury, *Descriptive Translation Studies and Beyond*, 1995, s. 53–69) använder en rekonstruktion av översättningsnormer som är av central vikt för normresonemanget. Högst upp i denna återfinns källsystemet och målsystemet med sin inbördes relation. Direkt under dessa i rekonstruktionen finns de urvalsnormer som bland annat har att göra med vilka verk som i översättningspolicyn väljs ut för översättning och vilka källspråk som är aktuella. Därefter står de *initiala normerna*, även kallade *strategiska normer*. Här styrs om översättaren ansluter sig till källsystemets eller målsystemets normer, det vill säga om översättaren tar läsaren till texten eller tvärt om, om texten ska läsas som en översättning eller ett original. Ett annat sätt att uttrycka detta är att beteckna texten som adekvansinriktad eller acceptansinriktad. Under denna nivå återfinns slutligen de operationella normerna (se 3.3).

3.3.1 Begreppsparet adekvans och acceptans

De initiala normer som styr en översättning avgör om översättningen ska bli adekvansinriktad eller acceptansinriktad:

Beroende på översättarens val att arbeta enligt en adekvansinriktad eller acceptansinriktad översättningsstrategi kommer måltexten att uppvisa olika typer av relationer till källtexten. De här relationerna kan rekonstrueras från de *operationella normerna*. De operationella normerna styr översättarens val under själva översättningsprocessen. [Lindqvist 2005:36.]

Den adekvansinriktade översättningsstrategins syfte är att i möjligaste mån respektera källtextens form, innehåll och funktion. Som exempel kan nämnas ett textställe i Lindqvists material där en sång återges i en amerikansk källtext. Den adekvansinriktade översättaren återger denna engelskspråkiga sång intakt i måltexten. Samtidigt uppträder i Lindqvists material en sång i en Harlequinroman, och där har den acceptansinriktade översättaren helt strukit sången i måltexten. (Lindqvist 2005:115–116.) För Åke Ohlmarks *Härskarringen* kan i analogi med detta konstateras att den vid en jämförelse med källtexten innehåller tillägg av korta verser (t.ex. Tolkien 2002:222) och ändrade versmått (Jacobsen 2000:4–7). Jag kommer med andra ord ha anledning att studera eventuella liknande förändringar i min föreliggande undersökning.

3.3.2 Operationella normer

De operationella normerna utgörs av matrisnormer och språkformsnormer.

Matrisnormerna påverkar översättaren ”i valet att respektera källtextens fullständighet i omskrivningen. De styr till vilken grad utelämnanden, tillägg och annan manipulation av källtextens segmentering är öppet redovisade i den översatta texten” (Lindqvist 2005:36).

Språkformsnormerna påverkar eller styr valet av målspråksenheter på samtliga språkliga nivåer i överföringen mellan måltexten och källtexten. Dessa normer kan vara rent lingvistiska och då inkludera generella stilistiska normer, men de kan också vara litterära och då styra vad som är lämpligt för litteratur generellt, för ett översatt litterärt verk, för en speciell genre eller för en speciell litterär teknik. Varje normknippe tjänar som modell och varje modell alstrar beteendestrukturer. Instruktionerna begränsar i sin tur valen av olika målspråksenheter och deras organisation inbördes. De öppnar dörrar för vissa val och stänger andra. (Lindqvist 2005:36–37.)

3.3.3 Habitus

I praktiken kan översättarens beslut att följa vissa normer vara följden av en tillägnad vana (Lindqvist 2005:37). Detta beskrivs med termen *habitus*:

Undersökningen av översättarens habitus kan ses som ett försök till att dels förstå översättarens val i översättningssituationen, alltså de inre och yttre faktorer som påverkar valen, dels hur översättaren utvecklar sin kompetens över tid genom att internalisera de yttre förutsättningarna för praktiken och genom att delta i den med växande framgång [...] [Lindqvist 2005:86.]

3.3.4 Doxa och konsekreering

Olika översättningsfält utmärks av specifika *doxa*, det vill säga det som tas för givet och hålls för odiskutabelt inom fältet. Ett fall av doxa är uppfattningen inom högprestigeöversättningsfältet att ekvivalens, enligt den preskriptiva definitionen, bör eftersträvas. Ett annat exempel är att det är uppenbart att de anförda aktörer som kritiserat Ohlmarks *Härskarringen* omfattar en doxa som ger vid handen att Tolkiens källtext har ett väsentligt värde och förtjänar en svensk översättning utan betydande förändringar i exempelvis betydelseinnehåll. Den här typen av föreställningar är så självklara att de normalt inte behöver uttalas. För mitt syfte är det intressant att försöka utröna hur såväl kritikernas som Åke Ohlmarks doxa är beskaffad.

Termen *doxa* hänger nära samman med termen *konsekreering*. Att godkänna, uppmärksamma och berömma ett konstverk är att konsekreera det. Konsekreeringen kan ske relativt omedelbart när ett konstverk når allmänheten eller ske gradvis över tid. (Lindqvist 2002:60.)

3.3.5 Högprestige- och lågprestigeöversättningar

Begrepp av intresse för bilden av *Härskarringen* i sin kontext är potentiellt högprestige- och lågprestigeöversättningar, begrepp som är nära bundna till adekvans och acceptans i översättningsdiskussionen. Lindqvist (2005:174–175) har undersökt praktiken inom högprestigelitteraturens översättningsfält. Det utmärkande för matrisnormen hos högprestigeöversättarna i hennes material är att de respekterar källtextens matris: ”Respekten tar sig uttryck i att källtextens helhet bevaras och att få ändringar i form av strykningar och tillägg på syntaktisk nivå genomförs.” (Lindqvist 2005:115.) Lindqvist (2005:175) kommer fram till att ”[s]törre ingrepp på matrisens nivå talar emot den respekt för författarens text som de intervjuade högprestigeöversättarna ger uttryck för”. Källtexten betraktas inom högprestigeöversättningsfältet ”som ett unikt litterärt verk, vars fullständighet och helhet är oantastlig”.

När det gäller språkformsnormerna är det som enligt Lindqvist (2005:175) utmärker verköversättningen att den manifesterar sig som trohet mot förlagans stil. Språkligt uttrycks denna trohet bland annat i att översättaren lägger sig mycket nära källtexten inom den enskilda satsen eller meningen i måltexten.

För lågprestigeöversättarna är det utmärkande för matrisnormen att de inte respekterar källtextens matris, och för språkformen *brist* på adekvans. (Lindqvist 2005:179–181.)

Lindqvist visar i sin studie att normen för hennes undersökta högprestigelitteratur är adekvansinriktad, medan normen för lågprestigelitteraturen är acceptansinriktad. Så anser exempelvis den välrenommerade översättaren Kerstin Hallén att ”[e]n bra översättning är en text som återger originaltexten så nära som möjligt”. Hallén understryker också att det är ”oerhört viktigt för en översättare att faktiskt se hur saker ser ut och fungerar i de kulturer som man översätter från” (Lindqvist 2005:65). På liknande sätt anser den erfarna översättaren Manni Kössler att översättaren främst bör vara lojal mot författaren, inte mot läsaren av översättningen (Lindqvist 2005:71).

Lindqvist (2005:81) konstaterar att ”doxa inom högprestigeöversättarfältet [utgörs] av uppfattningen att den bästa översättningen är den trogna källbundna eller adekvansinriktade översättningen, men inte en ord-för-ord-översättning”. För hennes undersökta Harlequinöversättningar, som representerar lågprestigeöversättarfältet, finner hon att doxa i stället utgörs av ”den fria, lediga och idiomatiskt riktigt målanpassade översättningen” (2005:83), alltså en acceptansinriktad översättning. För lågprestigeöversättaren är inte troheten mot källtexten det primära syftet med översättningen (2005:140).

3.3.6 Begreppet översättning

Ingo (1991:20–21) beskriver hur överföringen av *betydelse* är det viktigaste i den moderna översättningssynen. Ett idiomatiskt målspråk går före absoluta formkrav, men det åligger översättaren att avgöra när formen är så viktig att den måste prioriteras. Den som översätter tillåts emellertid inte enligt denna syn att negligera utgångstextens formella egenskaper: den moderna översättningssynen innebär endast att man vid normal översättning inte har ett oeftergivligt krav på *bevarad* form att uppfylla – kravet på *likvärdig* form kvarstår. En av de svåraste utmaningarna för översättaren är alltså att försöka skapa en likvärdig form utan betydande semantisk förändring.

Definitioner av begreppet *översättning* utgår i allmänhet från den adekvansinriktade översättningsstrategin. Lindqvist (2005:31) konstaterar att traditionella och lingvistisk inriktade definitioner orienterar sig utifrån begrepp som *ekvivalens*. Så anger exempelvis *Nationalencyklopedin* under uppslagsordet *översättning* att ”[k]ravet på grundläggande trohet mot förlagan [...] bestämmer] översättningens ideologi [...] i nutiden, inte minst i Norden. [...] Översättning i modern mening, [är] baserad på ett strikt formellt ekvivalenskrav [...]”

Eugene A. Nida ställer kravet att ”den information som översättningen förmedlar sina läsare skall vara likadan som originalets” (Ingo 1991:12). I Nidas definition av översättningsbegreppet menar Rune Ingo att det moderna synsättet på begreppet översättning kommer till uttryck:

Översättning är att på målspråket producera närmaste naturliga motsvarighet till källspråkets textmaterial, i första hand i fråga om betydelsen, i andra hand i fråga om stilen. [Ingo 1991:21, i Ingos översättning.]

J. C. Catford ger en liknande definition, enligt vilken översättning är att

ersätta ett språks [...] textmaterial med ett annat språks [...] likvärdiga textmaterial. [Ingo 1991:21, i Ingos översättning.]

Sådana definitioner är enligt Lindqvist giltiga i Sverige i dag, men hon vill ändå beteckna även vissa kategorier av litteratur som uppenbart inte kvalificerar sig enligt de anförda definitionerna av begreppet som översättningar:

Doxa inom den svenska översättningspolicyn är att översättningar ska respektera och förmedla originaltexten så långt det är möjligt. Så lyder bland annat ett av bedömningskriterierna för den statliga litteraturstödsordningen för översatt litteratur. Stödordningen innehåller ett stycke där det hävdas att översättningen förväntas utgå från originalet och att sekundär översättning endast undantagsvis kan accepteras. Den svenska översättningspolicyn styrs i allt väsentligt av dessa preliminära normer.

Men beroende av om den litteratur som översätts intar en central eller perifer position inom det litterära systemet varierar uppfattningen om översättningsbegreppets betydelse bland de involverade agenterna i verksamheten. Den här varierande uppfattningen ger upphov till olika systemiska funktioner. Högprestigelitteraturöversättningens systemiska funktion är att utmana den litterära repertoaren inom systemet medan lägprestigelitteraturöversättningens funktion är att konservera den. [Lindqvist 2005:173.]

En övergripande målsättning med Lindqvists undersökning är att problematisera verksamheten översättning (2005:184): ”Översättningsbegreppets natur och gränser kan inte längre uppfattas som givna en gång för alla. Begreppets innebörd varierar inom olika verksamhetsfält.”

För min föreliggande undersökning, där den befintliga kännedomen om Åke Ohlmarks översättningsproduktion (se 2) tyder på att de studerade målspråksexcerpterna kommer att förhåller sig tämligen fritt till källtexten, har jag valt att använda Lindqvists översättningsbegrepp, där en text som betraktas som en översättning inom åtminstone delar av målspråkskulturen också benämns så. Utifrån detta har jag, trots de undersökta kritikernas ifrågasättande av detta (se 1.4), utgått ifrån att *Härskarringen* är en översättning.

4 Metod

Jag utför min undersökning genom att kvantifiera avvikelser mellan översättningen och originaltexten inom ett antal kategorier. De framkomna avvikande textställen sorteras sedan efter deras språkform, och utifrån resultatet samt kontexten för måltextens tillblivelse karakteriseras sedan den undersökta aspekten av översättningen genom ett antal drag samt möjliga anledningar till dessa.

Utgångspunkten för undersökningen är kvantitativ, men utifrån resultatet av den kvantitativa studien beskrivs också materialet kvalitativt.

Jag jämför genomgående framkomna tendenser i det föreliggande materialet med resultaten från min tidigare undersökning (Dahlander 2008, se 2.2.2.1). För resultaten från avvikelsekvantifieringen innebär detta att jag också förevisar den motsvarande delen av den tidigare undersökningen samt de två tidigare studierna av *Härskarringen* som gjorts enligt modellen (Domeij & Peyre 2007 och Kjellin 2004).

4.1 Kvantifiering av avvikelser

Invändningarna mot *Härskarringen* har huvudsakligen bestått i att måltexten inte ansetts vara semantiskt och stilistiskt överensstämmande med källtexten. Här använder jag därför en modell för kvantifiering av avvikelser för att utröna semantiska, stilistiska och språknormativa avvikelser från källtexten i översättningen. En anledning till att jag använder denna metod är också att den

redan har använts för *Härskarringen* i jämförelser med den nyare översättningen *Ringarnas herre* av mig, Domeij och Peyre (2007) och Kjellin (2004).

Denna del av min metodik är identisk med den som jag använde i min tidigare undersökning. I framställningen där benämnde jag emellertid enbart de semantiska avvikelserna som *avvikelser*. I den föreliggande undersökningen benämner jag i stället markeringar inom samtliga analyskategorier i modellen som *avvikelser*, eftersom markeringar även inom de icke-semantiska kategorierna med nödvändighet innebär att de har tolkats som avvikelser från källtexten. Exempelvis ger ett textställe inte utslag inom kategorin *språkliga normavvikelser* om det inte därvidlag avviker från källtexten. Andra terminologiska skillnader jämfört med min tidigare undersökning är att kategorierna *typografiska normavvikelser* och *språkliga normavvikelser* där på grund av det preskriptiva perspektivet benämndes *typografiska fel* och *språkliga brister*.

Kvantifieringen av avvikelserna i *Härskarringen* utgörs av en jämförande översättningsanalys med grund i Rune Ingos modell för semantisk analys av översättning (Ingo 1991:254–257, se även 1991:33–34). I den semantiska analysen behandlar jag egennamnen – för vilka jag åter utgår från Ingos beskrivning (1991:204–208) – som en separat kategori. För att ge en bredare bild har jag med utgångspunkt hos Ingo (1991:152–158) och Cassirer (2003:236–237) vidare en kategori för stilistiska avvikelser samt räknar olexikaliserade ord och typografiska och språkliga normavvikelser. Jag har bedömt att detta tillägg till modellen är nödvändigt för att undersökningen ska få en tillräcklig bredd för att ge en bild av de övergripande normer som verkat vid översättningens tillblivelse (se 3.3). Så påpekar exempelvis Lindqvist (2005:36) att språkformsnormerna kan vara rent lingvistiska – och då inkludera generella stilistiska normer – eller litterära och då styra vad som är lämpligt för litteratur generellt. Dessa kan också vara en del av översättarens habitus, eftersom de tjänar som modell och varje modell alstrar beteendestrukturer. Kategorierna *stilistiska avvikelser*, *typografiska normavvikelser*, *olexikaliserade ord* och *språkliga normavvikelser* medför att jag kan behandla sådana inslag i måltexten. Det skulle inte vara till fyllnad för mitt syfte att enbart undersöka semantiska avvikelser. Samtidigt innebär dessa kategorier, som visade sig fruktbara när de användes i min tidigare undersökning, att jämförbarheten med den tidigare undersökningen blir fullständig, eftersom metoden blir densamma.

4.1.1 Analysmodell

Nedan följer den analysmodell som jag har använt mig av i undersökningen. De kursiverade termerna i modellen står för överkategorier, som alltså i resultatet utgörs av summan av de underställda kategorierna.

- ❖ *Semantik.*
  - *Tillägg.*
    - Semantiska tillägg.
    - Explicitgörande tillägg.
  - *Utelämnningar.*
    - Semantiska utelämnningar.
    - Implicitgörande utelämnningar.
  - Betydelsenyanser och inexaktheter.
  - Semantiska fel.
  - Avvikelser i egennamn.
- ❖ Stilistiska avvikelser.
- ❖ Olexikaliserade ord.
- ❖ Typografiska normavvikelser.
- ❖ Språkliga normavvikelser.

Nedan följer en närmare beskrivning av bedömningskategorierna.

4.1.1.1 Övergripande bedömningskriterier

Avvikelserna utgörs av inslag i måltexten som jag inte uppfattat som överensstämmande med källtexten inom de kategorier och enligt de kriterier som presenteras i denna avdelning. Konkreta exempel på mina bedömningar återfinns i avsnitt 5.

Grundkriteriet är att alla tydliga lokala avvikelser inom kategorierna fått en markering där det inte varit möjligt att se någon pragmatisk motivering (jfr 4.1.1.4.1) till måltextens lydelse. Om jag inte har kunnat se någon närmare välfungerande översättning har jag emellertid godkänt även avvikande lydelser. Utgångspunkten vid bedömningen har alltid varit bruksnormen i textställets kontext, samma grundprincip som hos exempelvis förlagsredaktörer (jfr Lindqvist 2002:75–76).

Tillägg som också innebär semantiska fel har jag klassificerat som semantiska fel, på grundval av att dessa i enighet med Ingos beskrivning (1991:257) av semantiska fel har få eller inga gemensamma komponenter med källtexten. Tillägg som innebär skillnad genom betydelsenyans/inexakthet räknas som tillägg – ett exempel på detta är ”few” → ”ytterst få” i excerpt 1. På samma sätt har jag räknat mindre tillägg som samtidigt innebär stilistiska avvikelser av motsvarande grad som tillägg. När ett textställe innehåller större avvikelser inom flera kategorier har jag räknat in en avvikelse inom varje inblandad kategori. Semantiska och stilistiska fel inom egennamn räknar jag som avvikelser i egennamn. Se vidare kategoriernas enskilda avdelningar nedan.

4.1.1.2 Semantiska kategorier

Sju av mina elva bedömningskategorier befattar sig med semantiken (betydelseinnehållet). Min avvägning stöder sig här på Ingos (1991:254) riktlinjer för översättningskritik: ”I normala fall är överföringen av betydelseinnehållet översättarens huvuduppgift. [...] Därför finns det alla skäl att vid bedömningar av översättningar ägna överförelsen av betydelsen den största uppmärksamheten.” De semantiska kategorierna bidrar till att ge en bild av översättarens matrisnormer, eftersom semantiska tillägg och utelämnningar ofta kan innebära förskjutningar av textens form. Språkformsnormerna manifesteras bland annat i hur nära översättarens lägger sig källtexten inom den enskilda satsen eller meningen i måltexten, och med andra ord ger antalet semantiska tillägg och/eller utelämnningar, betydelsenyanser och inexaktheter, semantiska fel och avvikelser i egennamn en bild av översättarens normer även härvidlag.

4.1.1.2.1 Tillägg

Liksom Kjellin (2004) skiljer jag i undersökningen på semantiska tillägg och explicitgörande tillägg samt motsvarande för utelämnningar. Ingo (1991:254–255) menar att tilläggen näst utelämningarna är den lättast observerbara kategorin, eftersom betydelsen uppbärs av de konkreta orden, morfemen, satserna etcetera.

En allmän regel vid bedömningen är att tillägg och utelämnningar normalt har pragmatiska orsaker. Detta innebär alltså att de är nödvändiga till följd av förlagans eller översättningens olika språkliga eller kulturella miljö eller andra utomstående omständigheter. I undersökningen har jag endast räknat tillägg och utelämnningar där det inte har varit möjligt att finna någon skälig pragmatisk motivering, se vidare 3.2.3.1.

När ett tillägg eller en utelämnning inte nödvändiggörs av de pragmatiska förutsättningarna kan den sorteras in i en av två möjliga kategorier: *semantiska tillägg* och *explicitgörande tillägg*. Jag använder dessa benämningar på kategorierna då de är hävdvunna genom Ingo samt i nästan identisk form begagnas av Kjellin (2004). Dock kan benämningarna vara missvisande, då inte bara *semantiska tillägg* utan också *explicitgörande tillägg* kan låta sig beskrivas som tillägg av semantiskt gods. Skillnaden mellan kategorierna är att *semantiska tillägg* avser tillägg av semantik som inte redan kan anses vara implicit närvarande i källtexten.

4.1.1.2.1.1 *Semantiska tillägg*

Avvikelserna inom denna kategori tillskjuter den översatta texten faktiska nya betydelsekomponenter (Ingo 1991:255).

4.1.1.2.1.2 *Explicitgörande tillägg*

Här avses avvikelser där översättningen uttrycker i klarspråk, explicit, sådana betydelseelement som i källtexten endast finns med implicit (Ingo 1991:255).

4.1.1.2.2 *Utelämningar*

För bedömningen av utelämningar gäller enligt Ingos (1991:255) modell motsvarande förutsättningar som för tillägg, se 4.1.1.2.1. Enligt Ingo bör bedömaren ”beakta att både de semantiska och de implicita fallen av utelämning i vanliga fall är allvarligare förändringar än tilläggen, eftersom utelämningar gör texten semantiskt fattigare, vilket kan ha störande effekter på informationsflödet”.

4.1.1.2.2.1 *Semantiska utelämningar*

De semantiska utelämningarna exkluderar väsentliga semantiska komponenter från källtexten (Ingo 1991:255).

4.1.1.2.2.2 *Implicitgörande utelämningar*

Avvikelserna låter här ”sådana betydelseelement som i förlagan finns klart uttalade framgå som självklarheter enbart av satsmanhanget” (Ingo 1991:255).

4.1.1.2.3 *Betydelsenyanser och inexaktheter*

Ingo (1991:256) påpekar att det inte är ändamålsenligt för en undersökning att försöka kartlägga alla skillnader i betydelsenyanser mellan käll- och måltext. Min undersökning uppmärksammar i stället enbart ”sådana nyansskillnader och inexaktheter som kunde vara ägnade att förvränga informationen, vilseleda läsarna eller ge upphov till missuppfattningar och felaktiga associationer”, även om ”flertalet komponenter hos översättningsmotsvarigheten, trots en del skillnader, [där] är gemensamma med komponenterna i källspråkets uttryck” (Ingo 1991:256–257). Detta innebär emellertid inte att översättaren med viss sannolikhet måste ha försökt dupera läsaren för att en avvikelse ska kunna räknas hit: Ingo ger översättningen *bits and pieces* ’skräp’ → *sopor* i en påskrift på hotellfrukostbordens avfallskorgar som ett lämpligt exempel för kategorin. Här har översättaren vid ett mångtydigt begrepp i källtexten betonat en opasslig betydelsenyans. Ett annat vanligt fall är när översättaren använder en alltför mångtydig motsvarighet till källtextens uttrycksform eller ett oprecist överbegrepp.

Domeij och Peyre (2007) sorterar *betydelsenyanser* och *inexaktheter* som två olika kategorier, men Ingo beskriver ingen tydlig åtskillnad mellan dem, utöver vad som är möjligt att utläsa av själva benämningarna, och avhandlar dem under gemensam rubrik. Liksom Kjellin (2004) behandlar jag därför *betydelsenyanser och inexaktheter* som en kategori.

4.1.1.2.4 *Semantiska fel*

När en avvikelse inordnas som ett *semantiskt fel* är de gemensamma komponenterna mellan källspråkets och målspråkets uttryck få eller saknas helt. När den är av allvarligt slag påverkar avvikelsen läsarens möjligheter att följa intrigens förlopp. Oftast förblir dock texten begriplig, bland annat eftersom läsaren sällan observerar olika typer av fel och inkonsekvenser där det krävs att vederbörande håller långa textavsnitt i minnet. Vanliga fall av semantiska fel är misstag och inkonsekvenser. (Ingo 1991:257.) Det kan vara värt att understryka att avvikelserna inom denna kategori inte nödvändigtvis måste vara de allvarligaste.

4.1.1.2.5 Avvikelser i egennamn

I Rune Ingos modell för semantisk översättningsanalys behandlas inte avvikelser inom egennamn i en särskild kategori, utan avvikelser i ett namn förs in under någon av de andra kategorierna. Jag har emellertid, liksom Domeij och Peyre (2007), valt att behandla dem så, eftersom namnen utgör en viktig stöttepelare i Tolkiens verk. Kategorin omfattar även Tolkiens specifika beteckningar för arter och släkten. I sammanhanget bör nämnas att fördelningen av avvikelser mellan de olika excerpterna för denna kategori givetvis är starkt beroende av hur många namn som respektive excerpt omfattar. Av den anledningen ägnar jag inte någon möda åt att jämföra det kvantitativa utslaget av kategorin mellan de olika excerpterna.

Vid de tillfällen då ett egennamn förekommer flera gånger i en excerpt har jag räknat varje förekomst som en ny avvikelse, på samma sätt som jag markerar en konsekvent felöversättning av ett ord i källtexten som en semantisk avvikelse vid samtliga förekomster. I namnens fall avspeglar förfarandet att en bristande översättning av ett namn med många förekomster får större konsekvenser för texten som helhet än om namnets förekomster hade varit fåtaliga.

Jag markerar också, med utgångspunkt i min tidigare undersökning av översättningarnas namngalleri (Dahlander 2006), namn som översättaren behandlat inkonsekvent. Ett exempel på detta är Ohlmarks *Gaffer* → *'gubbtjyven'*, som på andra ställen i *Härskarringen* blivit *Gubbtjyven*, *"Gubbtjyven"*, *Gubbtjuven*, *gubben*, *gammelfar*, *gamle 'tjyvgubben'*, *'tjyvgubben'* och *gubben Ham* (räknas även Tolkiens gemena *gaffer* in tillkommer översättningarna *farsgubben* och *gamla Gubbtjyven*). Namn där en inkonsekvent översättning förekommer men där textställets alternativ är det tydligt prefererade och avvikelserna är mycket fåtaliga markerar jag inte.

I *Härskarringen* är engelska egennamn översatta till svenska, och samma förhållande gäller för översättningen *Ringarnas herre*. Inför utgivningen av *Ringarnas herre* 2004–05 var detta tillvägagångssätt ifrågasatt av många läsare, vilket ger skäl till skissera förutsättningarna vid en översättning av *The Lord of the Rings*.

Efter inledande tvekan (Carpenter 1995:249–251 [brev nummer 190], se även Turner 2005:48) beslutade sig Tolkien själv för att rekommendera tillvägagångssättet att översätta verkets namn. Han skrev då en handledning för översättningen av namnen, kallad *Nomenclature of The Lord of the Rings* (utgiven i Hammond och Scull 2005:750–782). Denna handledning skrevs efter att den nederländska och den svenska översättningen hade utgivits, och Turner (2005:45–49) visar att det var dessa två översättningar som gav Tolkien motivationen till alstret. I *Nomenclature of The Lord of the Rings* framhåller Tolkien vid mångtaliga tillfällen fall av namnöversättningar till svenska från *Härskarringen* som dåliga exempel, medan hans invändningar mot översättningar till nederländska är sällsynta.⁷

Rekommendationen att översätta de engelska namnen till svenska är motiverad av den interna logiken i Tolkiens värld. Inom fiktionen är *The Lord of the Rings* en översättning av en källskrift – *the Red Book of Westmarch* – som Tolkien får antas ha påträffat. Detta förhållande kommer till uttryck i prologen och appendixen till *The Lord of the Rings*, och i den förstnämnda klargörs att den del av kontinenten Midgård där verkets handling utspelar sig föreställer Europa i förhistorisk tid (se t.ex. Tolkien 2005a:1–2). Allmänspråket som talades i Midgård var *Westron*, som i Tolkiens översättning har motsvarats av engelska. De språk i hans legendarium, vilket *The Lord of the Rings* är del av, som skiljer sig från *Westron* återger Tolkien i oöversatt form; här märks särskilt de olika alviska språken. Av omständigheterna följer att en översättning av *The Lord of the Rings* fullt ut måste ersätta det engelska språkgodset med motsvarigheter från målspråket för att kunna återge förhållandena i det föreställda Midgård. Ur detta perspektiv vore att återge de engelska namnen i måltexten likställbart med att återge verkets anföringar på engelska.

---

⁷ Ingvar Svensson, som på liknande sätt hanterade verkets svenska namngalleri när han sammanställde uppslagsverket *Tolkiens Midgård*, uttrycker samma uppfattning i sitt förord (Svensson 1977:5): ”De svenska översättningarna av Åke Ohlmarks erbjuder [...] särskilda svårigheter på grund av många felöversättningar och slarvfel.”

I Tolkiens fall råder alltså särskilda förhållanden, men även i översättning i allmänhet är det vanligt att namn på fiktiva platser och personer översätts. Ingo (1991:204) redogör för det traditionella synsättet för egennamn, som ger vid handen att dessa inte har någon egentlig betydelse utan enbart står som etiketter för sina denotatum. Inget synsätt kunde vara mer felaktigt för Tolkien, som studerade egennamn professionellt och i sitt författarskap kunde alstra hela berättelser med utgångspunkt i en namnform (Carpenter 1995:219 [brev nummer 165]). Tolkiens namn är, som framgår av *Nomenclature of The Lord of the Rings*, fyllda av betydelse och viktiga bärare av kulturhistoria i legendariet. Ingo (1991:205) konstaterar också att det är ”helt naturligt, att de fiktiva namnen oftare översätts än de verkliga”.

Det är här också motiverat att ta upp i vilken grad Åke Ohlmarks hade möjlighet till hjälp med namnöversättningarna. Det har felaktigt anförts att han i denna del av arbetet var starkt förfördelad gentemot senare tiders Tolkienöversättare, då han inte hade tillgång till den kringlitteratur som i dag finns utgiven om författarens verk (se t.ex. Norstedts Förlag 2004 och Kjellin 2004:5). Av bevarade uppgifter (se Hammond & Scull 2006:575 och 1034) framgår att Ohlmarks hade möjlighet till god hjälp av Tolkien med i synnerhet namnöversättningarna, men att det är oklart i vilken utsträckning han valde att utnyttja detta. Därför har jag valt att inte betrakta Ohlmarks som förfördelad i fråga om namnöversättningar vid en jämförelse med andra översättningar.

4.1.1.3 Övriga kategorier

Nedan följer de bedömningskategorier som inte omfattas av den semantiska delen av min metod.

4.1.1.3.1 Stilistiska avvikelser

Min bedömning av stilistiska avvikelser har jag grundat på Ingos (1991:152–158) riktlinjer för stilanalys samt i andra hand på Peter Cassirers mall för stilanalys i hans *Stil, stilistik & stilanalys* (Cassirer 2003:236–237). Lindqvist (2005:36) påpekar att språkformsnormerna kan inkludera generella stilistiska normer, varför de stilistiska avvikelserna är av intresse vid tecknandet av en bild av översättarens språkformsnormer. Stilnivån har varit en central parameter i mina bedömningar.

Ingo (1991:152) menar att ”[d]et är varje översättares skyldighet att på ett konsekvent sätt ta hänsyn till stilen i en text”. Bedömningen av stilen måste dock nödvändigtvis medföra ett större mått av subjektivitet än exempelvis semantiken. Vanligen har mina markeringar emellertid relativt fast formell förankring. Ett exempel är fall där källtexten saknar motsvarigheter till tydliga stilmarkörer i måltexten, såsom ”could swim” → ”kände den ädla simkonstens mysterier” i excerpt 1. För bedömningen av excerpt 5 har jag också använt Lindqvist (2005:148–172) som referens, se 5.4.1.

4.1.1.3.2 Olexikaliserade ord

I denna kategori markeras ordval i översättningarna som saknas i *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (2006) eller *Svenska Akademiens ordbok* (2008–09). För SAOL har jag använt den trettonde upplagan från 2006. SAOB ger täckning för äldre tidsperioder, ofta fram till och med den tid omkring 1960 då Åke Ohlmarks arbetade med *Härskarringen*. Jag har bedömt att detta i rimlig mån jämnar ut den eventuella förfördelning av översättningen som det första verket skulle kunna medföra. I de fall där SAOB inte nått fram till uppslagsordet – i skrivande stund räcker ordboken till och med *trivsel* – har jag i stället använt sökmotorn *Google* och krävt minst tre relevanta träffar. För ordböckerna har jag krävt att ordet, i de fall där en definition står att finna, måste listas i rätt betydelse. Exempelvis står *uppland* från excerpt 3 att finna i SAOL med en avvikande ordförklaring medan SAOB inte nått fram till ordet. Därmed tillgrip jag *Google*, som gav relevanta träffar, där betydelsen motsvarar *Härskarringens*.

I jämförelse med de övriga kategorierna torde *olexikaliserade ord* vara av marginellare intresse för mitt syfte. En central anledning till att kategorin ändå omfattas i undersökningen är att den

användes i min tidigare studie (Dahlander 2008), och därför är nödvändig för den absoluta kongruens gentemot denna som jag har eftersträvat. Kategorin har dock potential att ge relevanta indikationer för den föreliggande undersökningen: eftersom den bara omfattar sådana av måltexternas olexikaliserade ord som saknar en olexikaliserad motsvarighet i källtexten kan resultatet ge en indikation på graden av frihet i översättarens förhållningssätt till förlagan. Kategorin omfattar inte egennamn eller andra ord som står som motsvarighet till ord i källtexten konstruerade av Tolkien.

4.1.1.3.3 *Typografiska normavvikelser*

Kriteriet för denna kategori är att markeringarna ska utgöras av normavvikelser som sannolikt uppstått i faser då man på förlaget bearbetade översättningens manuskript. Alltså torde översättaren i dessa fall inte ha gett upphov till det markerade. Markeringarna omfattar bland annat inkonsekvent typografering av citat och vissa felstavningar. Liksom *språkliga normavvikelser* nedan är kategorin nästan uteslutande målspråkorienterad.

Som Lindqvist (2002:68–78) visar är förlaget och dess representanter betydande aktörer för förståelsen av en översättning. Jag har haft begränsade möjligheter att undersöka förutsättningarna på Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag, bland annat då översättningen av *Härskarringen* skedde för femtio år sedan, men den föreliggande bedömningskategorin är ett försök att komma åt de mest förlagsrelevanta aspekterna av översättningen.

4.1.1.3.4 *Språkliga normavvikelser*

En översättning som avviker mycket från sin källtext kan likafullt begagna ett idiomatiskt och korrekt målspråk som läsaren finner tilltalande. Ett idiomatiskt målspråk har företräde framför absoluta formkrav inom den adekvantinriktade översättningssynen (se 3.3.6), men som Lindqvist (2005:178) visar är det idiomatiska målspråket ett huvudändamål också för den acceptansinriktade språkformsnormen. För att kunna skissera en bild av hur denna dimension av *Härskarringen* ter sig har jag omfattat bedömningskategorin *språkliga normavvikelser*. En översättning som anpassar sig väl till normerna för praktiken avviker inte, oavsett om den är adekvansinriktad eller acceptansinriktad, från bruksnormerna i den textlokala kontexten. En hög andel språkliga normavvikelser skulle således kunna tjäna som delförklaring till att en översättning har kritiserats.

Med undantag för *typografiska normavvikelser* orienterar sig de ovanstående kategorierna tydligt mot källtexten, och mäter alltså inte hur prosan exempelvis ansluter idiomatiskt till målspråket. Kategorin *språkliga normavvikelser* väger upp detta och ger alltså en klarare bild av måltextens pragmatiskt anknutna kvaliteter (se 4.1.1.4.1). Som språkliga normavvikelser har jag bland annat betraktat påtagligt oidiomatiska formuleringar, anglicismer, formella normavvikelser såsom oväntat tempusskifte och dylikt. Ett exempel på en avvikelse i materialet är ”Upon their western sides” → ”På västsidan” från excerpt 3, där referensen kan åsyfta västsidan av tre möjliga denotatum. Eftersom kontexten inte ger anledning till annat följer jag här alltså en språknorm som föreskriver *skriv (så) tydligt (som kontexten kräver)*.

Liksom i de övriga kategorierna, med undantag för *olexikaliserade ord*, är skalan för *språkliga normavvikelser* glidande. Analysen leder ofta till bedömningsfrågor, varför jag i detta fall har valt att endast ta med särskilt utmärkande textställen. Detta innebär emellertid inte att jag har kunnat undvika inslag av bedömning, men i mesta möjliga mån har jag stött mig på befintliga språknormerande föreskrifter såsom *Svenska skrivregler* (2008), eller i andra hand stickprov i språkbruket med hjälp av bland annat *Google* (2008–09).

En undersökning av redaktörernas arbete på Norstedts Förlag visade att basen i redigeringsarbetet är språknormen, men att denna kan brytas om brottet ger en medveten stilistisk effekt (Bläsjo, *Att slipa på stilen : Om förlagsredaktörers uppfattning om stil och språkriktighet*, 1994, s. 8, efter Lindqvist 2005:59). Enligt mina kriterier för normavvikelser har följaktligen endast normavvikelser som *i kontexten* inte ansluter sig till förväntningarna på korrekt svenska markerats.

4.1.1.4 Andra hänsynstaganden

Nedanstående faktorer utgör förutsättningar för mina bedömningskategorier men förekommer inte som egna kategorier i undersökningen.

4.1.1.4.1 Pragmatik

Ingo (1991:185) framhåller att en översättare samtidigt måste tänka på *formella*, *semantiska* och *pragmatiska* förhållanden. Den pragmatiska dimensionen har jag här behandlat som en överkategori, som är aktuell i bedömningen av samtliga andra kategorier utom *olexikaliserade ord*.

Som Ingo (1991:258) förklarar måste översättaren ta hänsyn till bland annat kollokationer, idiom, fraseologismer, metaforer, interpunktionsregler, textsortskonventioner och bruksnormer. Dessa är alla relaterade till pragmatikens område, och det pragmatiska perspektivet omfattar även att undersöka funktion (har översättaren gett semantiken företräde där det hade varit bättre att koncentrera sig på formen?) samt att jämföra helheten med källtexten ur ett funktionellt perspektiv. Ingo (1991:169) framhåller också att pragmatiska förändringar vid översättning automatiskt leder till formella och semantiska förändringar.

De pragmatiska aspekterna blir särskilt vägande i fall där läsarnas förutsättningar skiljer sig kraftigt åt mellan käll- och måltexten (Ingo 1991:257). Som Herlin (2004:11) påpekar är detta emellertid inte fallet med Tolkien:

Om man ser på den kultur som möter läsaren i Tolkiens värld, kan den ur ett svenskt perspektiv inte sägas innehålla kulturella element som saknar motsvarighet i svenska språket. Detta kan härledas till det faktum att världen och kulturen i boken inte är en direkt spegling av en verklig värld, den är en konstruktion. [...] Djen här fantasiprodukten [...] har hämtat många kulturspecifika element och egenskaper från ett äldre feodalt bondesamhälle, något som ur ett historiskt perspektiv sett ganska liknande ut i hela norra Europa. De myter som författaren använder sig av och språket han använder för att förmedla detta är rotat lika mycket i fornordisk kultur som i fornengelsk. Förvisso finns det företeelser som kan sägas vara en spegling av kultur och påstådda egenskaper som traditionellt har tillskrivits britter, men dessa är i sig inget som en svensk läsare kognitivt inte kan ta till sig.

Vid en räkning av antalet avvikelser, som i denna undersökning, finns det en risk för att förbigå en grundförutsättning för översättande: att den bästa lösningen många gånger står att finna högre upp i språkstrukturen, exempelvis genom en idiomatisk fras bestående av enskilda ord som var för sig bär på helt andra betydelser än de i källtexten. Utmaningen vid bedömningen är att inte bara summera de enskilda orden med sina semantiska fält utan också se till de grammatiska satserna och de grafiska meningarna som helheter. Vid en översättning av direkt anföring handlar det till exempel inte bara om att bevara källtextens semantik i största möjliga utsträckning utan också om att hitta ett naturligt sätt att uttrycka sig på svenska i talarens situation. Som en följd av sådana pragmatiska hänsynstaganden syns i excerpterna (se bilaga 1) bland annat fall där enskilda ord från källtexten saknar motsvarighet i översättningarna utan att förhållandet har bedömts som en avvikelse.

4.1.1.4.2 Problematisering

Det bör påpekas att tungt vägande markeringar inom en kategori med Ingos och min modell inte åtskiljs från lättare. Det finns exempelvis ingen åtskillnad mellan ”om du är enögd borde du se klarare” i excerpt 6 och det mindre inskottet av ”givetvis” i excerpt 1, som båda räknats som semantiska fel. Detta innebär att resultatet riskerar att bli mindre rättvisande i fall där en kategori bara har ett fåtal markeringar. Kjellin (2004) och Domeij och Peyre (2007) har emellertid inte heller graderat avvikelserna, och Ingo omfattar inte något sådant bedömningsmoment i sin modell. Det kan också vara problematiskt att finna kriterier för hur vikten av en avvikelse ska graderas. Man kan i stället framhålla att kategorierna i sig antyder olika viktforhållanden: en

semantisk utelämnning torde exempelvis vara allvarigare än en *implicitgörande utelämnning*. En fullständig redovisning av mina markeringar finns i bilaga 1.

I sammanhanget bör understrykas att det inte enbart är kategorin *semantiska fel* (se 4.1.1.2.4) som innebär ett ”fel” i översättningen, åtminstone inte om man med detta avser den allmänspråkliga innebörden ’betydande avvikelse från källtexten’. Flera andra kategorier kan också innebära ”fel” och i enskilda fall ha större konsekvenser än många semantiska fel. I några av de övriga kategorierna, kanske framför allt *semantiska tillägg* och *semantiska utelämnningar*, får avvikelserna mer eller mindre regelmässigt betraktas som ansenliga.

Vid bedömningen av vad som ska räknas som en avvikelse får man anta en viss påverkan av det faktum att undersökningen utförts av en individ år 2008, som är i någon mån fjärrad från Ohlmarks omgivning omkring 1960. Dels för att kompensera för detta, dels för att den tangerar tiden då Tolkien skrev *The Lord of the Rings*, har jag använt mig av Edmund Wenströms engelsk-svenska ordbok i omarbetad version från 1941 (Wenström 1965) som primär referens vid mina bedömningar.

Ett grundläggande problem vid bedömningen, som hänför sig till det faktum att det bakom hart när alla kategorier döljer sig en glidande skala, är att det – som Kjellin (2004:5) påpekar – i vissa fall är svårt att bedöma om skillnaden mellan förlaga och översättning är av sådan betydelse att den bör upptas i statistiken. Ingen översättning skulle naturligtvis helt undslippa anmärkningar. Det skulle kräva att översättaren hade fullkomlig kännedom och båda inblandade språk och kulturer och därtill heltäckande kunskap om bedömaren. Det är också problematiskt att utpeka enskilda textställen ett och ett som avvikande från källtexten – deras status som avvikelser kan endast framhållas med reservation. Det är i stället det ackumulerade resultatet som ger en adekvat bild av måltexten. Avvikelserna är var och en för sig textställen som inte har bedömts vara i skäligen utsträckning överensstämmande med avseende på semantik och stil i kombination med pragmatik. Men de kan fortfarande potentiellt vara överensstämmande, eftersom gråzonen är så stor och frågan så omfattande och flerdimensionell. Det är först när man samlar en större mängd avvikelser, som i föreliggande undersökning, som det blir möjligt att bilda sig en uppfattning om hur väl måltexten stämmer överens med källtexten.

För en översättare som avser att så långt det är möjligt skapa en språkdräkt som i sin helhet har samma effekt för läsaren som källtexten har i källkulturen kan alltså min metod potentiellt ge många avvikelser, trots att översättningen till sin helhet ansluter väl till källtexten. Exempelvis skulle detta kunna vara fallet om översättaren har identifierat en genomgripande stilistisk varietet och i den undersökta excerpten tillämpat strategier för att motsvara denna som inte framgår av det aktuella stoffet från källtexten. Jag menar emellertid att denna risk huvudsakligen föreligger i teorin, eftersom det ligger i sakens natur att en översättare under sitt arbete huvudsakligen måste utgå från det textställe som för stunden ska översättas. Jag har erfarenhet av detta från mitt eget arbete som översättare, och i Åke Ohlmarks fall torde förhållandet vara särskilt aktuellt genom hans höga arbetstempo (1.2), som rimligtvis försvårade hänsyn till övergripande strukturer. Att så också blivit fallet kan spåras hos hans många inkonsekvenser på olika plan, exempelvis inom namnöversättningarna (se t.ex. 5.2.2.8 och 5.2.3.1.7). Också en översättare med högt anseende som Erik Andersson, *Ringarnas herres* prosaöversättare, arbetar på ett sätt som försvårar hänsynstaganden utanför det lokala planet i och med sin metod att inte läsa längre än han översatt, se vidare 4.3.1.

Beträffande de semantiska kategorierna är jag medveten om att det i själva verket är ett svåröst eller omöjligt företag att söka isolera semantiken. Det som Ingos modell åstadkommer är i stället i praktiken att utverka textställen ur måltexten där avvikelser i semantik är det tongivande.

Det är avslutningsvis viktigt att påpeka att den föreliggande metodmodellen har gett relativt likvärdiga resultat i tre olika undersökningar av *Härskarringen* och *Ringarnas herre* (Dahlander 2008, Domeij & Peyre 2007 och Kjellin 2004).

4.2 Analys av avvikelsekvantifieringen

De framkomna avvikande textställena i kvantifieringen sorterar jag efter deras språkform. Utifrån resultatet samt kontexten för måltextens tillblivelse karakteriserar jag sedan den undersökta aspekten av översättningen genom ett antal drag samt möjliga anledningar till dessa. Dessa anledningar utverkar jag ur vad som kan utrönas om kontexten för översättningens tillblivelse, det vill säga framför allt rörande Åke Ohlmarks och hans praktik. I slutändan kopplas avvikelserna och framkomna avvikelседrag till de övergripande slutsatserna (se 5.4).

Denna del av min metod är materialstyrd – jag söker tendenser i materialet utifrån vad som framkommit i kvantifieringen av avvikelserna. Om det till exempel är mer ändamålsenligt utifrån materialet att klassificera en språkformavvikelse som ”tillägg av begrepp” i stället för ”tillägg av nominalfras” – som skett i fallet ”fasornas djup” – tillämpas denna indelning: semantiken påverkar även formindelningen.

I sorteringen av avvikelserna med avseende på hur språkformen skiljer sig från det korresponderande textstället i källtexten utgår jag från inskott av adjektiv, inskott av satsadverbial, förstärkning av värdeord, precisering, sänkning av stilmnivå etcetera. Alla markerade avvikelser räknas en gång. Eftersom indelningen efter språkform inte kan isoleras från semantiken har jag här inte funnit det ändamålsenligt att helt försöka utesluta semantisk hänsyn. Översättningar av substantiv med följd att semantiken får en förstärkning sorteras således som ”förstärkning med substantiv”, eftersom det finns en tydlig tendens i materialet till förstärkning. En styrande princip är att avvikelserna ska sorteras efter hur de stämmer överens med tendenser i översättningen: en precisering som skett genom inskott av preposition räknas till formen *semantisk precisering och/ eller entydiggörande* om inte inskott av prepositioner skulle vara en vanlig och tongivande tendens i avvikelserna. Att språkformsindelningen är materialstyrd har också inneburit att beskrivningen inte isolerats till någon enskild språknivå. Jag har funnit det naturligaste vara att låta indelningen efter språkformens överkategorier (se 5.2.1) vara styrande, vilket har inneburit att ord beskrivs utifrån ordklass – med undantag för satsadverbial, som är ett tongivande inslag i avvikelsematerialet – inom överkategorin *tillägg*, medan de inom *betydelseglidningar* i stället kan beskrivas utifrån ett hyponymiskt förhållande. Detta är relevant då anledningen till att en avvikelse som ”hill” → ”åsrygg” (excerpt 1) räknats in inte är att ett substantiv brukas.

Syftet med metodiken är alltså att ge en karakteristik för hur textens form förändrats från källtext till måltext, inte att beskriva förändringen utifrån någon specifik språknivå. Det sistnämnda omöjliggörs också av avvikelsematerialets karaktär, där det exempelvis inte är möjligt att sortera ett tillägg av kursivering efter syntaktisk funktion.

Utifrån metoden för kvantifiering av avvikelser och indelningen av språkform skisserar jag de drag som kan hittas för hur måltexten skiljer sig från källtexten. Drag kan gälla för flera olika slag av förändringar av språkformen, och en markering kan vara exempel på flera olika drag. Att enskilda drag påvisas behöver inte betyda att de inte skulle gå att finna i en annan översättning. Att kvantiteten för avvikelser sammanlagt är så mycket större än i de jämförda översättningarna, vilket bland annat framgått av min tidigare undersökning (Dahlander 2008), tyder dock på att dragen överlag är signifikant tydligare än i jämförbara översättningar.

Funktionen av sorteringen är med andra ord inte den av en modell, som hos avvikelsekvantifieringen, utan den av en beskrivning av den specifika ifrågasatt måltexten inom den aspekt som avvikelserna utgör. Följden av metodiken är en karakteristik för avvikelserna mellan källtext och måltext. Detta tjäna syftet att beskriva i vilken grad översättningen är fri och att beskriva de egenskaper hos den som kan betecknas som fria, med vilket jag avser att skapa mig ett underlag för frågan om vad i den använda översättningsstrategin som har gjort att bedöarna (1.4) har ifrågasatt *Härskarringens* ställning som översättning.

4.3 Excerperingen

Materialet till min undersökning består i grunden av stickprov ur översättningarna, så kallade excerpter. Excerpterna utgörs av sex utdrag från *The Lord of the Rings* och *Härskarringen*. Som

referens använder jag också en excerpt från *The Hobbit : Or There and Back Again* och dess båda översättningar *Hobbiten : eller Bort och hem igen* (Tolkien 2007), av Erik Andersson (prosa) och John Swedenmark (vers), och *Bilbo : En hobbits äventyr* av (Tolkien 1983) Britt G. Hallqvist. Vid ett mindre antal tillfällen i mina diskussioner har översättningens övriga text, som jag har relativt god kännedom om, fått agera referensmaterial. Detta har syftet att bredda bilden och illustrera tendenser i materialet. Textställen utanför excerpterna aktualiseras också i undersökningens hänvisningar till den tidigare forskningen. Som omtalat ovan (2.3) redovisar jag också rön från min tidigare undersökning av *Härskarringen* (Dahlander 2008).

Materialet från *The Lord of the Rings* omfattar 1 029 ord. De enskilda excerpternas längd framgår av bilaga 2. Det material som jag använde i min tidigare undersökning omfattade för källtexten 965 ord. Omfattningen av det nya materialet har motiverats av att jag i den föreliggande undersökningen å ena sidan bara har en måltext att hantera men å andra sidan behandlar denna mer utförligt än vad som var fallet med materialet som användes i den tidigare undersökningen. Som jämförelse kan nämnas att Yvonne Lindqvist för sin avhandling (2002:48) använde sex ordinarie excerpter samt en referensexcerpt om 1 000 ord var.

Metodiskt kan nämnas att jag för ökad tydlighet, som framgår av bilaga 1, för att underlätta analysen har låtit varje ny grafisk mening i källtexten börja på en ny rad, som linjerar med stället där motsvarande semantiska gods börjar i måltexten. I excerpt 4, som innehåller vers, har jag emellertid i stället låtit varje ny rad i versen få en ny rad i segmenteringen av materialet.

4.3.1 De stilistiska och temporala parametrarna

För att ge en rättvisande bild av en översättning är det viktigt att omfatta ett representativt urval av stilar i undersökningen. Samma princip används av redaktörer inom olika översättningsfält. Ewa Högberg, ansvarig för den svenska översättningsverksamheten på förlaget Harlequin, förklarar att man där har valt en provtext för översättare som innehåller ”tillräckligt med beskrivande partier, dialog och emotionellt laddade avsnitt för att redaktören ska kunna avgöra om översättaren är lämplig” (Lindqvist 2005:67). De kriterier som Högberg beskriver är direkt tillämpliga på mitt urval av excerpter till föreliggande undersökning. Liknande kriterier har styrt provöversättningar som jag själv har utfört som översättare.

Den ledande principen vid valet av mina excerpter har alltså varit att de tillsammans ska vara representativa för *The Lord of the Rings* som helhet. Jag har därför tagit hänsyn till två parametrar vid urvalet: dels att excerpterna tillsammans ska täcka de huvudsakliga stilnivåer och texttyper som förekommer i *The Lord of the Rings* och dels att de ska vara jämnt fördelade över verket. Dessa båda parametrar ansluter jag sedermera till i mina slutsatser.

En ytterligare skillnad är att jag här betecknar de olika texttyperna från *The Lord of the Rings* som finns företrädda av excerpterna som *stilar* i stället för *genrer*, då jag ser denna benämning som en mer rättvisande innehållsdeklaration.

I excerpteringen har jag valt följande stilar: *krönika*, *intensiv händelseskildring*, *miljöbeskrivning*, *vers*, *tal i lägre stilart* och *tal i högre stilart*. Tolkien var en mångfacetterad författare med stor stilistisk räckvidd (se vidare Dahlander 2007). Han skrev ömsom forskning som betraktades som världsledande inom hans område och ömsom bästsäljande barnböcker. Genom excerpternas ursprung i olika stilar ger mina resultat en antydning om hur översättaren har klarat av Tolkiens olika stilistiska sammanhang, inklusive lyrik.

För att excerpterna ska vara fördelade skäligen jämnt över verket har jag undvikit att välja flera excerpter ur samma bok. I excerpterna finns alla delar utom bok fem företrädda. Eftersom jag också omfattar en excerpt från appendixen innebär detta att mitt material innehåller två excerpter från var och en av volymerna *The Fellowship of the Ring*, *The Two Towers* och *The Return of the King*. Denna jämna fördelning av excerpterna medför att mitt resultat har potential att ge indikationer på hur översättaren och hans metoder utvecklats under arbetet med verket. Sådana indikationer måste dock i någon mån anses grumlade av den stilistiska parametern: att en översättare med fallenhet för högstämt tal hanterar excerpt 6 bättre än övriga behöver inte betyda att denne

utvecklats under sitt arbete. Omvänt är det givetvis också möjligt att stilparametern grumlats av att excerpterna är jämnt fördelade över verket. En studie av textställen som översättaren får förmodas ha hanterat under samma arbetsfas skulle förmodligen säga mer om dennes förmåga att hantera stilarna, men å andra sidan mindre om hur stilhanteringen lyckats i det översatta verket som helhet.

Det måste med andra ord understrykas att undersökningen av stilarna, även emedan de ju har valts introspektivt och inte utifrån någon definition av de olika stilarnas natur, endast kan ge en vagare indikation på hur översättaren han lyckats handskas med denna parameter. Den bilden av den stilistiska och temporala parametern som framkommer i undersökningen är en biprodukt. Den har relevans för undersökningens syfte men kan inte i sig användas som grund för slutsatser, utan enbart som en del av en större bild.

Tolkiens menade att det förefaller ”fairly evident” (Carpenter 1995:263 [brev nummer 204], se vidare 1.2) att Ohlmarks – liksom Erik Andersson under arbetet med *Ringarnas herre* (Andersson 2007:54) – inte hade läst längre fram i verket än det avsnitt som han översatte. Martin Andersson (2003a, se vidare 1.2) kom fram till samma uppfattning genom att studera namngalleriet. Ohlmarks (1978:6) egen beskrivning i *Tolkiens arv* klargör inte förhållandet, men ger vid handen att översättarens bearbetningsfas, efter en inledande slätöversättning, var omfattande. Om han vid översättningen ägnat stor möda åt att bearbeta texten i en andra omgång efter den initiala översättningen – vilket är vanlig rutin vid översättande, se 5.2.3.1.4 – riskerar detta att skymma bilden av i vilken grad hans rutiner förändrats under översättningens gång.

I min tidigare undersökning (Dahlander 2008) undersökte jag stilistiska och temporala parametrar på samma sätt som här. Genom att i det föreliggande upprepa undersökningen av stilparametern och tidsparametern för *Härskarringen* stärker jag tolkningsgrunden för dessa aspekter av översättningen.

4.3.2 Motivering av excerpterna

Vid valet av excerpter tog jag enbart hänsyn till källtexten och undvek helt att kontrollera översättningens utförande. När jag valde excerpterna undvek jag också att välja passager där jag redan på förhand hade någon vetskap om översättningens detaljer. Så undvek jag exempelvis textstället ”Listen, Hound of Sauron” → ”Lyssnen, I Saurons hundar” (Tolkien 2002:357), som i verket uppträder strax innan texten i excerpt 2.

I excerpternas inledningar och avslutningar har jag inte velat avbryta hela stycken. Materialet innehåller emellertid två undantag från detta: excerpt 1 börjar med ett nytt stycke men slutar mitt i detsamma och excerpt 6 börjar mitt i ett stycke. I det första fallet har avbrottet avgränsningsskäl, då jag bedömde att excepten skulle bli för lång med det fullständiga stycket, och i det andra fallet har jag valt att inleda excerpten där anföringen börjar, eftersom stilen i utdraget utgörs av tal i högre stilart.

Eftersom jag i min tidigare undersökning studerade samma urval av stilar som i det föreliggande har jag här valt att låta stilarna följa i en ordning längs tidsparametern som är omvänd jämfört med vad fallet var då. Undantaget är *tal i lägre stilart*, som för detta inte skulle uppträda som den femte excerpten utan som den sjätte. Anledningen till diskrepansen är här att appendixen till verket, från vilken jag har hämtat excerpt 6, inte innehåller något tal i lägre stilart. Det faktum att jag i stort har låtit stilarna följa i omvänd ordning jämfört med min tidigare undersökning gör emellertid att eventuella missrepresentationer orsakade av tidsparametern, se 4.3.1, potentiellt jämnats ut om resultatet slås ihop med det i den tidigare undersökningen. På samma sätt innebär metodiken att resultatet för tidsparametern vid en hopslagning torde komma att bli mer representativt.

Excerpt 1 består av stilen *krönika*. Jag har valt utdraget för att det inom Tolkiens krönikeform, som används i hela prologen, omfattar beskrivningar av flera olika företeelser och platser. Att alverna omnämns innebär här en anknytning till legendariets mer mytiska och komplexa del, för

vilken krönikeformen eljest är överrepresenterad. Krönikeformen utgör ett tongivande inslag i *The Silmarillion* (Tolkien 1999) och mycket i övrigt som Tolkien skrivit till sitt legendarium.

Excerpt 2 omfattar en *intensiv händelseskildring*. Denna får företräda de mer förtätade och händelserika delarna av verket. Här får översättaren mycket rörelse att beskriva och handlingen rör sig på ett fysiskt plan. Jag har valt excerpten som en god representant för stilen eftersom den inte avbryts av andra stiltyper – som ibland annars är fallet för denna stil i *The Lord of the Rings* – samt för att den omfattar ett helt förlopp, från början av en strid till dess slut.

Excerpt 3 innehåller *miljöbeskrivning*. Detta stycke ser jag som ett typiskt fall av stilen i *The Lord of the Rings*. Miljöbeskrivningarna utgör ett omfattande inslag i verket.

Excerpt 4 består av *vers*. Den fjärde boken i *The Lord of the Rings* innehåller mycket sparsamt med lyrik, varför min frihet vid urvalet här har varit begränsad. I min tidigare undersökning omfattade excerpterna en mycket högstämmd vers. För att i mesta möjliga mån väga upp för detta vid en jämförelse med resultatet i den undersökningen har jag här valt en vers med vardaglig prägel. Versens sagesman är Gollum, och en del av den utgörs av en gåta som går igen i *The Hobbit* (Tolkien 1996). Jag har emellertid inte ställt några krav på att Åke Ohlmarks här skulle kopiera Tore Zetterholms vers – dennes översättning *Hompen* var då den enda befintliga till svenska av *The Hobbit* – vilket Ohlmarks inte heller har gjort. I bedömningen av lyriköversättningen har jag, med stöd hos Ingo (1991:38–47), tillåtit viss semantisk frihet och accepterat lösningar högre upp i språkstrukturen och semantiska konstituenters vars fält överlappar till mindre grad med källspråkets. I stället har jag flyttat över en del av fokuset till formen (motiverad av exempelvis Ingo 1991:55). Ett problem i sammanhanget är att översättandet av vers till sin natur skiljer sig så mycket från prosaöversättning att excerpten ur *Härskarringen* näppeligen kan antas vara talande, ställd bredvid de övriga excerpterna, för hur Åke Ohlmarks förhåll sig till källtexten vid den här tiden under sitt översättningsarbete.

Excerpt 5 innehåller *tal i lägre stilart*. Materialet utgörs här av ett mycket tydligt talspråksparti som torde tjäna väl som exempel på hur väl översättaren hanterar stilen. Jag har tidigare omfattat den sista anföringen i denna passage i en undersökning av hur hobbitarnas⁸ talspråk översatts i *Ringarnas herre* (Dahlander 2007). För talspråksstilen bör framhållas att det talspråksnära stilidealet för återgivet tal i litteratur – med stavningar som *nån, sån, sånt* och *såna* – var betydligt starkare rådande under 1900-talets första hälft än det är i dag. När Åke Ohlmarks översatte *Härskarringen* omkring 1960 är det sannolikt att han påverkades av detta, och alltså använde fler talspråksmarkörer än man kan förvänta sig i en nutida översättning. Jag har tagit hänsyn till detta i min hantering av excerpt 5. Samtidigt tenderar dock talspråksmarkörerna vara mindre vanligt förekommande i översättningar än i svenska originalverk. Det är med andra ord rimligt att anta att en översättning kommer att ha en förenkling och utjämning av textens anföringar, medan källtexten uppvisar ett bredare spann och en högre frekvens av stilistiska markörer härvidlag (Lindqvist 2005:149–151).

Excerpt 6 utgörs av *tal i högre stilart*. I det här fallet har stilen en dragning mot karga uttrycksformer som inte är helt olika dem som möter i *Eddan* och de isländska sagorna. Tolkiens dvärgar är också i flera avseenden influerade av fornnordiskt material (se t.ex. Shippey 1992:65). I sammanhanget kan nämnas att Åke Ohlmarks också översatte *Eddan*. I den nyare översättningen *Ringarnas herre* återfinns appendixen liksom i källtexten direkt efter verkets sista kapitel, men i *Härskarringen* saknas de. I den första utgåvan av denna fanns översättningar av ”Here Follows a Part of The Tale of Aragorn and Arwen” och ”Appendix D” med, men den fullständigare, om än fortfarande något förkortade, översättningen av appendixen utkom inte förrän 1971 i pocketvolymen *Ringens värld* (Tolkien 1971a). Alltså gavs appendixen här ut separat, och det är osäkert om Åke Ohlmarks översatte mer än de två avsnitt som omfattades i den första

---

⁸ Jag använder folkslagsbeteckningen *hobbitar* i denna undersökning i stället för *Härskarringens hober*. Anledningen till detta är dels att detta utgörs av det engelska ordet *hobbits* med svensk böjning – som därmed kvarstår, i användbarhetsanpassad utformning – dels att det används i de aktuella översättningarna *Ringarnas herre* och *Hobbiten* – liksom i *Bilbo* – och dels att ordet är det vanligare bland Tolkienläsare i dag.

utgivningen vid samma tid som *Härskarringen*. Eftersom materialet i min excerpt i översättning av Ohlmarks endast föreligger i *Ringens värld* har detta förstås bäring för min analys gentemot tidsparametern.

Referensexcerpten kommer från *The Hobbit* (Tolkien 1996) och är vald som jämförelseobjekt för det övriga materialet. *The Hobbit* är i sammanhanget av särskilt värde såsom preludiet till *The Lord of the Rings*. Boken översattes aldrig av Ohlmarks, utan jämförelsen görs här mellan Anderssons översättning *Hobbiten* (Tolkien 2007) och Britt G. Hallqvists *Bilbo* (Tolkien 1983). Härmed berikas undersökningen genom en referens till två andra Tolkienöversättningar, som utöver Erik Andersson och Lotta Olsson från min tidigare undersökning (Dahlander 2008) erbjuder en jämförelse av Ohlmarks med Britt G. Hallqvist. Avsnittet ur *The Hobbit* har jag valt på grundval av att det innehåller både dialog och normal skönlitterär prosa. I skildringen beskrivs något av hur de medverkande dvärgarna knotar – ett typiskt inslag i boken – och hur huvudpersonen Bilbo agerar och blir behandlad. Dialogen innehåller tal av Bilbo och Gandalf, vilka båda har ordet ofta i verket. I sammanhanget kan också nämnas att den tredje översättningen av *The Hobbit*, *Hompen, eller En resa dit och tillbaka igen* (Zetterholm 1947), jämförts med *Bilbo* av Nilsson-Lång (2002).

4.3.3 Skillnader mellan upplagor

The Lord of the Rings utkom första gången 1954–55, men till 1965 genomförde Tolkien en utförlig revidering av verket, som utöver mångtaliga förändringar av detaljerna i huvudtexten bland annat omfattade ett nytt förord, en ny avdelning i prologen och omfattade ändringar i appendixen (se t.ex. Hammond & Scull 2005 *passim*). När Ohlmarks översatte använde han således den första upplagan – även för sin översättning av appendixen, som utkom 1971.

Ett led i min hantering av materialet har följaktligen varit att jämföra excerpternas utseende mellan olika upplagor.⁹ I två fall har förändringar mellan upplagorna uppdragats. Det ena fallet utgörs av tre på varandra följande meningar i excerpt 1 och det andra en styckebyrning i excerpt 6. Det sistnämnda kan dock förmodas vara ett tryckfel, som uppstått vid något annat tillfälle, snarare än en medveten ändring. Förändringarna är markerade med fotnoter i excerptbilagan.

5 Resultat och slutsatser

Nedan presenterar jag resultatet av avvikelsekvantifieringen (5.1) och beskriver utifrån resultatet de enskilda excerpterna (5.1.1). Därefter följer indelningen av avvikelserna efter språkform (5.2.1), drag i materialet (5.2) och förslag på bakgrund till avvikelседragen (5.2.3).

5.1 Avvikelsekvantifiering

Nedanstående tabell förevisar summeringen av mina resultat. I den tredje resultatkolonnen återfinns statistiken från min tidigare undersökning (Dahlander 2008), i den fjärde Domeij och Peyres (2007) statistik och i den femte Kjellins (2004). Den sjätte spalten, *The Hobbit*, visar resultatet för min referensundersökning av *Hobbiten* och *Bilbo*, betecknade *H* och *B*. Beteckningen *Rb* avser här *Ringens brödraskap*, medan *Sor* står för *Sagan om ringen*, och detta handlar alltså om den första volymen i respektive översättning, varifrån Domeij och Peyre samt Kjellin hämtat material till sina undersökningar. Beteckningarna *Rb* och *H* i spalten för min tidigare undersökning står för *Ringarnas herre* (där versexcerpten var översatt av Lotta Olsson) och *Härskarringen*. De två rader där avvikelseantalet har delats med Tolkiens ordantal är av särskild vikt vid en jämförelse med resultatet i referensmaterialet och i de övriga undersökningarna, som har en annan omfattning av sitt material. Se bilaga 2 för tabeller över de enskilda excerpterna.

---

⁹ Då jag inte har haft tillgång till första upplagan av *The Lord of the Rings* har kontrollen mot denna utförts av Anders Stenström (Beregond).

Tabell 1: Avvikelsekvantifiering

	<i>Härskarringen</i>	Dahlander 2008 <i>Rb/H</i>	Domeij-Peyre <i>Rb/Sor</i>	Kjellin <i>Rb/Sor</i>	<i>The Hobbit</i> <i>H/B</i>
Antal ord [Tolkiens ordantal]	1123 [1029] (+ 9,1%)	902/986[963]	239/257[265]	10185/10956[11175]	133/135[140]
Semantiska tillägg	14	0/20	–	5/141	0/0
Explicitgörande tillägg	12	0/24	–	15/117	0/1
Tillägg sammanlagt	26	0/44	3/22	20/258	0/1
Semantiska utelämnningar	5	6/5	–	32/73	0/1
Implicitgörande utelämnningar	4	5/7	–	87/74	2/0
Utelämnningar sammanlagt	9	11/12	4/5	119/147	2/1
Betydelsenysanser och inexaktheter	28	17/30	14/31	30/101	0/5
Semantiska fel	31	7/15	–	9/52	1/0
Avvikelser i egennamn	10	4/27	3/4	–	0/0
Semantiska avvikelser sammanl.	104	39/127	24/62	178/558	3/7
Stilistiska avvikelser	25	8/20	–	–	0/0
Olexikaliserade ord	5	1/4	–	–	0/0
Summering	134	48/151	–	–	3/7
Summering/Tolkiens ordantal	13%	5%/15,7%	9,1%/23,4%	1,6%/5%	2,1%/5%
Typografiska normavvikelser	2	0/5	–	–	0/2
Språkliga normavvikelser	17	4/19	–	–	0/0
Avvikelser sammanlagt	151	52/175	–	–	3/9
Avvikelser/Tolkiens ordantal	14,7%	5,4%/18,2%	–	–	2,1%/6,4%

Resultatet visar att *Härskarringen* med föreliggande bedömningskategorier överlag står avsevärt längre ifrån källtexten än de tre andra översättningarna i det undersökta materialet. Avvikelserna i *Ringarnas herre* och *Bilbo* utgör drygt en tredjedel av *Härskarringens* avvikelser. Avvikelserna i *Hobbiten* är betydligt färre än i de övriga i det undersökta materialet.

Den bedömningskategori där texten uppvisar flest avvikelser är *semantiska fel*. Den huvudsakliga anledningen till detta är att kategorin fått hela 13 markeringar i versexcerpten. I övrigt är de flesta bedömningskategoriernas markeringar relativt jämnt fördelade mellan excerpterna. Undantag till detta är *stilistiska avvikelser*, som mellan excerpterna uppvisar fördelningen 6, 0, 0, 9, 7, 3, räknade i ordningsföljd. Den jämnaste fördelningen har *semantiska utelämnningar*: 1, 1, 1, 1, 1, 0. Utelämnningarna är också en avvikelseyp som Ohlmarks har påtagligt lite av.

I min tidigare undersökning utmärkte sig Ohlmarks tillägg som kategorin med avgjort flest avvikelser. I den föreliggande undersökningen nyanseras detta, då både *semantiska fel* och *betydelsenysanser och inexaktheter* övergår tilläggens antal. Överlag är Ohlmarks avvikelser något färre här än i den tidigare undersökningen, men resultatet får ändå betraktas som relativt konsekvent med alla de tidigare undersökningarna av Ohlmarks material.

Till ordantalet ökar Ohlmarks i det föreliggande materialet med 9,1 procent, vilket är den med bred marginal största ordökningen som uppmäts i den omfattade forskningen. Ett underskott i antal ord gentemot källtexten är ett brukligt resultat vid översättning från engelska till svenska (Kjellin 2004:5). Ohlmarks är den enda översättaren som ökar ordantalet från källtexten. Att ordantalet ökat så tydligt, även jämfört med hans översättningar i det material som använts av tidigare forskare, kan tolkas som att stilarna i mitt urval har ställt särskilda krav på översättaren. Att ordantalet ökat trots att de semantiska och explicitgörande tilläggen är färre tyder på att tilläggen inte är avgörande för om texten blir längre. En granskning av själva materialet visar att kategorier som *semantiska fel* och *betydelsenysanser och inexaktheter* också kan innehålla olika typer av formmässiga utbroderingar i omskrivningen från källtext till måltext.

Vägande för den ökade ordmängden är att versexcerpten uppvisar en ökning från källtexten med hela 47,8 procent. Fyra av sex excerpter har en tydlig ökning i ordantal, men i excerpt 3, miljöbeskrivningen, har antalet ord i stället minskat med 7,9 procent.

De olexikaliserade orden, en mindre post, var i mitt material *nynärda*, *gräsklädda*, *skumsvall*, *tjyrbanditer* och *pastratser*. Detta kan jämföras med de olexikaliserade orden i min tidigare undersökning, som för Ohlmarks var *dödmansgast*, *vidundershand*, *stinkpöl* och *rödglödsjärn*.

På min tidsparameter uppvisar Ohlmarks excerpter, räknade i den ordning de uppträder i verket, en avvikelseprocent kontra Tolkiens ordantal på 20, 8,1, 7,9, 34,8, 17,8 och 9,2. I min tidigare undersökning konstaterade jag att dessa siffror fördelade sig mycket ojämnt mellan stilarna men inte antydde någon förändring mellan den första och den sista volymen. Detta tycks även vara giltigt för det föreliggande materialet.

Fördelningen av avvikelseprocenterna visar att Ohlmarks för stilen *krönika*, där han i min tidigare undersökning hade minst antal avvikelser, här har näst flest. Flest avvikelser har han här för versen, en stil där det i den tidigare undersökningen fanns tre andra som hade fler avvikelser. *Tal i lägre stilart* är en stil där Ohlmarks har många avvikelser i båda undersökningarna. Den stil där Ohlmarks har minst antal avvikelser är i föreliggande undersökning miljöbeskrivningen. För denna avvek Ohlmarks mer än i tre andra stilar i den tidigare undersökningen. En likhet med den tidigare studien är å andra sidan att de semantiska felen är överrepresenterade i miljöbeskrivningen i båda undersökningarna. Den intensiva händelseskildringen skiljer sig dock kraftigt genom färre avvikelser här. – Stilarnas utförande tycks alltså inte härvidlag uppvisa något tydligare mönster mellan de båda undersökningarna. Det antydande som den tidigare undersökningen gav om att Ohlmarks hade få avvikelser i sin översättning av appendixen har inte heller bekräftats.

Jag konstaterade redan i min tidigare undersökning (Dahlander 2008:15) att resultatet i de olika undersökningarna som har gjorts med Ingos metod för semantiska avvikelser visar på tydliga gemensamma mönster, ett mönster som går igen här. Detta stärker metodens tillförlitlighet och antyder att den lämnar klart begränsat utrymme för subjektivitet.

Som jag har exemplifierat under 4 är avvikelsekategorierna för framför allt semantik, stil och språknormer väsentliga för att utröna en översättares normbildning. Jag kommer i det fortsatta att närma mig denna fråga successivt. Redan nu kan det dock vara relevant att kommentera avvikelsekategorin *typografiska normavvikelser*, som är värdefullt genom sin orientering mot arbetet på förlaget. Denna gav endast två avvikelser i mitt material, och ger därför få konkreta indikationer med bäring för mitt syfte.

Den ena typografiska normavvikelsen i mitt material består av det enkla typografiska citattecknet för ”fasornas djup” i excerpt 1, i en ställning där man i volym två och tre använder så kallade gäsögon (») med motsvarande funktion. Det andra fallet återfinns i excerpt två och utgörs av tankstrecket vid repliken, i en funktion där man i de två följande volymerna använder hellånga streck (—, d.v.s. *em-dash*).

5.1.1 Kommentarer till excerpterna

I denna avdelning kommenterar jag enskilda bedömningar inom excerpterna och ger en beskrivning av excerpternas innehåll. Jag ger därmed en preliminär bild av de övergripande tendenserna i materialet. Denna bild konkretiseras i avdelning 5.2.

5.1.1.1 Excerpt 1: krönika

I denna excerpt kan förmärkas bruket av ordet *ju*, som för texten i vad som kan uppfattas som en talspråklig riktning. Detta kan tas som en antydning på att översättaren har velat närma texten till barnbokens läsartilltal. Samtidigt används emellertid mindre vanliga ord som *kastaler* och *fyrbåkar*.

Överlag är en berättare mer närvarande i måltexten än i förlagan. Exempel på detta syns i lydelserna ”fast de givetvis också kan ha”, ”vilka ju var även” och ”[d]et var ju så”. Som synes har alltså framställningen flerstädes en förskjutning som inför ekot av en berättarröst, inte helt olik den som Tolkien tillämpar i *The Hobbit*. Ohlmarks, som var kritisk mot berättarrösten i *The Hobbit*, hade enligt egen utsägo ”inte orkat med mer än att skumma lite här och där i den”

(Ohlmarks 1978:5), men hade alltså ett intryck av boken innan han påbörjade arbetet med *Härskarringen*. Detta kan ha påverkat valet av stil.

Det är möjligt att Ohlmarks tänkte sig en yngre läsarkrets som målgrupp (se 5.2.3.2.4) och därför sökte lätta upp framställningen i prologen genom att göra den livfullare med preciseringar (jfr 5.2.2.6 nedan) och färgstarka ordval samt genom värderingar (jfr 5.2.2.1). Det senare förekommer också ställvis i Tolkiens källtext, men draget framtonar starkare i *The Hobbit*, där en lydelse som ”That was, of course, absurd” (Tolkien 1996:4) kan framhållas som exempel.

Textstället ”said” → ”visste berätta” tillför en vagt komisk anstrykning, där hobbitarna blir säkrare på sin sak än i källtexten, trots att det inte tycks ha funnits någon hobbit ”som ännu vågat pröva sanningshalten i påståendet”.

Ordvalet *alvkastaler* i stället för *alvtorn* – för *Elf-towers* – innebär en stilistisk avvikelse enligt denna undersöknings kriterier, men man kan samtidigt märka att det med ordet *kastal* – som ibland uppträder i arkeologiska sammanhang och har en mindre allmänt bruk än *torn* – torde ge en mer färgstark och specifik bild av sitt denotatum än *alvtorn* skulle ha åstadkommit. Samtidigt går det att ifrågasätta om det är en ändamålsenlig bild som ges, då *kastal* i allmänhet avser tornlika byggnader med tjocka murar uppförda invid kyrkor, i synnerhet då dessa är avsedda som försvarsverk (*Svenska Akademiens ordbok* 2008–09, ”kastal”). Ingen av egenskaperna gäller för *Härskarringens* torn, vilket framgår i verket. Man kan också notera att Tolkien kulturellt orienterade sitt legendarium mot det fornengelska och fornnordiska snarare än det klassiska (Shippey 1992 *passim*), medan lånordet *kastal* (via *kastell*) går tillbaka på latinets *castellum* ’fäste, borg’.

En tendens i materialet verkar vara att ord med en lätt lyrisk stilvalör, som *åstrygg* och *fyrbåkar*, ställvis inte stämmer överens med beskrivningen i källtexten. Överlag kan källtexten antas vara lättare att förstå, med sitt lägre ordantal, högre koncentration av information, kortare meningar och färre ovanliga ord. Strömbom (2007:8) uttrycker en liknande uppfattning: ”[Ohlmarks] meningar är i regel längre och mer komplicerade i sin uppbyggnad än originalets, och medan Tolkiens ordval ofta är av en enkel och öppen karaktär, tycks Ohlmarks ha en förkärlek för begrepp som ringar in och avgränsar, samt har en något högre stilvalör.”

5.1.1.2 Excerpt 2: intensiv händelseskildring

Översättningen i excerpt 2 innehåller flera exempel på måltext som lokalt frångår källtextens uttrycksformer till förmån för idiomatiska formeringar som ändå uttrycker samma semantiska innehåll som källtexten, se 6.2.

Ett noterbart inslag är att ordet *springa* förekommer två gånger i översättningen: ”Frodo saw many grey shapes spring over the ring of stones” → ”såg Frodo hur den ena grå skepnaden efter den andra sprang över muren” och ”The last arrow of Legolas kindled in the air as it flew” → ”Legolas’ sista pil sprang från strängen, fattade fyr i luften”. Som översättning av engelskans *spring* ’hoppa’ förekommer det också på ett textställe i min tidigare undersökning (Dahlander 2008:16) – ”[r]eckless they sprang into the pools” → ”utan vidare sprang de rakt ner i stinkpölnarna” – och kan således tänkas vara ett ord som är överrepresenterat i *Härskarringen*. Det svenska *springa* används mer marginellt i betydelsen ’hoppa’ än den engelska pendangen, men jag har inte betraktat några av excerptens förekomster som avvikelser. De skulle dock kunna kopplas till draget att översätta på ett sätt som skulle kunna kallas fonetiskt, se 5.2.2.9 och 5.2.2.10.

I lydelsen ”wielding his dwarf-axe” → ”svängde sin bredbladiga dvärgyxa” är det tillagda ordet anmärkningsvärt, eftersom yxan faktiskt beskrivs som ”broad-bladed” → ”bredbladig” tjugotvå sidor tidigare i källtexten (Tolkien 2002:355). Detta tyder på att Ohlmarks höll beskrivningen i minnet när han broderade ut texten här och använde semantiskt gods med förankring i källtexten – en ovanlig företeelse för tilläggen i *Härskarringen*, som normalt inte respekterar innehållet i källtexten som helhet. Anledningen till tillskottet kan vara en ambition att förbättra måltextens rytm, även om en liknande verkan hade varit möjlig utan tillägg och med ändrad ordföljd.

5.1.1.3 Excerpt 3: miljöbeskrivning

I excerpt 3 kan *reed-choked* 'tätt vassbevuxen' framhållas. Här tycks Ohlmarks, sannolikt på grund av högt arbetstempo, ha läst "reed" som *red* och därför översatt med "röda". Textstället kan jämföras med *marches* 'gränserna' → *träskan* i excerpt 1, där Ohlmarks får förmodas ha förväxlat källordet med *marsh* 'träsk'. Se vidare 5.2.2.10.

För "a wide rutted track" → "en bred, uppriden väg" kan paret "rutted" → "-riden" tolkas som en del av det tidigare anförda draget att översätta fonetiskt i fall där andra val stilistiskt eller semantiskt hade anslutit närmare till det korresponderande stället i källtexten (se vidare 5.2.2.9 och 5.2.2.10). Ett liknande exempel finns i den nästföljande meningen, där "the way ran" gett "rann vägen fram", vilket inneburit en mer poetisk lydelse än det vanligare *löpte vägen (fram)*. Jag har emellertid här bedömt den stilistiska diskrepansen som för liten för att markera för en avvikelse i min undersökning.

"Upon their western sides" → "På västsidan" har jag markerat som både en betydelsenysan/inexakthet och en språklig normavvikelse. Detta är ett exempel på fall där informationsflödet störts i översättningen (jfr Ingo 1991:255), eftersom det här inte anges om det är västsidan av "den vallomgivna kullen", "vägen" eller "flera höga gröna gravhöggar" från den föregående meningen som refereras. Någon tydligare indikation på att det är gravhögarna som åsyftas får läsaren inte förrän tre meningar senare, där Gandalf anger att blommorna i fråga enbart växer "på de dödas grifter". Detta gör sannolikt att läsaren – oavsett om denne känner till innebörden av svenskans *grift* 'grav' – utan att utgjuta alltför mycket koncentration kan knyta blommorna till de tidigare omtalade gravhögarna.

På liknande sätt som med blommornas befintlighet har informationsflödet störts av att gravhögarna i den föregående meningen karakteriseras som "flera" när källtexten har "many". Två meningar efter Gandalfs utsaga om blommorna klargör Aragorn högarnas egentliga antal: "Sju högar på vänster hand och nio till höger [...]" Här försvåras läsarens möjligheter från källtexten att koppla framställningen till den tidigare beskrivningen av "flera höga gröna gravhöggar".

5.1.1.4 Excerpt 4: vers

Här har versens form i sin helhet förändras, vilket av markeringarna har fått motsvaras av stilistiska avvikelser på en rad ställen där förändringen är särskilt framträdande.

Versen utmärks vid genomgången av många stilistiska avvikelser och semantiska fel. Som exempel på det senare kan lydelserna "*so nice for feet*" → "*och allt under foten är så blött*" framhållas. I källtexten uttrycker Gollum, som framför sången, här att det är behagligt att bada fötterna i bäckar och dammar. I måltexten blir utsagan i stället en beskrivning av vätan under foten för den som rör sig i närheten av bäckar och fall (dammarna har utgått i måltexten).

I min tidigare undersökning (Dahlander 2008:19) konstaterade jag ett drag i Ohlmarks material mot "semantisk oreda": textställen som betydelsemässigt inte förefaller gå ihop. Några sådana finns inte i excerpt 4, men det finns flera lydelser med till synes ringa eller oklar betydelse. Två sådana har jag markerat på följande tre rader: "*Alive without breath; / as cold as death; / never thirsting, ever drinking*" → "*Vid liv men inte andas / som dödens dag som randas, / dryck som aldrig törst en bringar*". Liknelsen vid dödens dag, som när den randas här är vid liv utan att andas, får förväntas framstå som i sig oklar för läsaren, och än mer så när den används för att beskriva en fisk. Samma drag syns på den följande raden, där korresponderande ställe i källtexten beskriver fisken som aldrig törstig och ständigt drickande. Måltexten ger här en isolerad utsaga om dryck som aldrig orsakar törst, vilket – även om det också gäller andra drycker – skulle kunna användas i en gåta där svaret är *vatten*. Utsagan är så allmängiltig och därmed intetsägande, samtidigt som den ovanliga och homonyma akkusativformen *en* riskerar störa läsningen, att jag har valt att markera raden som inte bara två semantiska fel – emedan två tydliga semantiska enheter från källtexten har utelämnats – utan också som en språklig normavvikelse, då textstället här avviker från förväntningarna på att en utsaga bör ha kontextuell innebörd. I egenskap av att vara alltför intetsägande har även "*som*

dödens dag som randas” markerats som en språklig normavvikelse, då normen i regel är att en liknelse bör ha en tydlig och i någon mån passlig referent samt bör vara kontextrelevant. Som en språklig normavvikelse har även det fragmentariska och syntaktiskt okonventionella ”*Vid liv men inte andas*” betraktats.

Jag skulle beteckna översättningen av versen som motsägelsefull. Översättaren har ofta frångått semantiken, vilket en översättare ibland gör om denne bedömer att det är viktigare att prioritera stilistiska aspekter (Ingo 1991:258). Samtidigt har översättaren dock förändrat versens form genom att tillföra åtskilliga stavelser på de flesta rader, i två av tre fall göra var tredje rad i versens första del längre än de övriga raderna samt på två ställen införa rader som saknar korrespondens i källtexten med en räkka av interjektionen *tralala* i olika variationer.

Förklaringen till detta ser jag i att Ohlmarks har använt en acceptansinriktad översättningsstrategi (se 5.4.1) och själv ha inträtt som medkreatör snarare än förmedlare av originalversens innehåll och form. Men för att inför läsarna teckna en trovärdig och konsekvent bild av Gollum torde han ändå vara betjänt av att liksom Tolkien hålla versen på en relativt låg stilmnivå. Detta har också skett i många fall, såsom de barnramseklingande lydelserna ”*de bet oss så i handen*”, ”*ens en gnutta*”, ”*ser en liten ö ibland*”, ”*ser ett litet vattenfall*” och ”*vattenfall så rart och got!*”. Samtidigt möter dock lydelser som ”*en klippas hall*” (där *hall* är ett relativt obsolet ord med betydelser som ’häll, klippbrant’), ”*en röksky blott*” och ”*som sitt skumsvall gö!*” (där *skumsvall* är olexikaliserat). Jag tolkar även detta som åtminstone delvis ett utslag av det höga arbetstempot (se 5.2.3.2.1), som i så fall medfört att Ohlmarks inte kalibrerat och överlagt stilen i källtext och målttext fullt ut. Att en kraftigt reducerad lydelse som ”*Alive without breath*” → ”*Vid liv men inte andas*” använts ser jag som ett stöd för att tempot var för högt för att översättaren skulle hinna överväga alla lydelser.

Skumsvall är ett av de olexikaliserade orden i undersökningens material. Om Ohlmarks betraktas som acceptansinriktad behöver det inte förutsättas att han för samtliga textställen utgår från källtextens lydelse. I det här fallet saknar den aktuella raden i målttexten direkt korrespondens med källtexten, och sannolikt verkar då vara att Ohlmarks har valt *skumsvall* – som även saknar träffar på *Google* (2008-12-28) utöver ett fall där det aktuella textstället från *Härskarringen* citeras – för att han personligen tilltalats av ordets klang och möjligen ansett att det, trots att Gollum är sagesmannen, gör sig bra i den målspråkliga kontexten. Samma förklaring kan tillämpas vid många andra textställen där Ohlmarks med utmärkande ord avviker stilistiskt eller semantiskt från källtexten, exempelvis orden *åsrugg* och *fyrbåkar* i excerpt 1.

Isaksson (2002:31) kritiserar översättningarna av Gollums tal och menar att Ohlmarks i viss utsträckning härvidlag har förlorat källtextens ”linguistic pattern”. Som jag har visat i en tidigare undersökning (Dahlender 2006, se här särskilt posten för ordet ”precious”) har Ohlmarks en tendens att förstärka talspråksmarkörerna för Gollums väsningar. I mitt material kan i anslutning till detta exempel ”*we*” → ”*vi alla*” från excerpt 4 framhållas, där Gollum i målttexten i stället för att omtala sig själv med *vi* omfattar fler än sig själv i sin utsaga.

5.1.1.5 Excerpt 5: tal i lägre stilart

Excerpten uppvisar åtskilliga fall av avvikelседraget *förstärkningar*, se avdelning 5.2.2.2. Texten innehåller också fall av förändrad form, där Ohlmarks undviker att omskriva upprepningar i källtexten, se 5.2.2.16. Både källtext och målttext innehåller här många talspråksmarkörer. Ett exempel från målttexten är formen *vatt* – för *varit* – som har beskrivits som skånsk (Susning.nu 2003b). Åke Ohlmarks, född i Kristianstad och studerande i Lund, tycks här ha begagnat en talspråksmarkör från sin egen dialekt. En kvantifiering av talspråksmarkörerna i excerpten ger vid handen att Ohlmarks omskriver den stora merparten av talspråksmarkörerna till målttexten, se vidare avdelning 5.4.1.

5.1.1.6 Excerpt 6: tal i högre stilart

Som Holmberg (se 2.2.1) påpekar är Tolkiens källtext ”lakonisk och fåordig och påtagligt inspirerad av den isländska sagotraditionen”. Detta gäller inte minst för de dvärgar som kommer till tals i excerpt 6, men måltextern präglas här inte av källtextens karga, korthuggna språk. I stället har Ohlmarks valt omskrivningar som kräver betydligt större utrymme och explicitgör sådant som lämnats implicit i förlagan. ”Khazad-dûm is ours” korresponderas av ”Det är nu vi som är herrar i Khazad-dûm” och ”What is it to us, unless a hope of treasure?” av ”Vad betyder det för oss utom möjligen hoppet att hitta en skatt där?” Den lakoniska upprepningen ”But we will not enter Khazad-dûm. You will not enter Khazad-dûm” har inte återgetts i källtexten, som i stället har ”Men i Khazad-dûm går vi inte in. Du skall akta dig för Khazad-dûm.” På samma sätt som med de upprepade anföringsmarkörerna i excerpt 5 undviker Ohlmarks här minimalistisk repetition och väljer i stället att förändra textens form genom variation och mer explicit uttryckt betydelseinnehåll.

Vid lydelsen ”vengeance we have taken. But it is not sweet” → ”hämd har vi tagit. Men trevligt är det inte” undviker måltextern att ta fasta på den idiomatiska frasen *hämden är ljuv*. En möjlighet är att Ohlmarks har noterat att ordet *revenge*, som uppträder i den motsvarande engelska frasen *revenge is sweet*, inte förekommer och därför valt att avstå från att anspela på frasen i källtexten. Dock förekommer även fraserna *vengeance is sweet* och *sweet vengeance* i engelskan, och Ohlmarks har trots allt valt att använda ordet *hämd* i måltextern, som ingår i den motsvarande svenska frasen. Att avstå från att ansluta till den idiomatiska frasen av hänsyn till att *revenge* inte ingår i den korresponderande källtexten vore att betrakta som ett extremt adekvansinriktat drag, vilket som påvisas vore okarakteristiskt för Ohlmarks. Min tolkning är i stället att han undgått att observera att den åsyftade frasen aktualiserats. Detta stöds av de flertaliga tecknen i måltextern på att Ohlmarks inte förstått enskildheter i källtextens engelska, se 5.2.3.1.1.

Mitt intryck av måltextern i denna excerpt, som i original får beskrivas som relativt rak och enkel till utformningen, är den av en snabbt utförd råöversättning. Den engelska syntaxen lyser igenom i formuleringar som ”Vad betyder det för oss utom möjligen hoppet att hitta en skatt där? Men om vi också måste gå utan den belöning och mansbot vi har rätt till, ju fortare vi kommer tillbaka till våra egna länder, desto bättre!” Samtidigt har lokala semantiska avvikelser från ställen i källtexten med en relativt lättbegriplig betydelse skapat lydelser som är ologiska eller oklara, som ”om du är enögd borde du se klarare” och det ovannämnda ”Men trevligt är det inte”. Två gånger inom loppet av tre meningar har också *will* gett ett *vill* i måltextern när andra lösningar hade legat semantiskt närmare det korresponderande stället i källtexten: ”But surely my own kin will not desert me?” → ”Men inte vill väl min egen ätt svika mig” och ”we have bled for you, and will again” → ”för dig har vi blött och skall blöda på nytt om du vill” (jfr 5.2.2.9). Det finns alltså tecken på att excerptens text översattes i ett högre tempo eller eljest mindre omsorgsfullt än merparten av det övriga undersökta materialet.

5.2 Drag hos avvikelsematerialet

Här åsyftar jag att genom en kvalitativ metodik ge en bild av för mitt syfte relevanta karakteristika – *drag* – i materialet. Se avdelning 4.2 för en beskrivning av metoden. Det bör nämnas att ett enskilt textställe givetvis kan vara exempel på flera olika drag. Exempelvis betraktas substantivtillägget *bredbladiga* i excerpt 2 – ett explicitgörande tillägg – som ett fall av både draget *förtydligande* och *frodig och/eller lyrisk stil*. Jag vill också understryka att grundmaterialet som jag utgår ifrån omfattar strax över 1 000 ord, medan *The Lord of the Rings* som helhet innehåller drygt 500 000 ord.

5.2.1 Indelning efter språkform

Jag har här med ledning av avvikelsernas språkform delat in avvikelserna efter deras funktion. Denna indelning är ett centralt led i utverkandet av drag hos avvikelsematerialet. Se avdelning 4

för en närmare beskrivning av metoden. Spåkformsindelningen presenteras i tabell 2. Avvikelserna är där ordnade efter följande övergripande materialstyrda grupper:

- ❖ Tillägg
- ❖ Utelämningar
- ❖ Betydelseglidningar
  - Förstärkningar
  - Preciseringar
  - Minskad precision
  - Betoning av fel aspekt
- ❖ Betydelseväxlingar (större skiftningar i semantik)
- ❖ Övrigt
  - Själv motsägande semantik
  - Avvikande stavning av midgårdsspecifikt ord
  - Inkonsekvens
- ❖ Stil
- ❖ Olexikaliserade ord
- ❖ Typografiska normavvikelser
- ❖ Språkliga normavvikelser

Posterna i tabellen är grupperade efter den övergripande indelningskategorin och inleds med min beteckning för den ifrågasatt underliggande kategorin. Därefter följer, efter ett tankstreck, avvikelsen från måltexten (ibland med något eller några ord från den omgivande kontexten med själva avvikelsen understruken) – vilken utifrån detta kan lokaliseras i bilaga 1 –, ordningssiffran för den excerpt som avvikelsen härrör från, i några fall tillsammans med en kortfattad klargörande kommentar, och avslutningsvis en förkortning för den avvikelsekategori som avvikelsen räknats till ställd inom hakparentes.

För alla markeringar gäller givetvis att en fullständig bild inte framträder förrän man betraktar dem i sitt sammanhang i texten i stället för isolerade i tabellen. För detta hänvisar jag till bilaga 1.

En tendens som framkommer i språkformsindelningen och som har bäring för flera av de drag som jag under 5.2.2 tillskriver måltexten är tillägg av småord som adjektiv, adverb och inte minst olika typer av satsadverbial (dessa har ofta en värderande funktion, se avdelning 5.2.2.1). I min tidigare undersökning kunde detta noteras i ett enligt avvikelsekvantifieringens kategorier explicitgörande tillägg som ”right agin the Old Forest → ”mitt emot själva Gamla skogen” (Dahlander 2008:27, ett tillägg som kan beskrivas som en ambition hos översättaren att stilistiskt motsvara källtextens *agin*). Jacobsen (2000:7) konstaterar samma tendens i sitt material, när han rapporterar att Ohlmarks tenderar att lägga till ”småord av typen adverbial”. Sundqvist (1998:4) menar på liknande sätt att Ohlmarks adderar överflödiga ord i måltexten som har en obefogad förtydligande verkan av förhållanden som framgår klart redan i källtexten. Hon menar att han lägger till ord som *även* och att detta ”helt kan förändra betydelsen av en mening”. Detta exempel kan föra tankarna till det semantiska felet ”They’ve took others we miss more” → ”Dom har tagit andra också som vi saknar här” i excerpt 5 i min föreliggande undersökning.

Tabell 2: Indelning efter språkform

Tillägg

- tillägg av ordled – *dunedain*-folket (1) [exptill]; månskensnätterna (1) [inexakt]
- tillägg av substantiv – bredbladiga (2); myriader (3) [exptill]
- tillägg av pronomen – alla (4) [semfel]
- tillägg av verb – vågat (1) [semtil]; ligger (6) [semfel]
- tillägg av adjektiv – väldig (1); genomträngande; vitt (2) [semtil]; själv (5) [exptill]
- tillägg av konjunktion – Och (6) [exptill]
- tillägg av interjektioner – *Tralala lala la; Tralala la, tralala la* (4) [semfel]
- tillägg av förstärkande adverb – blott (1); Ytterst få (1); hela (5) [semtil]
- tillägg av rumsadverb – nere (1, rumsadverbial); bakom (3, adverbattribut) [exptill]
- tillägg av modalt satsadverbial – ju; verkligen [semtil]; givetvis [semfel] (1)
- tillägg av konjunktionellt satsadverbial – även (1) [exptill]; också (6) [semtil]
- tillägg av adverb+adjektiv – ännu färre (1) [semtil]
- tillägg av konjunktion+preposition – och ner (5) [semtil]
- tillägg av adjektivattribut – alla mina fina (5) [semtil]
- tillägg av prepositionsfras – med sin vita kritsten (1) [semfel]
- tillägg av bisats – *som smakar bra* (4); om du vill (6) [exptill]
- tillägg av huvudsats – och det illa kvickt (5) [exptill]
- tillägg av mening – Det var ju så, att sjömanslivet alls inte passade samman med hobernas allmänna läggning. (1) [exptill]; Och aldrig hade någon enda återvänt från det verkliga 'fasornas djup'. (1) [semfel]
- tillägg av begrepp – 'fasornas djup' (1) [semfel]
- tillägg av egennamn – Västra träskan (1) [namn]
- tillägg av kursivering – *dunedain* (1) [exptill]; *Durins bane* (6) [semtil]

Utelämnningar

- utelämnning av substantiv – rivers (1) [semut]; stone (2) [imput]
- utelämnning av konjunktion – But (5) [imput]
- utelämnning av sättsadverbial – suddenly (2) [semut]
- utelämnning av tidsadverbial – in their youth (1) [imput]
- utelämnning av adverbattribut – far off (3, alt. rumsadverbial) [semut]
- bildförlust¹⁰ – a leaf and bloom of blinding flame (2) [imput]
- utelämnning av utropstecken – era smutsiga tjuvbanditer_ [semut]; förstört alla mina fina potäter_ (5) [inexakt]

Betydelseglidningar

- betydelseglidning med adjektiv – starka (2) [inexakt]
- betydelseglidning med verb – fallen kung (2) [inexakt]
- betydelseglidning med adverb – ännu (1) [inexakt]
- betydelseglidning med preposition – genom (6) [inexakt]
- betydelseglidning till hyponym – åsrygg (1, av "hill") [inexakt]
- betydelseglidning till heteronym – odjuren (2, av "wolves"); järn (4, av "mail"); häxa (5, av "hagling") [inexakt]
- betydelseglidning med nominalfras – de låglänta stränderna (3) [inexakt]
- betydelseglidning med prepositionsobjekt – om vad de upplevat (1) [inexakt]
- betydelseglidning med huvudsats – *ser en liten ö ibland* (4); Du skall akta dig för Khazad-dûm. (6) [inexakt]
- förstärkning med nominalfras – en av de största ledarna (2) [inexakt]
- förstärkning med substantiv – grönskan (3) [inexakt]
- förstärkning med substantiv, pluralisering – portens skuggor; (6) [inexakt]
- förstärkning med pronomen+substantiv, pluralisering – alla skuggor (6) [inexakt]
- förstärkning med adjektiv – strålände; blossande (3) [inexakt]
- förstärkning med verb – omvälvas (6) [inexakt]
- förstärkning med sättsadverbial – som fyrbåkar (1) [semfel]
- förstärkning med prepositionsfras – snö i drivor (3, attribut) [inexakt]
- semantisk precisering och/eller entydiggörande – visste berätta; pröva sanningshalten i påståendet; ett försvinnande fåtal (1); fräste till (2) [inexakt]
- minskad semantisk precision – I det starka skenet från den nynärda brasan (2); På västsidan (3) [inexakt]

Betydelseväxlingar

- växlad semantik på lexikal nivå – svängde (2); röda; uppriden; nedskurna (3); skrek hon (5); trevligt (6) [semfel]
- växlad namnsemantik på lexikal nivå – Västra träskan (1) [namn]

¹⁰ Jfr Lindqvist 2005:121.

- växlad namnsemantik – Bagger; Baggspjutsvägen; Baggershus; Baggershus (5) [namn]
- växlad semantik, ord→fras – *med sitt fall*; *klippas hall* (4); pastratser och sånt (5) [semfel]
- växlad semantik, fras→ord – *röksky* (4); varför vet han inte (5) [semfel]
- växlad semantik på satsnivå – *allt under foten är så blött*; *Vid liv men inte andas / som dödens dag som randas; dryck som aldrig törst en bringar; dryck som aldrig törst en bringar; vattenfall så rart och gott; vattenfall så rart och gott; som sitt skumsvall göt* [semfel] (4); Dom har tagit andra också som vi saknar här (5); om du är enögd borde du se klarare (6) [semfel]

Övrigt

- själv motsägande semantik – mot; flera (3) [semfel]
- ändring av midgårdsspecifikt ord – *dunedain* (1) [namn]; Hajen; Hajen (5) [namn]
- inkonsekvent använd namnöversättning – alverna av det Ädla blodet (1) [namn]

Stil

- höjd stilnivå – alvkastaler; kastaler; krönte i ensamt majestät; hade sig bekant; kände den ädla simkonstens mysterier (1); *en klippas hall*; *en röksky blott*; *som sitt skumsvall göt* (4); kurage (5) [stil]
- sänkt stilnivå – Det var ju så (1); *gnutta* [stil]
- kortfattat→ordrikt – Det är nu vi som är herrar i Khazad-dûm; Vad betyder det för oss utom möjligen hoppet att hitta en skatt där? (6) [stil]
- förändrad form – *och skavde oss tills foten blev trött; utan ens en gnutta av kött; och allt under foten är så blött; Tralala lala la; Tralala la, tralala la* (4)
- utelämnning av upprepning – frågade hon; svarade de; undrade hon; blev svaret; frågade hon; främmande land (5); Men i Khazad-dûm går vi inte in. Du skall akta dig för Khazad-dûm. (6) [stil]

Olexikaliserade ord

- nynärda (2) [olex]
- gräsklädda (för *gräsbekläda*, SAOB) (3) [olex]
- skumsvall (4) [olex]
- tjuvbanditer (5) [olex]
- pastratser (5) [olex]

Typografiska normavvikelser

- inkonsekvent bruk av citattecken – ’fasornas djup’ (1) [typo]
- inkonsekvent bruk av tankstreck – Naur (2) [typo]

Språkliga normavvikelser

- lexikalt kontextbaserat – fler och fler följde efter (2) [språk]
- syntaktiskt – *Vid liv men inte andas* (4) [språk]
- syntaktiskt kontextbaserat – *dryck som aldrig törst en bringar* (4) [språk]
- oidiomatisk lydelse – fattade fyr (2); trevligt (6) [språk]
- oklar referens – På västsidan (3) [språk]
- anglicistiskt – Vad betyder det för oss utom möjligen hoppet att hitta en skatt där?; Men om vi också måste gå utan den belöning och mansbot vi har rätt till, ju fortare vi kommer tillbaka till våra egna länder, desto bättre! (6) [språk]
- semantiskt oklar liknelse – *Vid liv men inte andas / som dödens dag som randas* (4) [språk]
- inkonsekvent stavning – de; de; säger (5) [språk]
- saknat kommatecken efter inskott av apposition – Bredvid dem stod Gimli, bredbent och trygg och svängde sin bredbladiga dvärgyxa. (2) [språk]
- saknat kommatecken inför upprepning av subjekt – *De kalla hårda landen / de bet oss så i handen* (4) [språk]
- saknat kommatecken inför huvudsats – *Drunknande på torra land / ser en liten ö ibland* (4) [språk]
- inkonsekvent bruk av apostrof vid genitiv – Legolas’ (2) [språk]

5.2.2 Enskilda drag

Här framhåller och exemplifierar jag de avvikelserdrag som har framkommit i undersökningen. För de fyra stildragen – *frodig och/ eller lyrisk stil*, *höjd stilnivå*, *sänkt stilnivå* och *kontextuellt ändrad form* – gäller för att jag ska ha betraktat en markering som en stilförändring att förskjutningen i aktuell riktning ska ha varit tydlig.

5.2.2.1 Värdering

Kategorin innebär ofta uttrycksformer som kan beskrivas som en skiftning i subjektiv riktning. I min tidigare undersökning utpekade jag en tendens till *subjektiva uttrycksformer*, som kan beskrivas som en underavdelning till det värderande avvikelsetdraget. Exempel från min tidigare undersökning är "the rot and vapours of the world" → "denna världens dunster av förmultning och snusk" och "fell creatures" → "vidriga odjur". Ett annat fall observeras av Domeij och Peyre (2007:11) nedan, se avsnitt 5.2.2.6. Kjellin (2004:9) lyfter likaledes fram denna tendens att använda värdeladdade uttryck där källtexten förhåller sig neutral och ger exemplet *written* → *nedklottrade* (Tolkien 2002:383). Det tydligaste exempel på draget i mitt material är kanske inskotten av modala satsadverbial, eftersom sådana har en värderande funktion.

Exempel: "the teachers of Men in their youth" → "vilka ju var även människornas läromästare" (excerpt 1).

5.2.2.2 Förstärkning

Ett genomgripande drag i materialet är tendensen att semantiskt på olika sätt förstärka uttrycksformer i måltextern. Ett exempel är översättningen "few" → "ytterst få" från excerpt 1.

Vid större förstärkningar kan framställningen bli karikatyrartad och få en övertydlighet som leder tankarna till barnbokens stora och tydliga uttrycksformer (se 5.2.3.2.4). För en mognare läsekrets som den Tolkien tänkte sig behöver inte det omtalade tydliggöras i samma grad.

Den sista meningen i excerpt 5 visar prov på olika former av förstärkningar. I lydelsen "trapesing" → "pastratser och sånt" förstärks gubben Gamgis redan i källtexten starka talspråksmarkör *trapesing*, som genom det dubbeltecknade *s* antyder att han betonar den andra i stället för den första stavelsen av ordet *trapesing* (eller med modernare stavning *traipsing*) 'omkringtraskande, vandring, irrfärd' (Hammond & Scull 2005:60). I måltextern utgår Ohlmarks i stället synbarligen från ordet *strapatser* och förvränger det till *pastratser*, vilket får betraktas som en tydligare markering än att talaren betonar fel stavelse. En annan möjlighet är att översättaren här inte identifierade källtextens bakomliggande ord *trapesing* och valde att lösa problemet genom att motsvara det med en avvikelse från standardspråket (jfr avdelning 5.2.3.1.1).

Tydligare förstärkningar från samma mening märks i "chasing Black Men up mountains from what my Sam says" → "jagat svartingar upp och ner i bergen som min Sam säger" och "they've been and dug up Bagshot Row and ruined my taters!" → "ja, då har dom vatt här och grävt upp hela Baggspjutsvägen och förstört alla mina fina potäter".

Isaksson (2002:17) menar att förstärkningarna "causes Ohlmarks to overdo his images". Att förstärka källtextens beskrivningar sålunda kan tolkas som en strategi för att tillgängliggöra texten för en yngre målgrupp, se 5.2.3.2.4. I min tidigare undersökning gav en liknande tendens vid upprepade tillfällen tautologa lydelser (Dahlander 2008:17), men detta är ett drag som inte belagts i föreliggande undersökning.

Exempel: "few" → "ytterst få" (excerpt 1).

5.2.2.3 Översättning av källord två gånger

I min tidigare undersökning beskrev jag en tendens hos Ohlmarks att översätta ett ord i källtexten med två ord (Dahlander 2008:16–17), exempelvis "ragged" 'söndriga; ojämna' → "trasigt ruggiga" och "bellowing" 'bölande, skrikande' → "tjöt och ylade". Strömbom (2007:14) beskriver ett liknande textställe, där "comfortably" blivit "angenämt och praktiskt" (Tolkien 2002:39).

Isaksson (2002:10) noterar även översättningen "cursing" → "svärande och förbannande", och föreslår här att det är "the diversity of 'cursing' that is causing the problem. Ohlmarks cannot decide which word to choose, so he selects two that together make up the meaning of the English word." Draget finns även representerat i min föreliggande undersöknings material, när *Härskarringen* i excerpt 3 anger att de beskrivna blommorna är mångtliga två gånger medan källtexten nöjer sig med att uppge det en gång.

Exempel: ”small flowers sprang there like countless stars amid the turf” → ”myriader små blommor lyste likt otaliga stjärnor mitt i grönskan” (excerpt 3).

5.2.2.4 Förtydligande

Ett annat drag i måltexten är att företeelser som är giltiga också i källtexten förtydligas. Här rör det sig alltså inte om några egentliga semantiska ändringar. Min exempelavvikelse är här ”Dúnedain” → ”dunedain-folket” från excerpt 1, där Ohlmarks verkar ha gjort bedömningen att det är svårt för läsaren att följa framställningen och har velat förtydliga att det omtalade är ett folk. *Dúnedain* har omnämnts vid två tidigare tillfällen i prologen, varav inget är nära föregående detta textställe. På samma sätt kan den införda kursiveringen förstås som en markering av att det rör sig om ett ord från ett främmande språk, en annan typ av förtydligande. Den slopade accenten i översättningen av *Dúnedain*, som räknats till draget *avvikande stavning inom midgårdsspecifika språk* (se avdelning 5.2.2.14), kan antas vara sprungen ur en liknande ambition att underlätta för läsaren genom att försvenska namnet (se 5.2.3.1.7). I anslutning till detta kan nämnas att en liknande strategi syns i det likaledes alviska namnet *Arven*, som i *Härskarringen* vid somliga men inte alla av förekomsterna försvenskats till *Arven*. För alla tre avvikelser i lydelsen ”*dunedain-folket*” måste de eventuella svårigheterna för läsarna sägas vara desamma i källkulturen som i målkulturen.

Exempel: ”Dúnedain” → ”dunedain-folket” (excerpt 1).

5.2.2.5 Minskad precision

I några avvikelser har den semantiska precisionen minskat i måltexten. I exempelfallet har detta inneburit att läsarens möjligheter att förstå framställningens beskrivning har försvårats. Se vidare 5.1.1.3 för denna avvikelse.

Exempel: ”Upon their western sides” → ”På västsidan” (excerpt 3).

5.2.2.6 Preciseringar/flertydigt → entydigt

Detta drag har jag definierat som preciseringar av förhållanden som i källtexten inte framgår, varken på lokal nivå eller textnivå. Ohlmarks gör tolkar här källtexten i läsarens ställe och fyller i luckor som Tolkien valt att lämna öppna. Jag framhåller i min tidigare undersökning (Dahlander 2008:17) detta som ett markant drag, med ett exempel från när Ohlmarks översätter källtextens bildliga utsaga om solen: ”[...] only a passing ghost of her could they see below, bleared, pale, giving no colour and no warmth” → ”[...] här nere sågs av henne endast en halvt överklig, förbiglidande dödmansgast, surögd och blek, utan att ge vare sig färg eller värme”. När Tolkien omtalar en spökbild av solen sedd genom molnen och beskriver den som *bleared* ’suddig; [om ögon] sur, röd’ – vilket alltså dels kan uppfattas som en rak utsaga om hur solen ser ut från huvudpersonernas synvinkel och dels som en beskrivning av dess *ghost* personifierat – målar Ohlmarks upp en surögd dödmansgast, en stilistiskt särpräglad bild.

I anslutning till detta kan också märkas hur Domeij och Peyre (2007:11) lyfter fram textstället ”Dimrill Dale lay about them” → ”tills de äntligen befann sig nere i Dunkla Dalen” (Tolkien 2002:394), där ”Ohlmarks [lägger] till en värdering, en känslouttryck som inte finns i originaltextens [...] lydelse.” Ohlmarks tolkar in en känsla hos karaktärerna och formulerar den explicit.” Strömbom (2007:8) uttrycker en liknande uppfattning när hon skriver att ”Ohlmarks [tycks] ha en förkärlek för begrepp som ringar in och avgränsar”.

Exempel: ”had [...] been known to climb it” → ”pröva sanningshalten i påståendet” (excerpt 1).

5.2.2.7 Betoning av fel aspekt

Detta drag har jag definierat som en semantisk kategori där Ohlmarks vid översättningen hållit sig inom en språkforms semantiska fält men i måltexten betonat en annan del av fältet än den som källtexten avser. I min tidigare undersökning (Dahlander 2008:18) framhöll jag detta som ett

tongivande drag och exemplifierade med översättningen ”stunned” → ”nedslagen”, som jag bedömde som en i sammanhanget möjlig tolkning av källordet om det inte i det föreliggande fallet hade skapat tautologin ”nedslagen och föll”. Exempelavvikelsen från min föreliggande undersökning utgörs av ”It ran down swiftly into the plain” → ”Den rann med snabbt lopp ner mot slätten”, som i avvikelsekvantifieringen har klassats som ett semantiska fel. I den aktuella kontexten, där en ström beskrivs, hade prepositionsöversättningen ”into” → ”mot” normalt inte betraktats som en avvikelse. Här har emellertid protagonisterna just beskrivits som befintliga i utkanten av den omnämnda slätten, varför strömmen i deras väg här inte gärna kan sägas rinna *mot* slätten.

Exempel: ”into” → ”mot” (excerpt 3).

5.2.2.8 Inkonsekvens

Inkonsekvens som avvikelседrag har jag avgränsat som en måltextsorienterad kategori, där avvikelserna alltså framgår inom måltextens ramar. Här omfattas signifikant återkommande begrepp, såsom hobbitarnas särskilda uttryck *foreign parts*, som finns representerat i excerpt 5. Ett liknande fall finns i min tidigare undersökning inkonsekvent översatta hobbitord *queer*, som där översätts på olika sätt inom loppet av ett par rader (Dahlander 2008:19). Inkonsekvenser förekommer emellertid på många plan i *Härskarringen*, se bland annat 5.3. Jacobsen (2000:6) menar att ”Ohlmarks inkonsekvenser, för att inte säga slarv, [...] är flitigt återkommande i Ringtrilogin” och anser att ”han väljer godtycklighet framför noggrannhet” (2000:6). Isaksson (2002:30) anser på liknande sätt bland sina slutsatser att ”[o]ne striking feature is the inconsistency in Ohlmarks’ translation pattern”.

Exempel: ”foreign parts” → ”främmande land” (excerpt 5).

5.2.2.9 Fonetisk översättning, betydelseglidning

Det finns ett drag hos Ohlmarks mot att för måltexten välja det fonetiskt (och ofta etymologiskt) mest likartade av de tillgängliga översättningsalternativen. I min tidigare undersökning (Dahlander 2008:18) konstaterade jag fall som *sprang* → *sprang* och *horny* → *horniga*. Här kan emellertid översättaren bli vilseledd av så kallade falska vänner: ord som låter som om de betyder samma sak men inte gör det, se 5.2.2.10 nedan.

Exempel: ”blushing” → ”blossande” (excerpt 3).

5.2.2.10 Fonetisk översättning, betydelseväxling

Ett drag som återkommer i undersökningar av Ohlmarks översättning är tendensen till vad man skulle kunna kalla att översätta fonetiskt då detta leder till en annan betydelse av ett ord än i källtexten. I mitt föreliggande material kan detta sägas vara representerat av bland annat personnamnsöversättningen ”Baggins” → ”Bagger”, som här förekommer i excerpt 5. Förleden *bag* ’påse, säck’ har här översatts med oförändrad form, vilket skapat ett namn med oklar innebörd som kanske snarast leder tankarna till det svenska ordet *bagge* ’fårhane’. I min tidigare undersökning (Dahlander 2008:18) syns tendensen till fonetiska översättningar i en omskrivning som ”livid” ’dödsblek, askgrå’ → ”levande”. Samma mönster syns i ”reed” → ”röda” i mitt föreliggande material och möjligen i ”rutted” → ”uppriden”, se 5.2.3.2.3. Man kan här också jämföra med översättningen ”hours” → ”hästar”, som Andersson (2003c) framhåller. Isaksson (2002:13) lyfter fram ”he felt the strain between them” → ”Han kände det som en lysande sträng dem emellan”. En fonetisk översättningspraktik skulle också kunna vara en bakomliggande anledning till den omdiskuterade översättningen ”the Firstborn roamed” ’de förstfödda [alverna] strövade’ → ”den Förstfödde bölade” (Tolkien 2002:522, se t.ex. Andersson 2003b), om denna har utvecklats via en association till *råmade*. Holmberg (2001a) tar upp liknande avvikelser i *Härskarringen* som han kopplar till snabbbläsning: ”[...] ’far country’ blir inte ’fjärran land’ utan ’underskönt land’ eftersom Ohlmarks läst fel och trott att det stod ’fair country’”.

Exempel: ”Baggins” → ”Bagger” (excerpt 5).

5.2.2.11 Vagare semantik

Ett påtagligt drag i materialet är att semantiken har blivit mindre tydlig i måltexten. Detta diskuteras bland annat i avdelning 5.1.1.4.

Exempel: ”*mountain*” → ”*klippas hall*” (excerpt 4).

5.2.2.12 Semantisk oordning

Ett måltextorienterat drag är tendensen hos översättningen att bli semantiskt mycket oklar. Detta diskuteras i avdelning 5.1.1.4. Det drag som jag i min tidigare undersökning beskrev som *semantisk oreda* (se Dahlander 2008:19) får beskrivas som en underkategori till det föreliggande.

Exempel: ”*Alive without breath; / as cold as death*” → ”*Vid liv men inte andas / som dödens dag som randas*” (excerpt 4).

5.2.2.13 Midgårdspecifikt

Meningen ”Beyond the shadow it waits for you still: Durin’s Bane” → ”Och bakom alla skuggor ligger den fortfarande och väntar dig: *Durins bane*” uppvisar fyra markerade semantiska avvikelser i undersökningen. Merparten av dessa beror sannolikt på att Ohlmarks för *Durin’s Bane* associerat till begreppet *Isildur’s Bane* → *Isildurs bane*, som åsyftar ringen. Han förefaller ha velat förtydliga detta genom ett tillägg av verbet *ligger*. Benämningen *Durin’s Bane* åsyftar dock, som framgått tidigare i verket, balroger i Moria. Denna lapsus kan förklaras av att Ohlmarks troligen inte översatte merparten av appendixen, som excerpten är hämtad från, under samma arbetsperiod som resten av verket (se 4.3.2) och således inte hade verket aktuellt i minnet. Detta är ett exempel på avvikelser som synbarligen grundar sig på begränsad förståelse av den värld som skildras i källtexten. Ingo (1991:27) menar att god översättare bör besitta encyklopedisk kunskap inom det område som källtexten behandlar, något som Ohlmarks inte alltid kan sägas ha gjort.

Exempel: ”Beyond the shadow it waits for you still” → ”Och bakom alla skuggor ligger den fortfarande och väntar dig” (excerpt 6).

5.2.2.14 Avvikande stavning inom midgårdspecifika språk

Ställvis förekommer hos Ohlmarks en stavning av ord på Tolkiens konstruerade språk som avviker från Tolkiens egen stavning. Tendensen syntes även i min tidigare undersökning (Dahlander 2008), där namnet *Henneth Annûn* blivit *Henneth Amun* och *Boromir* blivit *Boromoir*.

Exempel: ”*Dúnedain*” → ”*dunedain*-folket” (excerpt 1).

5.2.2.15 Utelämning/tillägg av utropstecken

I min tidigare undersökning konstaterade jag att Ohlmarks i materialet ibland hade använt utropstecken där det korresponderande textstället i källtexten saknar det. I mina markerade avvikelser i den föreliggande undersökningen förekommer två fall av utelämnade utropstecken, båda i excerpt 5.

Exempel: ”ruined my taters!” → ”förstört alla mina fina potäter.”

5.2.2.16 Kontextuellt ändrad form

Ett ytterligare drag i måltexten utgörs av avvikelser där formen är förändrad i textens kontext snarare än lokalt inom enskilda meningar. De fall som omfattas av mitt material innebär förändringar av versmått och undvikande av upprepningar. I min tidigare undersökning (Dahlander 2008:19) noterade jag ett fall där Ohlmarks inte motsvarat Tolkiens upprepning inom den undersökta versexcerpten. Jacobsen (2000:4–7) har å sin sida studerat ”Verse of the Rings” och riktar skarp kritik mot översättningen, som enligt vad han konkluderar ”skiljer sig från originalet, både när det gäller rytmik och rimschema”. Hans slutsats att Ohlmarks verser formmässigt avviker från källtexten styrks av undersökningen av min föreliggande versexcerpt, där flera rader förekommer som saknar korrespondens i källtexten (se 5.1.1.4). Detta kan också

jämföras med Ohlmarks översättning av Tolkiens prosaöversättning av den alviska vers i *The Lord of the Rings* som brukar benämnas "Namárie", där Ohlmarks har skrivit om prosaversionen till vers och bland annat framställer staden Valimar som en person (Tolkien 2002:448).

Utöver den förändrade versformen har den kontextuella formen förändrats i mitt material hos de minimalistiskt använda talspråkliga anföringsmarkörerna *says she* och *says they*. I källtexten återkommer dessa ett flertal gånger för att markera talspråk, då det är en hobbit som står för redogörelsen. Markörerna har i måltexten omskrivits till mer litterära anföringsmarkörer, såsom "undrade hon" och "blev svaret". I källtexten mynnar anföringsmarkörerna ut i underdriften "'I'll give you Sharkey, you dirty thieving ruffians!' *says she*", där det är uppenbart att det omtalade använder ett höjt röstläge. Denna underdrift har gått förlorad i måltexten, där "says" motsvarats av "skrek": "'Jag skall ge er Hajen jag, era smutsiga tjuvbanditer', skrek hon". Samtidigt har inte källtextens utropstecken återgetts (se vidare 5.2.2.15), men detta kan vara en lapsus lika väl som en kompensationsstrategi för förstärkningen av *says* → *skrek*.

Exempel: "says she" → "skrek hon" (excerpt 5).

5.2.2.17 Frodig och/eller lyrisk stil

Ett tongivande drag i *Härskarringens* stil är ett frodigt och lyriskt språk. Detta har ofta konstaterats i den tidigare forskningen (se bl.a. Holmberg under 2.2.1). Så anger exempelvis Kjellin (2004:6) att Ohlmarks semantiska tillägg i *Härskarringen* ofta har "en dramatisk och målande funktion". Ofta förskjuts stilen till att bli mer lyrisk: Domeij och Peyre (2007:11) menar just att "[d]e tillagda beskrivningarna bidrar till att ge översättningen en mer lyrisk stil" och att "Ohlmarks tendens att detaljerat beskriva föremål eller miljöer som i originaltexten inte ges lika mycket vikt skapar en förskjutning av fokus från innehåll till form". Strömbom (2007:9), som har jämfört med *Ringarnas herre*, menar att "Anderssons [översättning] är fåordig och tämligen lättläst, Ohlmarks utbroderande, anspråksfull och full av uttryck som är allt annat än karga". Min föreliggande undersökning visar att Ohlmarks har drag mot mångordighet och har en tendens att i sina avvikelser lägga till ord med en beskrivande funktion såsom adjektiv och adverb, som framgår av språkformsindelningen (5.2.1), vilket leder till ett målande språk. Den frodiga stilen kan även förekomma där källtexten har en påtagligt stringent och även karg stil, som synes i exempelavvikelsen.

Exempel: "Khazad-dûm is ours" → "Det är nu vi som är herrar i Khazad-dûm" (excerpt 6).

5.2.2.18 Höjd stilnivå

De konkreta exemplen på höjd stilnivå är i mitt material fler än fallen av sänkt stilnivå. Flera av dessa avvikelser återfinns i excerpt 4, som innehåller vers framförd av Gollum. I versen har också Gollums lägre stilnivå flerstädes höjts till lyriska ordvändningar, som i exempelavvikelsen. Se vidare 5.1.1.4 för en diskussion av detta.

Exempel: "a puff of air" → "en röksky blott" (excerpt 4).

5.2.2.19 Sänkt stilnivå

I några av mina avvikelser är stilnivån tydligt sänkt från källtexten. Isaksson (2002:9) finner i sin undersökning att Ohlmarks har "enhanced *leaping* with 'väldiga skutt'" (Tolkien 2002:489). Här anser Isaksson att *skutt* inte lämpar sig som karakteristik för "a mighty warrior and the future King of Gondor" och menar att *språng* hade varit det riktiga ordvalet. I mitt material finns ett liknande exempel i ordvalet *gnutta* i excerpt 4.

Exempel: "all bare of meat" → "utan ens en gnutta av kött" (excerpt 4).

5.2.2.20 Olexikaliserade ord

I min tidigare undersökning uppvisade Ohlmarks i *Härskarringen* avsevärt fler olexikaliserade ord än Erik Andersson i *Ringarnas herre*, vilket framgår av tabell 1. I excerpt 4 i det föreliggande materialet förekommer det olexikaliserade *gräsklädda*, vilket möjligen kan tolkas som lätt

oidiomatiskt, då den lexikaliserade formen enligt mina kriterier (4.1.1.3.2) hade varit *gräsbeklädda*. I fallet ”you dirty thieving ruffians” → ”era smutsiga tjuvbanditer” har det olexikaliserade *tjuvbandit* (eller i normaliserad stavning *tjuvbandit*) skapats genom att slå samman två ord från det korresponderande stället i källtexten. Som omnämnt tidigare måste emellertid inte bruket av olexikaliserade ord beskrivas som en signifikant avvikelse från källtexten.

Exempel: ”you dirty thieving ruffians” → ”era smutsiga tjuvbanditer” (excerpt 5).

5.2.2.21 Oidiomatiska språkformer

Ett bruk av oidiomatiska språkformer kan beläggas i mitt material. Till detta drag räknar jag också avvikelser som inte bevarar signifikanta idom från källtexten. Att jag har betraktat något som oidiomatiskt behöver med andra ord inte innebära att det är en språklig normavvikelse (jfr 5.2.2.22). Ett fall av detta är exempelavvikelsen ”sweet” → ”trevligt”, från excerpt 6, se vidare avdelning 5.1.1.6 för en diskussion av denna. Ett annat exempel på en oidiomatisk språkform är *fattade fyr* i excerpt 2, där kollokationen *tog fyr* har 871 träffar på *Google* (2008-12-28), vilket kan ställas mot 4 träffar, alla i privata texter av dagbokstyp, för *fattade fyr*. *Fattade eld* har däremot drygt 180 000 träffar. Mitt material i den tidigare undersökningen (Dahlander 2008:17–18) har exemplen *the mists lifted* → *dimman lyfte* (i stället för *dimman lättade*) och ”llikt en storm föll de [trollen i kompaniet] in över leden av Gondors män”, vilket eftersom stormar vanligen inte *faller* riskerar att skorra i läsarens språköra.

Exempel: ”sweet” → ”trevligt” (excerpt 6).

5.2.2.22 Språkliga normavvikelser

Detta drag är i stort identiskt med avvikelsekategorin med samma namn, som finns beskriven i avdelning 4.1.1.3.4. Draget överlappar delvis med *oidiomatiska språkformer* och omfattar bland annat anglicistiska språkformer. Exempelavvikelser ingår här i talspråksmarkörerna i excerpt 5, som inte används konsekvent. Den ena talaren begagnar både *de* och *dom*, även i samma mening, och den andra talaren använder både *säger* och *säjer*. En jämförelse med källtexten visar att båda de tillfällen då *dom* används korresponderas av talspråksmarkören *they've*. Det kan inte uteslutas att översättaren här har använt strategin att låta de sammandragna formerna i källspråket motsvaras av talspråksformer i målspråket, men detta får betraktas som extremt adekvansinritat och otypiskt för Ohlmarks översättningsstrategi i övrigt. Det kan emellertid tolkas som att Ohlmarks hade få medvetna översättningsstrategier och således var mindre konsekvent i sitt förfarande än många andra översättare, se vidare avdelning 5.3. En annan möjlighet är att Ohlmarks valt att använda talspråksformer där korresponderande textställen i måltextern är särskilt talspråkliga, men att han i de två fallen i excerpten på grund av ett högt arbetstempo förbisett sitt bruk av den motsvarande skriftspråksformen i nära anslutning till textstället för samma talare.

Exempel: ”they've” → ”dom” (excerpt 5).

5.2.3 Möjlig bakgrund till avvikelседragen

Här ger jag förslag på möjliga anledningar till de ovanstående dragen i materialet. Förhållandet har inneburit att jag har fått strukturera anledningarna i ett plan med direkt anslutning till dragen och ett övergripande plan. Jag knyter sedan anledningarna till mina slutsatser.

5.2.3.1 Anledningar

Här beskrivs de möjliga anledningar till avvikelседragen som jag knyter direkt till dragen.

5.2.3.1.1 Feltolkningar av engelskan

Avvikelserna där tolkningssvårigheter av den engelska källtexten förefaller vara den bakomliggande orsaken är mångtaluiga. En möjlighet är också att Ohlmarks har bortsett från exempelvis ett källords innebörd på grund av bristande förståelse av det, se vidare 5.2.3.2.3. I mitt material finns också ett fall där Ohlmarks inte tycks ha observerat ett idiom – *sweet vengeance* (se

5.1.1.6). Martin Andersson (2003b) anför ett liknande exempel med ”[w]e don’t see eye to eye” ’vi drar inte jämnt’ → ”[v]i ser aldrig varann i ögonen” (Tolkien 2002:771). Andersson anser i sin artikelserie om översättningen att ”Ohlmarks grepp om engelska idiom (fasta uttryck och talesätt) måste ha varit obefintligt”. Bengt Pamp (citerad efter Lamm 1987) invänder i sin recension av översättningen också mot förhållningssättet till källspråket: ”En del onödiga anglicismer [...] måste man [...] sätta på minuskontot. Ohlmarks har t ex blandat samman orden *sensible* och *sensitive* och gjort hoberna till ett finkänsligt i stället för ett förnuftigt folk. Skillnaden är onekligen rätt väsentlig.”

Det finns också tecken i mitt material på att Ohlmarks inte har observerat förvrängningar av engelskan där det krävs härledning, bland annat för ordet *trapesing*, se 5.2.2.2. Andra gånger förefaller han tolka in en midgårdsspecifik konstruktion modellerad av författaren, som i ”in a month of Mondays” → ”på en hel månad av måndagar” (Tolkien 2002:1179), där Tolkien använder en förstärkning av idiomat *in a week of Mondays* ’på en evighet’ (Andersson 2003c).

En mindre avvikelse som eventuellt kan härledas ur misstolkningar av engelskan är förstärkningen ”Indeed, few” → ”Ytterst få” i excerpt 1, där man kan spekulera i att Ohlmarks uppfattade källtexten enligt betydelsen *few indeed*. De större avvikelserna kan *march* → *träsk*, också i excerpt 1, tjäna som exempel på, där Ohlmarks får förmodas ha förväxlat *march* ’gräns’ med *marsh* ’träsk’.

5.2.3.1.2 Feltolkningar av semantiken

Ett stort antal avvikelser i materialet har synbarligen uppstått genom feltolkningar av källtextens semantik. Det är ofta svårt att avgöra när en avvikelse uppstått på grund av feltolkningar av engelskan och när språket har uppfattats men semantiken missuppfattats. Exempel där semantiken förefaller ha varit grunden till avvikelser återfinns inte minst i avvikelседragen *Midgårdsspecifikt* och *Preciseringar/flertydigt* → *entydigt*.

5.2.3.1.3 Ambition att förtydliga källtexten

Många drag i materialet ger stöd för att Ohlmarks hade en ambition att förtydliga måltexten snarare än att använda samma precisionsnivå som i källtexten. Sådana avvikelser omfattas inte minst av avvikelседdraget *förtydligande*, men också av avvikelседdrag som *förstärkning*, *avvikande stavning inom midgårdas språk* och *översättning av källord två gånger*.

5.2.3.1.4 Bearbetning utan källtexten?

Lindqvist (2005:71–72) återger hur den erfarna och utpräglad adekvansinriktade översättaren Manni Kössler först plägar göra en råöversättning och sedan bearbeta texten. Detta är en vanlig praktik vid översättning. I Ohlmarks fall kan dock hans beskrivning av översättningsprocessen uppfattas som att han under förfarandets andra fas inte längre beaktat källtexten i adekvat utsträckning: ”Jag gjorde först en noggrann slätöversättning av hela boken och skrev sedan radikalt om den [...]” (Ohlmarks 1978:6–7.). Strömbom (2007:20) har uppfattat textstället sålunda och menar att Ohlmarks beskrivning antyder ”att han till att börja med gjort en ordagrann översättning, för att sedan göra en andra revision efter eget huvud – i detta skede utan att konsultera originalet”.

Ett drag hos måltexten är den typ av semantiska fel där det är svårt att hitta en anledning till lydelsen genom att jämföra med källtexten. Hit hör ”-choked” ’tätt bevuxen’ (i sammanhanget) → ”nedskurna” och ”many” → ”flera” (om sexton gravhögar) från excerpt 3.

Lindqvist (2005:60) beskriver redaktörens arbetssätt för svenska Harlequinöversättningar:

I arbetet med det svenska manuskriptet går redaktören endast vid uppenbara fall av till exempel logisk inkoherens tillbaka till den engelska/amerikanska källtexten för att kontrollera manuskriptet mot den och bearbeta de felande länkarna. Detta är dock inte hennes egentliga uppgift.

Redaktören på Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag tycks av materialet i min undersökning att döma sällan ha gått tillbaka till källtexten, och under hans omskrivningsfas är det alltså möjligt att Ohlmarks inte heller gjorde det.

5.2.3.1.5 Oavsiktliga svenskspråkiga normavvikelser

Ett framträdande drag i *Härskarringen* är de åtskilliga språkliga normavvikelserna. Inget tyder på att Ohlmarks har använt dessa som stilmedel, utan de förefaller ha uppkommit omedvetet. Mitt samlade intryck är att dessa normavvikelser uppstått genom ett högt arbetstempo snarare än av bristande kännedom om språkriktighetsföreskrifter, men detta är svårt att belägga med enskilda exempel. De språkliga normavvikelserna kan uppstå inom många olika avvikelседrag, bland annat *inkonsekvens* och *vagare semantik*.

5.2.3.1.6 Förändring av stilen

Översättningen i *Härskarringen* tyder på många ställen på att Ohlmarks ansåg att han hade en egen stil som skribent som kunde användas fritt även vid översättande, och att han inte hade som uppgift att återge den stil som författaren använder – ett drag som i så fall får betecknas som acceptansinriktat. Se även 5.2.3.2.3.

Ett exempel på det fria förhållningssättet i stilhanteringen finns i versen i excerpt 4, där ”*never thirsting, ever drinking*” → ”*dryck som aldrig törst en bringar*” har inneburit en höjning av stilnivån, medan det snart påföljande ”*thinks an island*” → ”*ser en liten ö ibland*” snarare sänker stilnivån. Det semantiskt fria *What a joy to meet!* → *som sitt skumsvall göt* höjer sedan stilnivån från källtexten markant. Stilskiftningarna är med andra ord stora. Mitt intryck är att Ohlmarks föredrog att använda mer av språkets resurser än källtexten ger utrymme för. En möjlighet med stöd i hans personlighet (se avdelning 1) är att han vill påvisa sin egen språkliga förmåga genom texten. Jämför här även Sundqvists och Jacobsens beskrivningar av Ohlmarks stilistik under 2.2.1.

Bengt Pamp (1961) skriver i sin recension av översättningen: ”Ohlmarks har inte riktigt förmått särskilja de olika stilarter Tolkien använder sig av: i de högstämda partierna kan det plötsligt smyga sig in ett vardagstonfall som inte finns i originalet.” Florence Vilén (1992:168), som recenserar Lamms uppsats (1987) i den litteraturvetenskapliga tidskriften *Arda*, uttrycker en liknande uppfattning:

”Stilbrotten [i *Härskarringen*] går både mot det alltför ålderdomliga och det lågspråkliga. Vid sitt första möte med Aragorn får Éomer i samma stycke (LR 3 II:149) använda uttryck som ’Och faktiskt tycks allt ha gått åt skogen’ (Indeed ... all things have gone amiss) och ’Han är svåra förgrymmad på honom’ (He is wroth.)”

Vilén menar vidare att ”[d]en svenska översättningen ger en helt missvisande bild av Tolkien som stilist. Pladdrig och vulgariserad sänker den ofta den språkliga nivån hos denna text där själva stilen spelar en viktig roll för handlingen, personkaraktäristiken och läsoplevelsen” (1992:169). Detta kan sägas vara representativt för kritiken mot stilhanteringen i *Härskarringen*.

Den mest utmärkande följden av stilavvikelserna torde vara att språket blir frodigare. Vid en jämförelse med resultatet i min tidigare undersökning framstår både höjningen och sänkningen av stilen som signifikant större än motsvarande stilförändringar i den andra svenska översättningen *Ringarnas herre*.

Stilnivån är enligt min språkformsindelning oftare höjd än sänkt i mitt material. Se dock 5.2.3.2.4.

5.2.3.1.7 Målkultursanpassning

Åke Ohlmarks anförde själv en ambition att försvenska *The Lord of the Rings* och tvätta bort den engelska kulturfärgen, alltså att anpassa verket till målkulturen: ”Vitsen med mina tolkningar var ju just att man på intet ställe skulle se det engelska originalet skymta igenom.” (Ohlmarks

1982:88, se även Ohlmarks 1978:7, återgivet under 1.2.) Detta kan tolkas som en acceptansinriktad översättningsstrategi (jfr Lindqvist 2005:36).

Många inslag i översättningen av verkets digra namngalleri tyder dock på att Ohlmarks inte vinnlagt sig om att tvätta bort engelskan och försvenska verket. Som exempel kan nämnas de hypokoristiska namnen *Daddy*, *Fatty* och *Merry* – bildade till *dad* 'pappa', *fat* 'fet' och *merry* 'munter' – som har influerats i *Härskarringen* i oförändrad engelsk form, liksom förnamn som *Harry*, *Bob* och *Tom*. Andra namn har förändrats i översättningsprocessen men inte nödvändigtvis blivit svenska, som *Will* → *Willy* och hypokorismen *Barley* 'korn' – med syftning på personens ställning såsom värdshusägare – som motsvaras av *Barly*. Efternamnet *Sandyman* står i vissa fall kvar med källtextens stavning, men har ibland ändrats till *Sandiman*. Keltiska ortnamn som *Archet* och *Carrock* kvarstår, liksom den engelska ortnamnsdelen *Dimrill* 'dunkelbäck', bland annat i formerna *Dimrill* och *Dimril*. Den engelska anstrykningen avlägsnas inte heller av att Ohlmarks har valt att behålla det fornengelska namnskicket i Rohan. Ett särskilt fall ur denna kategori är dock det fornengelska *Dwimorberg*, som vid en av förekomsterna i måltexten motsvaras av det engelskklingande *Dwimorfell*. Namnet har sex förekomster i verket och översätts också med *Dwimorbergen*, *Dwimorberget* och *Dwimorfjäll*. Andra engelska namn kan ha uppfattats som former från något av de midgårdsspecifika språken och överförts till *Härskarringen* av misstag, såsom *Wandlimb* 'spö-lem' eller 'spö-gren' och *Evendim* 'afton-dunkel'. Samtidigt som Ohlmarks har bevarat *w* i åtskilliga engelska och fornengelska namn har han emellertid, som omnämnt, frekvent om än inte konsekvent försvenskat stavningen och därmed uttalet av det alviska *Arven* till *Arven*. Inte heller den välkända översättningen *Baggins* → *Bagger* innebär någon utrensning av engelskan, då det i Sverige förekommande efternamnet *Bagger* är ett engelskt lännamn. I den nutida svenskan är *bagger* emellertid en benämning på ett volleybollslag, som finns inlånat med bevarat engelskt uttal.

Ohlmarks valde också att introducera den första volymen av översättningen genom att i ett egenhändigt skrivet förord slå fast att hobbitarna, i hans översättning *hober*, utgör "en kärleksfull och lätt kritisk bild av gamla tiders klassiske engelsman [...]. Vackrare har egentligen aldrig det specifikt engelska kynnet tecknats än av engelsmannen John Tolkien i hans bild av hoberna i Fylke." (Ohlmarks 2007.) På baksidan av pocketutgåvan, där texten av stilistiken att döma är avfattad av Ohlmarks själv, anges likaledes att man i hobbitarnas Fylke kan "ana ett stycke England" (Tolkien 1971b).

Resultatet av föreliggande undersökning visar mycket få drag som på ett tydligare sätt går att knyta till en ambition att målkultursanpassa verket. Det enda tydligare åtgärden som jag kunnat ringa in är den uteblivna accenten i *Dúnedain* → *dunedain*.

5.2.3.1.8 Misstag hos förlaget

Min avvikelsekvantifiering gav två typografiska normavvikelser, vilka alltså med sannolikhet uppstått i förlagets hantering av översättningen. I min tidigare undersökning (Dahlander 2008) fanns fyra avvikelser inom den motsvarande kategorin. Det finns även inslag bland de övriga avvikelserna i den föreliggande undersökningen, inte minst bland de språkliga normavvikelserna, som kan tolkas som spår efter utgivarna. Utifrån dessa går det att påvisa att utgivarna inte tycks ha lagt några större resurser på redaktörssysslor såsom korrekturläsning. Sannolikt upptäcktes inte inkonsekvenser som variationen mellan *de* och *dom* samt *säger* och *säjer* på redigeringsstadiet, och inte heller korrigerades sådana språkliga normavvikelser som uppenbarligen var omedvetet uppkomna och oönskade. Det kan exempelvis anmärkas att den avvikande stavningen *dunedain* mycket väl kan ha uppstått på i detta skede. Dock kan det förmärkas att namnfelstavningar förekommer rikligt också i verk av Ohlmarks som utgivits på andra förlag, såsom *Tolkiens arv* (Ohlmarks 1978, se exempelvis Dahlander 2005) och *Tolkien och den svarta magin* (Ohlmarks 1982). Icke desto mindre finns tecken på att man inte ägnade verket några större resurser hos utgivarna, och alla avvikelser i *Härskarringen* ska alltså inte tillskrivas Åke Ohlmarks.

5.2.3.2 Övergripande anledningar

Följande möjliga anledningar till avvikelserna har jag betraktat som överordnade de övriga, vilka alltså omfattas av de följande.

5.2.3.2.1 Högt arbetstempo

Den viktigaste anledningen som jag ser till avvikelserna är Åke Ohlmarks höga arbetstempo. Han framhåller själv ”hur pass fort jag arbetar” (Ohlmarks 1978:147, se vidare 1.2). Att avvikelser synbarligen uppkommit genom bristande uppmärksamhet var ett av de drag hos *Härskarringen* som jag framhöll efter min tidigare undersökning (Dahlander 2008:19). Holmberg (2001a) sammanfattar med att föreslå att brister i Ohlmarks produktion ofta uppkommit av ”en evig, förödande brådska”. Det är avsevärt lättare och går betydligt snabbare om man som översättare inte vinnlägger sig om att lägga sig nära källtextens betydelseinnehåll och stil.

Min personliga uppfattning efter mina undersökningar är att *Härskarringen* vid en jämförelse med källtexten ofta visar sig innehålla en översättningslösning som innebär minsta möjliga ansträngning. När den lättaste lösningen är att vara adekvansinriktad kan en anglicism uppträda i måltexten; när det enklaste tillvägagångssättet är att avvika från källtexten, exempelvis vid svårare passager, visar texten acceptansinriktade drag. Bakom det höga arbetstempot anar ekonomiska faktorer.

5.2.3.2.2 Ekonomiskt behov

Som framgår av inledningen (1.5) befann sig Ohlmarks åtminstone från 1960-talet i allvarliga ekonomiska trångmål, så till den grad att han själv ska ha uppgett sig vara i behov att av ge ut nära en bok i månaden för att försörja sig. Hans ekonomiska situation framstår för mig som en sannolik bakgrund till det höga arbetstempot, något som han också själv ger uttryck för när han beskriver sin översättning: ”[...] jag var i skriande behov av pengar, detta var på den tid då jag ännu trodde att det var möjligt att leva och arbeta i Sverige.” (Ohlmarks 1982:10.)

5.2.3.2.3 Okonventionell praktik, habitus och doxa

Många avvikelser i min undersökning visar på tendenser till att Åke Ohlmarks var okonventionell inom sitt yrke. Erik Andersson, som får betraktas som en konsekurerad översättare, har uttryckt uppfattningen att ”Ohlmarks översättning är något av ett unikum i översättarsammanhang” (Strömbom 2007:19). Ohlmarks språkliga normavvikelser låter sig varken beskrivas som ett acceptansinriktat eller ett adekvansinriktat drag, och flera typer av inkonsekvenser i översättningen är svåranalyserade (se 5.3).

Hans habitus tycks inte ha varit typiskt för översättare från specifika svenska översättarfält, och han omfattade inte doxa inom den svenska översättningspolicyn – att översättningen ska återge källtexten så långt det är möjligt (Lindqvist 2005:173) – och sannolikt inte heller lågprestigeöversättares doxa att anpassa sig efter strikta instruktioner från förlaget, då hans översättning inte kan sägas vara representativ för utgivningen hos Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag.

Ohlmarks behövde vid översättandet av *Härskarringen* inte förhålla sig till sådana kategoriboksnormer som gäller för översättarna av Harlequinromaner, vilket erbjöd honom en friare praktik utan samma krav på konsekvens. Jag vill föreslå att detta delvis kan kopplas till att han hade en ny genre att översätta. Utlåtandena om hans övriga översättningsproduktion i exempelvis *Nationalencyklopedin* (se 1.5) pekar dock mot att hans olika översättningar hade många gemensamma drag. En möjlig anledning till att hans praktik, habitus och doxa inte entydigt kan beskrivas utifrån ett översättningsfält är att han inte var översättare i botten utan religionshistoriker, och därför inte hade internaliserat översättningsnormer på samma sätt som många andra yrkesverksamma översättare.

Inslag i Ohlmarks relativt händelserika liv kan tillsammans med den kritiska karakteristiken av honom som fåfång, spekulativ och slarvig, se 1.5, vara en viktig del i förklaringen till detta, men

sådana förslag kan inom ramen för den innevarande undersökningen inte bli annat än spekulationer. Jag tror emellertid att en viktig del av bilden är att Ohlmarks tenderade att ta plats som person. Han tycks ha sett sig som medskapare av verket snarare än översättare i traditionell mening (se 3.3.6) på så sätt att han inte alltid behövde förhålla sig till källtextens utförande.

Ett exempel på ett specifikt fall där Ohlmarks praktik tycks ha avvikit från habitus och doxa inom åtminstone den adekvansinriktade normbildningen är ”rutted track” ’(enklare) väg med hjulspår i’ → ”uppriden väg” från excerpt 3. En översättare kan vid omskrivningen slå upp obekanta ord från källtexten i lexikon, men Ohlmarks tycks ofta inte ha tillämpat någon sådan praktik. I detta fall har flodbrinkarna vid det nyss omtalade vadstället beskrivits som ”trampled by the passage of horses”, en karakteristik som Ohlmarks har återanvänt vid källtextens *rutted*. En möjlig förklaring till lydelsen är alltså att översättaren kan ha varit obekant med innebörden av det relativt ovanliga *rutted* och i stället för att slå upp ordet associerade till *ride* ’rida’ och valde en lösning med utgångspunkt i detta. En liknande förklaring har föreslagits till *Vattnadal* som översättning av *Rivendell*, där *riven* ’kluven’ – som finns i ordböcker – genom sin likhet med *river* ’flod’ kan ha lett översättaren till att karakterisera dalen med förleden *Vattna-*. Ett förfarande att inte slå upp obekanta ordformer i lexikon skulle kunna vara sprungen ur Ohlmarks höga översättningstempo.

5.2.3.2.4 Ändrad målgrupp?

Jacobsen (2000:3) beskriver *Härskarringen* som ”en svensk barn- och ungdomssaga” i stället för ”den berättelse som i sitt ursprung har en tänkt vuxen läsekrets med en förkärlek för historiska och mytologiska skildringar”. Han beskriver Ohlmarks tillägg på liknande sätt: ”Många av dessa tillägg och utökningar får karaktären av barnsagans läsartilltal, något som Ohlmarks för övrigt starkt opponerade sig emot i en diskussion angående *The Hobbit* [...]” (Jacobsen 2000:10). Den sistnämnda utsagan avser Ohlmarks argumentation i *Tolkiens arv* (Ohlmarks 1978:5). Ett belägg för denna tanke kan uppfattas i att de tre volymerna till den svenska utgivningen försågs med det inledande *Sagan om*.

Man kan också förmärka att fantasyn vid tiden för översättningen av *Härskarringen* inte var etablerad som en genre för vuxna. *The Lord of the Rings* har många inslag gemensamma med sagor såsom bröderna Grimms barnanpassade stoff, exempelvis att människorna delar jorden med många andra humanoida väsen. Att Tolkien skrev för vuxna kan inte ha undgått Ohlmarks och Almquist & Wiksell/Gebbers Förlag – det anger författaren rent av i sitt förord till första upplagan (Hammond & Scull 2005:lxviii) – men det kan inte uteslutas att Ohlmarks medvetet tillämpade en strategi för att göra verket mer tillvänt till unga läsare. Det kan märkas att han uppger sig att, efter en första anblick på bokens inledning, ha bett Disa Törngren på förlaget att ”hitta en ren barnboksöversättare i stället” (Ohlmarks 1978:6), även om han senare säger sig ha omvärderat denna uppfattning.

En översättning kan ändra textens svårighetsgrad genom att byta svåra ord mot lätta och tvärt om (Hellspong, *Metoder för brukstextanalys*, 2001, s. 193, efter Domeij & Peyre 2007:5). Avvikelser i min tidigare undersökning (Dahlander 2008) som ”vapours” → ”snusk”, ”long-forgotten” → ”längesen glömd” och ”pools” → ”stinkpölarerna” kan peka mot en sådan strategi, men i så fall kan den inte sägas vara konsekvent tillämpad (jfr t.ex. 5.1.1.1). Det höga antalet explicitgörande tillägg i avvikelsekvantifieringen kan också sägas tyda på en förtydligande ambition tillägnad en yngre läsarskara, liksom givetvis avvikelsetraget *förtydligande*.

En förändrad målgrupp från källtexten kan ha gjort att stilen i *Härskarringen* fick en dragning mot det mer naivistiska. Florence Vilén ger beskrivningen ”pladdrig” (5.2.3.1.6) och Erik Andersson ”pratigt” (Andersson 2007:5). Herlin (2004:12) anser i likhet med Jacobsen ovan att ”[d]et ibland raljerande, eleganta och adjektivrika språket [...] ofta har] en naiv ton, något som gör att man kan ana att Ohlmarks såg en yngre läsekrets som bokens främsta målgrupp. Den tonen återfinns inte i originalet.” Något naivistiskt drag finns inte inordnat bland mina avvikelsetrag, men jag anser att en naivering av stilen förekommer i *Härskarringen*, som dock är för subtil i mitt

material för att jag ska kunna beskriva den inom den föreliggande summeringen. Jag hävdar emellertid att den finns i materialet och ingår i bland annat dragen *värdering* och *sänkt stilnivå*. Tendensen kan exemplifieras med ”Det var ju så” och ”*gnutta*”, sänkningarna av stilnivån i indelningen efter språkform.

5.3 Slutsatser efter avvikelseanalysen

Av avvikelседragen liksom av avvikelsekvantifieringen framgår att *Härskarringen* förevisar stora tillägg av semantiskt gods. Jämförelsen med *Ringarnas herre*, *Hobbiten* och *Bilbo* är värdefull då den ställer Ohlmarks översättning i perspektiv och tydliggör i vilken utsträckning den kan kallas fri. Denna jämförelse klarlägger att textmatrisen i måltexten är signifikant mer förändrad i *Härskarringen* än i de övriga arbetena. Ohlmarks har gjort konkreta ingrepp på textnivå genom att lägga till meningar och versrader som saknar lokal motsvarighet i källtexten. Även genom avvikelser på syntaktisk nivå har han förändrat textens helhet. Domeij och Peyre (2007:10), som har undersökt syntaktiska förändringar i *Härskarringen*, har också visat att det är vanligt att Ohlmarks ”inte följer originaltextens syntax”. Som Lindqvist (2005:111) resultat visar: ”Stora ingrepp från översättarens sida på den syntaktiska nivån påverkar oundvikligen texthelheten.” Lindqvist (2005:179–180) skriver vidare: ”När ansenliga ingrepp genomförs på textnivå kan inte syntaktiska och lexikala mönster lika lätt omskrivas i översättningen som när texthelheten bevaras.”

Att Ohlmarks ofta avviker på syntaktisk nivå antyds inte minst av det höga antalet semantiska avvikelser jämfört med referensmaterialets översättare i avvikelsekvantifieringen. Vid en granskning av avvikelserna när de sorterats efter språkform bekräftas att många av avvikelserna skett på syntaktisk nivå. Detta är särskilt tydligt inom betydelseglidningarna och betydelseväxlingarna.

Indelningen efter språkform demonstrerar också att en mycket stor andel av avvikelserna skett på lexikal nivå, inte minst genom tillägg av ord, men även genom betydelseglidningar genom bland annat hyponymi samt genom betydelseväxlingar.

Avvikelsekvantifieringen tyder också på att texten stilistiskt har förändrats dramatiskt mer än i de övriga undersökta översättningarna. Intrycket stärks av indelningen efter språkform och avvikelседrag, som uppvisar åtskilliga välrepresenterade kategorier för stilistiska avvikelser.

Det kan vidare vara relevant att avvikelser och drag ofta uppträder i knippen i *Härskarringen*. Den ojämna fördelningen framgår inte minst av indelningen efter språkform (5.2.1), enligt vilken exempelvis samtliga tre tillägg av modala satsadverbial i materialet skett i excerpt 1. Snedfördelningen framgår även genom de semantiska tilläggen, som i avvikelsekvantifieringen är mångtaliga i till exempel excerpt 1 men saknas helt i excerpt 3 och 4. Det går också att märka de två tendenserna till fonetisk översättning inom två meningar i excerpt 3, att *will* översatts *vill* när andra val hade legat närmare semantiskt två gånger inom tre meningar i excerpt 6, anhopningen av förstärkningar i slutet av excerpt 5 och inkonsekvensen i Gollums språkbruk i excerpt 4.

På ett mer övergripande plan kan man också notera att ordantalet i de olika excerpterna skiftar mellan en ökning på 47,8 procent och en minskning på 7,9 procent. Samtidigt skiftar avvikelsemängden kontra Tolkiens ordantal mellan 34,8 procent och 7,9 procent (se vidare bilaga 2). Denna variation överstiger vida motsvarande data för *Ringarnas herre* (Dahlander 2008). Jag har inte heller kunnat hitta något tydligare mönster för hur enskilda stilar översatts vid en jämförelse med min tidigare undersökning (se 5.1).

I min tidigare undersökning (Dahlander 2008:23) syns tendensen till övergripande inkonsekvenser i form av bland annat de många tilläggen av ordleder i den intensiva händelseskildningen: “[...] but they bore round bucklers huge and black and wielded heavy hammers in their knotted hands.” → ”De bar väldiga cirkelrunda sköldar av kolsvart färg och svingade tunga yxhammare i sina knöliga vidundershänder.” I denna undersökning återfanns också tre av fyra olexikaliserade ord i den intensiva händelseskildningen. Strömbom (2007:21) bedömer att ”[d]et perspektiv som Ohlmarks tycks ha utgått ifrån betonar översättarens

författarfunktion” och konstaterar att ”Ohlmarks typ av översättning erbjuder större variationer”. Den ojämna fördelningen av avvikelser och drag i materialet kan uppfattas som att Ohlmarks tillämpade relativt få medvetna översättningsstrategier i sin praktik och i stället arbetade intuitivt utifrån sin habitus.

Avvikelsedraget *förstärkningar* är mycket framtonande i min undersökning, vilket även illustreras av språkformsindelningen. Förstärkningarna medför inte nödvändigtvis att textens semantik preciseras: en förstärkning som ”the shadow of the gate” → ”portens *skuggor*” (excerpt 6) har snarare en lätt motsatt verkan. Inslag som förstärkningar och preciseringar gör *Härskarringens* framställning mindre subtil än den i *The Lord of the Rings*. Ohlmarks undviker ofta minimalism som upprepningar (avdelning 5.2.2.16).

Isaksson (2002:10) kommenterar hur Ohlmarks vid ett textställe ”has created an image that Tolkien has chosen to leave open to interpretation”. Detta ansluter till ett av de centrala rönen i Herlins undersökning (Herlin 2004:26), vilket som jag har omnämnt i avdelningen 2.2.1 är att Ohlmarks genom sina tillägg ”inte låter läsaren skapa sin egen bild”. Detta är en beskrivning som jag anser styrks eftertryckligt av mina resultat i den föreliggande undersökningen. Avvikelser inom drag som *värdering*, *förstärkning*, *förtydligande*, *precisering/flertydigt* → *entydigt*, *översättning av källord två gånger* och *frodig och/eller lyrisk stil* kan alla knytas till en sådan verkan. Ett exempel av många på detta är semantiska tillägg genom adjektiv som *väldig* (excerpt 1), *genomträngande*, *vitt* (båda excerpt 2) och *själv* (excerpt 5). Här preciseras bilden och luckor som Tolkien har valt att lämna öppna inför läsaren fylls i.

Avvikelsedragen omfattar både en kategori för preciseringar och en för minskad precision. Utifrån detta kan det vara befogat att ställa frågan om texten i ett helhetsperspektiv är mer eller mindre preciserad i *Härskarringen* än i *The Lord of the Rings*. Jag menar där att min undersökning överlag tyder på att texten är mindre preciserad. Detta grundar jag huvudsakligen på att draget *vagare semantik* har så pass många representationer bland avvikelserna i materialet.

Domeij och Peyre (2007:16) ansåg efter sin undersökning, som jag refererat i avdelningen 2.2, att Ohlmarks ingrepp gör att framställningen ”i regel flyter sämre än både originaltexten och Anderssons nyöversättning”. Det höga antalet språkliga normavvikelser är ett av flera stöd för det i min undersökning. Men jag vill också hävda att utsagan stöds av det höga antalet semantiska fel i avvikelsekvantifieringen, semantisk oordning och semantisk vaghet i avvikelserna samt inte minst draget mot inkonsekvenser. Semantiska förändringar från källtexten stör ofta läsningen.

5.4 Övergripande slutsatser

Mitt övergripande syfte med denna undersökning har varit att undersöka vad hos Åke Ohlmarks översättning *Härskarringen* som har fått de anförda kritikerna att ifrågasätta dess ställning som översättning. Jag ska här diskutera resultaten av min undersökning och försöka ge en förklaring till problemet.

5.4.1 Härskarringen: en acceptansinriktad översättning

Min undersökning har visat (5.3) att det undersökta materialet ur måltexten i *Härskarringen* avviker markant mer från källtexten än de jämförda översättningarna på textnivå, syntaktisk nivå och lexikal nivå. Dessutom pekar mina resultat tydligt mot att översättningen även avviker kraftigt stilmässigt jämfört med referensöversättningarna. Jag har inte – som Lindqvist (2002) – undersökt den morfologiska/fonologiska nivån och inte heller hanteringen av bildspråk.

Mitt resultat pekar entydigt mot att *Härskarringen* måste beskrivas som en acceptansinriktad översättning och att acceptansinriktningen således var Åke Ohlmarks initiala norm. Denna har om resultatet stämmer styrt hans operationella normer, matrisnormen och språkformsnormen, åt acceptansinriktat håll, vilket har resulterat i måltextens utförande.

Det utmärkande för de acceptansinriktade översättningarna är i Lindqvists undersökning (Lindqvist 2005:180–181) i förhållande till språkformsnormerna *brist* på adekvans, vilket stämmer mycket väl in på måltexten i mitt undersökta material. Några av Lindqvists metodkategorier

menar hon dock visar graden av acceptansinriktning tydligare: meningsfragment normaliseras ofta, förlust av bilder är mer än dubbelt så vanligt som för de undersökta adekvansinriktade översättningarna och översättarna omskriver bara 57 procent av källtextens talspråksmarkörer till måltexten.

Det senare ger mig skäl till nyansering. Lågprestigeförfattarna i Lindqvists (2005:165) undersökning har färre talspråksmarkörer än högprestigeförfattarna, och att Tolkien har många kan alltså ses som ett högprestigedrag. Lågprestigeöversättarna motsvarade i Lindqvists undersökning också talspråksmarkörerna i lägre grad än högprestigeöversättarna. Lindqvist menar att den låga andelen omskrivningar av källtextens talspråksmarkörer visar på att ett neutralt skriftspråkligt stilläge utgör språkformsnorm för de svenska Harlequinöversättningarna. Min metod är inte identisk med de metoder som Lindqvist använder i sin undersökning, som också är mer omfattande, och jag kan därför inte precisera *Härskarringens* grad av acceptansinriktning närmare enligt hennes sätt att mäta begreppets manifestationer. Som exkurs vill jag dock nämna att jag har genomfört en enkel kvantifiering av talspråksmarkörerna i excerpt 5, vilken innehåller tal i lägre stilart. Enligt denna omskriver Ohlmarks hela 87 procent av markörerna till källtexten – 33 av 38 stycken – vilket snarare ansluter sig till Lindqvists undersökta adekvansinriktade översättningar. Detta får, även om min mätning här är kvantitativ och inte som Lindqvist nyanserar på vilket sätt talspråksmarkörerna har omskrivits, tolkas som ett adekvansinriktat drag hos Ohlmarks.

5.4.2 Kritikernas norm

Eftersom *Ringarnas herre* (2004–05), *Hobbiten* (2007) och *Bilbo* (1962) uppvisar en relativt homogen helhetsbild när det gäller avvikelser som *Härskarringen* skiljer sig vida från, är det rimligt att anta att de tre förstnämnda översättningarnas förhållningssätt till källtexten ligger närmare normen för hur Tolkienöversättningar till svenska bör utföras. Utifrån detta kan gissningen göras att kritikerna som jag har anfört omfattar en norm närliggande den som kommer till uttryck i de övriga Tolkienöversättningarna.

Vid översättningen av *Härskarringen* var *The Lord of the Rings* ett relativt okänt verk, som i England och USA prisats av vissa recensenter och förkastats av andra (se bl.a. Curry 1998:15–20). Verket kan vid denna tid inte sägas ha konsektrerats till högre litterära grader utan snarare ha haft en omstridd ställning.

När översättningen utkom var de svenska kritikernas utlåtande om dess utförande huvudsakligen positivt (1.3). Den negativa kritiken tilltog blott långsamt under loppet av de kommande årtiondena, i takt med att fler svenskar läste verket på originalspråk. Strömbom (2007:23) beskriver förloppet från början av 70-talet och framåt:

[...] fler och fler initierade läsare [började] rikta kritik mot Ohlmarks översättning, och som åren har gått har ryktet om dess brister spridit sig. Idag tycks de flesta recensenter vara ense om att Ohlmarks översättning inte uppfyller översättandets viktigaste plikter. Det en gång så digra berömmet har tagit en märklig vändning.

År 1976 avslutade Ohlmarks förordet till sitt Tolkienlexikon med uppmaningen att läsarna inte skulle skjuta alltför mycket på ”pianisterna bakom Tolkiens svenska verk” – översättarna (Ohlmarks 1976:6). År 1982 beskriver han hur en medlem av Tolkiensällskapet i Uppsala ”slängde mej i ansiktet den häpnadsväckande fräckheten att stockholmstolkienisterna var ’kritiska mot min översättning’”.

I dag betraktas *The Lord of the Rings* ur ett helt annat perspektiv än då *Härskarringen* översattes och har i flertaliga omröstningar utsetts till såväl århundradets som tidernas främsta bok (jfr Jacobsen 2000:3). På ansedda Norstedts Förlag motiverades i början av 2000-talet utgivningen av en svensk nyöversättning med att verket har uppnått klassikerstatus (*Widescreen* 2003 och Bjerre 2003). Kritikerna till Ohlmarks översättning tycks omfatta en doxa som föreskriver att *The Lord of the Rings* är kvalitetslitteratur med hög prestige – annars hade de inte haft anledning att bemöda

sig med att kritisera översättningen (se vidare 3.3.4). Jacobsen (2000:12), en av de anförda kritikerna, uttrycker explicit att han ser *The Lord of the Rings* som kvalitetslitteratur och Ohlmarks tillvägagångssätt som tillkortakommande för denna typ av verk.

5.4.3 Acceptans och lågprestigelitteratur

Ingo (1991:33) tar upp översättande av underhållningslitteratur – så kallad kiosklitteratur – och allmän sakttext:

För översättaren representerar en dylik text vanligtvis den lättare sidan av hans arbete, eftersom en semantiskt något bristfällig översättning inte nödvändigtvis orsakar någon direkt skada. Särskilt underhållningslitteraturens texter läses ju som tidsfördriv och dess sakinhåll glöms snabbt. [Ingo 1991:33.]

En dylik syn på källtexten skulle tjäna som förklaring till många av Åke Ohlmarks avvikelser i *Härskarringen*. Eftersom Tolkien var relativt okänd då *Härskarringen* översattes är det tänkbart att översättare och förlag inte i någon större utsträckning var angelägna om att säkerställa den svenska versionens kvalitet och trohet mot originalet. Med Lindqvists terminologi innebär detta att man såg verket som lågprestigelitteratur och valde översättningsstrategier därefter.

I Lindqvists undersökning (2002) visade sig acceptans vara ett utmärkande drag för lågprestigeöversättningar, medan normen inom högprestigefältet är att översättningarna måste vara adekvansinriktade (se 3.3.5). Således visar min undersökning att Åke Ohlmarks *Härskarringen* bär många gemensamma drag med lågprestigeöversättningar och indikerar att han avviker markant från högprestigeöversättarens praktik.

Socialt vill jag beskriva Åke Ohlmarks som tillhörande ett mellanläge inom översättningsfälten i Sverige. Han var en etablerad översättare men kan knappast sägas ha haft hög prestige (se 1), utan han verkade som popularisator och gjorde sekundära översättningar. Det senare anges av den statliga litteraturstödsordningen som bara i undantagsfall acceptabelt (Lindqvist 2005:173) och kan sägas avvika något från doxa inom den svenska översättningspolicyn.

Ohlmarks måltext i *Härskarringen* har mycket gemensamt med i Lindqvists undersökta Harlequinöversättningar:

[...] doxa i detta subfält [utgörs] av att den bästa översättningen anses vara den fria, lediga och idiomatiskt riktigt målanpassade översättningen eller en acceptansinriktad översättning. Källtextens innehåll och utformning anses ha mycket lite att göra med hur en lyckad svensk Harlequinroman ser ut. Det symboliska kapitalet gångbart för lågprestigeöversättaren i subfältet är alltså det kortsiktigt ekonomiska. [Lindqvist 2005:83.]

Ohlmarks var under perioder i livet enligt Holmberg (2001a, se 1.5) hårt styrd av ett kortsiktigt ekonomiskt behov. Däremot skiljer han sig från många av lågprestigeöversättarna i det att han når en bit upp på Lindqvists konsekvreringsskala, i och med att han senare erhöll ett översättarpris och översatte titlar som recenserades i pressen. Han ingick också i en litterär gemenskap där han var personligt bekant med många aktörer på fältet, bland andra Sven Stolpe (se 1.3) – som också recenserade hans översättning i starkt positiva ordalag – och Disa och Erland Törngren på Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag (Ohlmarks 1978:146).

Lindqvist (2005:180) anger: ”De omfattande ingreppen på matrisnivå visar tydligt att [förlaget Harequin] inte respekterar författarens text. Det förklarar också förlagets praktik att lokalt förankra de översatta romanernas titlar [...]” Ett exempel på detta är att titeln *A Ring of Gold* i den svenska versionen har ändrats till *Rena kärlekscirrusen* (Lindqvist 2005:38). Fullt så stor är inte förskjutningen i fallet *Härskarringen*, men man undvek ändå en enkel översättning av både den övergripande titeln *The Lord of the Rings* och volymtitlarna *The Fellowship of the Rings*, *The Two Towers* och *The Return of the King* till förmån för volymtitlarna *Sagan om ringen*, *Sagan om de två tornen* och

Sagan om konungens återkomst. För den övergripande titeln på verket tycks det aldrig ha fattats något beslut som alla inblandade i utgivningen var införstådda med. Se vidare 1.3.

Däremot skiljer sig utgivningen av *Härskarringen* från Harlequinöversättningarna genom att författarens namn inte tonades ned på omslaget till förmån för förlagsnamnet – även om detta till skillnad från i fallet med *The Lord of the Rings* trycktes i samma storlek som författarens namn för den första volymen av översättningen (Norstedts Förlag 2009).

Min tolkning av resultatet i min undersökning är att de anförda kritikerna av Ohlmarks översättning sannolikt har ansett Tolkien vara kvalitetslitteratur, och att de eftersom översättningar av sådan litteratur plägar vara adekvansinriktade, något som inte gäller för *Härskarringen*, därför har ifrågasatt *Härskarringens* ekvivalens och ställning som översättning. Åke Ohlmarks omfattar snarare lågprestigeöversättarens praktik.

I min tidigare undersökning (Dahlander 2008) nådde jag slutsatsen att *Härskarringen* med ett preskriptivt ekvivalensbegrepp (3.2) inte kan sägas vara ekvivalent. Föreliggande undersökning förevisar att den inte heller med ett deskriptivt ekvivalensbegrepp kan beskrivas som ekvivalent.

Lindqvist (2005:177) anger att "[k]älltexten [inom högprestigelitteraturen] utgör ett litterärt verk med egenvärde, som via den adekvansinriktade översättningsstrategin introduceras i det litterära systemets dynamiska kanon". En av översättarens viktigaste uppgifter i ett öppet litterärt system är att utveckla mållitteraturens repertoar (2005:30, se vidare 3.1). Eftersom Åke Ohlmarks i så stor utsträckning tycks ha följt lågprestigeöversättarens normer går det att hävda att Tolkiens verk med hans översättning inte introducerades fullt ut i det svenska litterära systemet. Den nyare översättningen *Ringarnas herre* (2004–05) är, som jag har visat i min tidigare undersökning (Dahlander 2008), betydligt mer adekvansinriktad. Det kan hävdas att det först var i och med utgivningen av denna som Tolkiens verk introducerades till fullo i den svenska kulturen.

Lindqvist (2005:178) menar att översättarens framgång är beroende av vederbörandes förmåga att internalisera verksamhetens doxa – en doxa som för de av henne undersökta lågprestigeöversättningarna entydigt bestäms av förlaget via de rekommendationer som följer med när man ger ett provöversättningsuppdrag. Åke Ohlmarks torde efter en omfattande produktion ha vunnit ett förtroende som gav honom friare händer. Han gav förlaget fördelarna att han arbetade snabbt och att han producerade en språkdräkt som gemene man uppenbarligen accepterade och som ibland rent av lovordades. Dessa var antagligen vägande skäl till att han var framgångsrik som inte minst popularisator. Det är min tolkning att Åke Ohlmarks relativa framgångar som översättare visar på ett behov av att nyansera Lindqvists utsaga: en översättare kan vara framgångsrik även utan att ha internaliserat verksamhetens doxa fullt ut – i vissa fall kan han också bli framgångsrik med en individuell och mindre konventionell doxa (se vidare avdelning 5.2.3.2.3).

Att Ohlmarks omskrivning av talspråksmarkörer avviker från mönstret för en acceptansinriktad översättning tolkar jag som ett utslag av en individuell och okonventionell praktik som endast i begränsad utsträckning påverkats av förlag och normer inom olika översättningsfält. Man kan jämföra detta med draget *kontextuellt ändrad form* i min undersökning, där Ohlmarks bland annat väljer att undvika stilmarkerande upprepningar i källtexten och i stället normaliserar genom variation, vilket är ett tydligt tecken på en acceptansinriktad strategi. Se vidare 5.3.

En skillnad mellan *Härskarringen* och de Harlequinöversättningar som Lindqvist har undersökt är att de senare kan inordnas under vad Lindqvist kallar *repertoaröversättningar* (2005:180–182). Dessa tillhör kategoriboksverksamheten (Lindqvist 2005:182). Inom denna översätts verken för att "följa de speciella mönster som dessa romaner utvecklat över tid" samt för att anslutas till genren såsom den ser ut i målkulturen, vilket i Harlequinromanernas fall bland annat innebär att förenkla språket och att förkorta verken från 180 till 160 sidor, då en marknadsundersökning visat att detta ökar säljbarheten (Lindqvist 2005:181).

Med fantasyromanen fick Åke Ohlmarks en delvis ny genre, en situation som snarare står i ett motsatsförhållande till Harlequinöversättarnas förutsättningar. I Ohlmarks fall tycks detta ha

inneburit att han kunde få friare spelrum än vad som hade varit fallet med en etablerad genre där normerna i högre grad redan är fastlagda. Min tolkning är att detta i kombination med beskaffenheten hos Ohlmarks redan befintliga översättningspraktik och habitus är anledningen till att han i stället för att behöva internalisera verksamhetens doxa till betydande del kunde använda sin egen, utan att strängt behöva anpassa sig till förväntningar eller föreskrifter från förlag eller allmänhet.

De första recensenterna berömde Åke Ohlmarks översättning, och tycks då inte ha uppfattat källtextens egenvärde som tillräckligt stort för att den skulle behöva återges med en verköversättning. Senare, i Sverige och internationellt, har verket gradvis upphöjts, varför allt fler bedömare av översättningen har kommit att betrakta den som underhållig och icke-ekvivalent, eftersom den inte följer normerna för hur högprestigelitteratur ska översättas. *Härskarringen* är ett exempel på vilka återverkningar ett litterärt verks rörlighet inom konsekvreringssystemet kan få. Kritiken mot *Härskarringen* är en följd av konsekvreringen av Tolkien.

6 Vidare diskussion

Under min undersökning har somliga frågor som inte har direkt bäring för uppsatsens syften aktualiserats. Jag ska dryfta två av dessa i det följande samt ge några förslag på fortsatt forskning och ett slutord.

6.1 Tolkien i Sverige: sänkt litterärt anseende?

En fråga som jag anser föranleds av resultaten av min undersökning är om Tolkiens verk genom Åke Ohlmarks översättning har fått ett lägre litterärt anseende i Sverige än vad som hade blivit fallet om verket i stället hade introducerats i landet med en verköversättning. Många tendenser i materialet från *Härskarringen* kan tas som tecken på detta, särskilt de många explicitgörande tilläggen och avvikelsetrag som *värdering*, *förstärkning* och *precisering/flertydigt* → *entydigt* samt tolkningen att översättningen inte låter läsaren skapa sin egen bild. Här krävs emellertid tydligare kriterier för vad som utmärker lågprestigelitteratur för att mer än en antydning ska kunna läggas fram. Bilden bör också nyanseras av att Tolkien under lång tid, som omnämnt i det föregående (se 5.4.2), har åtnjutit högst skiftande anseende även i original.

Översättningens utförande kan ändå ha inneburit att somliga som bara läst Tolkien genom *Härskarringen* kommit att betrakta hans verk med lägre anseende än vad som varit fallet om de hade läst källtexten. Erik Anderssons avfärdande av verket som verket som ”pratigt och tjatigt” (se 5.2.3.2.4) efter att ha börjat läsa Ohlmarks översättning kan uppfattas som stöd för detta.

Även magisteruppsatsförfattaren Alice Eggers (Eggers 2006:73) åsikt om Tolkiens målgrupp tycks vara inhämtat via Ohlmarks översättning:

Utan att närmare gå in på vad som definierar barnlitteratur är det i alla fall säkert att författarintentionen ensam inte kan bära det ansvaret. För att ta ett exempel ur Woolfs samtid så har J. R. R. Tolkien starkt betonat att Bilbo var hans bok för barn medan Ringen-triologin [sic] var för vuxna. Idag ser vi annorlunda på hans fantastiska berättelser vilket både indikerar att kontextuella förändringar påverkar vår läsning och att det krävs en noggrannare studie av texten för att kunna dra några slutsatser om den implicita läsaren.

6.2 Härskarringens positiva kritik

Den bild som min undersökning har tecknat av Åke Ohlmarks översättning *Härskarringen* är relativt dystert. Detta är huvudsakligen en följd av att mitt upplägg, vilket som angivits i inledningen (1.7) främst innebär att jag har fått rikta in mig på att beskriva hur den avviker från källtexten. Trots att *Härskarringen* av många har beskrivits som bristfällig, även av mig själv i den tidigare undersökningen (Dahlander 2008), har många läsare uppskattat översättningen – så även jag när den höglästes för mig i tioårsåldern.

Det är uppenbart att *Härskarringen* har drag som tilltalar många läsare. Jag vill föreslå att ett sådant är dess många skiftningar i stilnivå, som borgar för en dynamisk läsoplevelse. Ohlmarks

uttrycker, om än genom sitt distinkt egna språk, även många av källtextens stilar och ryggade inte för att på olika sätt ta ut svängarna, något som inte minst visas i excerpt 5 i min undersökning.

I excerpt 2 uppfattar jag också tilltalande översättningar. Bland dessa vill jag särskilt framhålla *many grey shapes* → *den ena grå skepnaden efter den andra* och *passed his sword with a thrust* → *rände sitt svärd*. I det första fallet hittar Ohlmarks en idiomatisk lydelse som får texten att flyta bättre och som framhäver det dramatiska i situationen, och i det andra exemplet utnyttjar han svenskans goda möjligheter att använda verb och hittar en idiomatisk lydelse samtidigt som han undviker substantivsjukan. Nyckeln i det fallet är att hitta ordet *ränna* i stället för att följa källtexten ord för ord och skriva *drev sitt svärd genom strupen på en stor ledare med en stöt*. Ohlmarks hade ett stort ordförråd.

Det kan också framhållas att vissa namn ansluter väl både semantiskt och stilistiskt till förlagan. Exempel på dessa är *Väderklint*, där *-klint* i stället för ett slätare *-toppen* inte torde vara en självklar lösning vid ett första påseende av det engelska namnet *Weather-top*. Och en översättning som *Midgård* hittar den mytologiska klangbotten som Tolkien åsyftade med källtextens *Middle-earth* (se vidare Stenström 2004).

Flera recensenter var starkt positiva till översättningen när *Härskarringen* ursprungligen gavs ut, som Ohlmarks också framhåller i *Tolkiens arv* (Ohlmarks 1978:9–10). Jag vill här föreslå att de recensenter som gav Ohlmarks goda omdömen inte hade satt sig in i det engelska verket, utan i första hand blev imponerade av ett starkt litterärt verk som Ohlmarks språk gjorde intryck av att smycka snarare än förvanska. Pamp (citerad efter Lamm 1987) använder formuleringar som visar att han har en bild av originalverket – bland annat ”i de högstämde partierna kan det plötsligt smyga sin in ett vardagstonfall som inte finns i originalet” – och är också betydligt mer kritisk.

Viktigast för positiva läsoplevelser och recensioner av Åke Ohlmarks måltext har enligt min uppfattning varit att Tolkiens verk, som internationellt visat sig tilltala så många, ligger i fonden. Det är ett styrkebesked att det klarar av att slå igenom i ett land även genom en översättning som *Härskarringen*.

6.3 Fortsatt forskning

Graden av acceptansinriktning i *Härskarringens* olika aspekter kan beskrivas avsevärt närmare än vad jag har åstadkommit här. Detta kan bland annat åstadkommas genom en undersökning av bildspråk och en fördjupande undersökning av den morfologiska/fonologiska nivån enligt Lindqvists (2002) metodik. Graden av acceptansinriktning hos översättningen på syntaktisk nivå skulle också kunna preciseras genom en studie av hur meningsfragment har hanterats. En fördjupad undersökning av hur textmatrisen har förändrats skulle även kunna göras med hjälp av ett mer omfattande material än i min undersökning.

För avvikelsetragen i översättningen finns möjligheten att utifrån ett mindre omfattande material – då en sådan undersökning annars skulle bli mycket tidskrävande – kvantifiera dragen i stället för att som jag nöja sig med att utpeka dem och belägga att de finns med enstaka exempel. Detta skulle ha potential att ge en tydligare bild av vilka drag som är framträdande och vilka som är mer marginella.

Vid en ny undersökning skulle jag också se över metoden för indelningen efter språkform. Även om det inte är möjligt att dela in alla avvikelser efter exempelvis syntaktisk funktion kan det vara intressant att om möjligt utveckla en metod där förändringar inom samma språkformsnivå beskrivs på ett konsekvent sätt samtidigt som indelningen tar hänsyn till semantiken.

Därtill vore det av intresse med en fördjupning av hur den normativa översättningssynen har förändrats under de senaste femtio åren, och i vilken grad detta påverkar bedömningen av äldre översättningar såsom *Härskarringen*.

En mer allmän, hermeneutiskt inriktad, fråga som min undersökning aktualiserat är i vilken grad som Ohlmarks med sin översättning har gjort texten svårare att förstå än den är i original.

Det vore avslutningsvis också intressant med en utförligare bild av hur Åke Ohlmarks påverkades av att fantasygenren var relativt ny vid tiden för översättandet.

6.4 Slutord

Yvonne Lindqvist påtalar i sin studie (2002:48) att ”den allmänna föreställningen om skönlitterära översättningar är att den översatta texten måste vara en fullvärdig representation av originalet i målkulturen”. I en undersökning kommenterades översättningens utförande endast i tio översättningsanmälningar av tjugofyra i *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter* (Lindqvist 2005:74). Christina Gullin (*Översättarens röst*, 2002, s. 7–10, efter Strömbom 2007:4) befarar i enighet med detta att allmänheten i stor utsträckning negligerar den dimension som tillkommer i översatt prosa och att översättarens anonymitet för de flesta förblir total. Ingo (1991:33) betonar att många läsare av underhållningslitteratur inte ens är medvetna om att de läser en översatt text. Det är med andra ord inte märkligt att många läsare i ringa utsträckning reflekterar över ett verks natur såsom översättning.

Yvonne Lindqvists övergripande målsättning med sin undersökning var att problematisera verksamheten översättning (2002:227): ”Det är min förhoppning att avhandlingen [...] har bidragit till förståelsen för att översättningsbegreppets natur och gränser inte kan uppfattas som givna en gång för alla. Begreppets innebörd varierar inom olika verksamhetsfält.”

Efter att ha använt denna syn på översättningsbegreppet i föreliggande undersökning vill jag betona att även relativiseringen av översättningsbegreppet kan vara problematisk, i synnerhet om den anförs utanför översättningsvetenskapen. Utpekandet av en text som en översättning skapar hos allmänheten ofrånkomligen förväntningar på överensstämmelse med källtexten, förväntningar som en acceptansinriktad översättning inte kan leva upp till. Samtidigt utges i regel acceptansinriktade översättningar med författaren tydligt angiven som verkets upphovsperson, som i fallet med Tolkien och *Härskarringen*. Detta kan tillsammans med den begränsade medvetenheten om översättningsars mångskiftande beskaffenhet få stora konsekvenser för hur författaren uppfattas i målkulturen. En lösning på problemet är att offentligt i stället presentera och omtala upplagan som exempelvis en *tolkning*, *nytolkning*, *omtolkning*, *omdiktning*, *omarbetad version* eller *bearbetad version*.

Litteratur

Tryckta källor

- Andersson, Erik, 2007: *Översättarens anmärkningar. Dagbok från arbetet med Ringarnas herre*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Arnald, Jan, 2008: Poeten som gjordes seende. I: *Dagens Nyheter*, kulturdelen, 2008–11–14.
- Carpenter, Humphrey, 1995: *The Letters of J. R. R. Tolkien*. London: Harper Collins Publishers.
- Cassirer, Peter, 2003: *Stil, stilistik & stilanalys*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Curry, Patrick, 1998: *Defending Middle-earth. Tolkien: Myth and Modernity*. London: Harper Collins Publishers.
- Dahlander, Gustav, 2005: *Tolkiens arv – en språksociologisk studie*. Södertörns högskola, Institutionen för svenska, retorik och journalistik.
- Dahlander, Gustav, 2008: *Källtext i Midgård : De svenska översättningarna av J. R. R. Tolkiens The Lord of the Rings i en jämförande granskning*. Södertörns högskola, Institutionen för svenska, retorik och journalistik.
- Domeij, Sofie & Peyre, Christoffer, 2007: *Ringens brödraskap och Sagan om ringen. Översättningarnas A och O – en kontrastiv analys*. Södertörns högskola, Institutionen för Svenska, Retorik och Journalistik.
- Hammond, Wayne G. & Scull, Christina, 2005: *The Lord of the Rings. A Reader's Companion*. London: Harper Collins Publishers.
- Hammond, Wayne G. & Scull, Christina, 2006: *The J. R. R. Tolkien Companion & Guide. : Reader's Guide*. London: Harper Collins Publishers.
- Ingo, Rune, 1991: *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Isaksson, Ulrika, 2002: *A Study of J.R.R. Tolkien's Lord of the Rings and the Swedish Translation*. Luleå tekniska universitet, Institutionen för språk och kultur.
- Kjellin, Anna, 2004: *Sagan om ringen eller Ringens brödraskap. En jämförande studie av två svenska översättningar av J.R.R. Tolkiens The Fellowship of the Ring*. Mittuniversitetet, Fakulteten för humanvetenskap
- Lamm, Carl, 1987: *Ohlmarks vs. Tolkien. Om översättningskritik: ett försök till normbeskrivning*. (Färsk forsk.) Göteborg: Institutionen för nordiska språk, Göteborgs universitet.
- Lindqvist, Yvonne, 2002: *Översättning som social praktik : Toni Morrison och Harlequinserien Passion på svenska*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lindqvist, Yvonne, 2005: *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska*. Uppsala: Hallgren och Fallgren Studieförlag.
- Nilsson-Lång, Lena, 2002: *Hompen v. Bilbo. A Study of Two Swedish Translations of Tolkien's The Hobbit*. Luleå tekniska universitet, Institutionen för språk och kultur.
- Ohlmarks, Åke, 1978: *Tolkiens arv*. Stockholm: Bokförlaget Plus.
- Ohlmarks, Åke, 1982: *Tolkien och den svarta magin*. Stockholm: Sjöstrands Förlag AB.
- Shippey, Tom, 1992: *The Road to Middle-earth*. London: Harper Collins Publishers.
- Stenström, Anders (Beregond), 2007: Swedish Language. I: Drout, Michael D. C. (red.): *J. R. R. Tolkien Encyclopedia : Scholarship and Critical Assessment*. New York: Taylor & Francis Group.
- Sundqvist, Helena, 1998: *Tolkien till svenska*. Uppsala universitet, Litteraturvetenskapliga institutionen.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*, 2006. 13 uppl. Stockholm: Svenska Akademien.
- Svenska skrivregler*, 2008. 3 uppl. Stockholm: Liber.
- Svensson, Ingvar, 1977: *Tolkiens Midgård : en uppslagsbok*. Lund: Skandinavisk förening för science fiction.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 1971a: *Ringens värld. Dokument rörande sagorna om Härskarringen* (Å. Ohlmarks övers.). Stockholm: Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag.

- Tolkien, John Ronald Reuel, 1971b: *Sagan om ringen* (Å. Ohlmarks över.). Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 1972a: *Sagan om de två tornen* (Å. Ohlmarks övers.). Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 1972b: *Sagan om konungens återkomst* (Å. Ohlmarks övers.). Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 1983: *Bilbo : En hobbits äventyr* (B. Hallqvist över.). Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 1996: *The Hobbit : Or There and Back Again*. 4 uppl. London: Harper Collins Publishers.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 1999: *The Silmarillion*. 2 uppl. London: Harper Collins Publishers.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2000: *Unfinished Tales of Númenor and Middle-earth*. London: Harper Collins Publishers.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2002: *Härskarringen* (Å. Ohlmarks övers.). 3 uppl. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2004: *Ringens brödraskap* (E. Andersson övers.). Stockholm: Norstedts Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2005a: *The Lord of the Rings*. London: Harper Collins Publishers.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2005b: *De två tornen* (E. Andersson övers.). Stockholm: Norstedts Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2005c: *Konungens återkomst* (E. Andersson övers.). Stockholm: Norstedts Förlag.
- Tolkien, John Ronald Reuel, 2007: *Hobbiten : eller Bort och hem igen* (E. Andersson övers.). Stockholm: Norstedts Förlag.
- Turner, Allan, 2005: *Translating Tolkien: Philological Elements in The Lord of the Rings*. Frankfurt: Peter Lang.
- Vilén, Florence, 1992: Carl Lamm, *Ohlmarks vs. Tolkien*. I: Stenström, Anders (Beregond, red.): *Arda 1987*. Stockholm: Arda-sällskapet.
- Widescreen, 2003: Hallå där. Kortintervju med förläggare hos Norstedts Förlag i gratistidning, ingen författare, s. 18.
- Wenström, Edmund, 1965: *Engelsk-svensk ordbok*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.

Elektroniska källor

- Andersson, Martin, 2003a: Sagan om felen – del I. ”Hur många ponnyer har ni egentligen, herr Merry?” [www] Hämtat från <<http://tolkiensarda.se/new/nummer/magsidor/arfett14.htm>>. Publicerat 18 oktober 2003. Hämtat 5 januari 2008.
- Andersson, Martin, 2003b: Sagan om felen – del III. ”Det var flera hästar ... jag menar timmar sedan!” [www]. Hämtat från <http://tolkiensarda.se/new/nummer/magsidor/art1_16.php>. Publicerat 15 november 2003. Hämtat 4 januari 2009.
- Andersson, Martin, 2003c: Sagan om felen – del III. ”Det var flera hästar ... jag menar timmar sedan!” [www] Hämtat från <http://tolkiensarda.se/new/nummer/magsidor/art19_1.php>. Publicerat 27 december 2003. Hämtat 7 januari 2008.
- Bjerre, Lisa, 2003: Han ger Frodo nytt efternamn [www]. Hämtat från <<http://sydsvenskan.se/samtidigt/article45909.ece>>. Publicerat 22 augusti 2003. Hämtat 5 januari 2009.
- Bokrävrens antikvariat, 2009: Doktor i Lund : en bok om akademiska intriger [www]. Hämtat från <http://www.bokraven.com/adv_books/21049a.html>. Hämtat 2 januari 2009.

- Dahlander, Gustav, 2006: Namnlista för de svenska översättningarna av *The Lord of the Rings* [www]. Hämtat från <http://tolkiensarda.se/new/ardangole/namnl_lrrhr.html>. Publicerat 7 december 2006. Hämtat 3 januari 2008.
- Dahlander, Gustav, 2007: *Hedershobbitar i utländska områden – översättningsanalys av hobbitspråk i Ringarnas herre* [www]. Hämtat från <<http://tolkiensarda.se/new/ardangole/hedersho.php>>. Publicerat 5 januari 2007. Hämtat 2–7 januari 2008.
- Dictionary.com*, 2008 [www]. Hämtat från <<http://www.dictionary.com>>. Hämtat 27–30 december 2008.
- Doughan, David, 2006: *Tolkien in Translation, and: Translating Tolkien: Text and Film* [www]. Hämtat från <http://muse.jhu.edu/journals/tolkien_studies/v003/3.1doughan.html>. Publicerat 2006. Hämtat 15 december 2007.
- Eggers, Alice, 2006: ”Over them burnt Nurse Lugton’s golden thimble like a sun” – transmedieringen av Virginia Woolfs text om Nurse Lugton [www]. Hämtat från <ftp://ftp.littvet.su.se/pub/littvet/d_uppsatser/EggersD.pdf>. Hämtat 16 december 2007. Stockholms universitet: Institutionen för idéhistoria och litteraturvetenskap.
- Eldberg, Åke, 2004: Ohlmarks presterar underbar svensk formuleringskonst [www]. Hämtat från <http://tolkiensarda.se/new/nummer/magsidor/art20_1.php>. Publicerat 10 januari 2004. Hämtat 9 januari 2009.
- Engholm, Ahrvid, 2001: Tolkien och Ohlmarks [www]. Hämtat från <<http://lists.lysator.liu.se/pipermail/sverifandom/2001-December/002643.html>>. Publicerat 10 december 2001. Hämtat 2005.
- Google*, 2008–09 [www]. Hämtat från <<http://www.google.se>>. Hämtat 25 december 2008–7 januari 2009.
- Herlin, Ulf, 2004: *Att översätta Tolkien. En jämförande studie* [www]. Hämtat från <[http://dSPACE.mah.se:8080/bitstream/2043/2269/1/C-uppsats%20\(Senast\).doc](http://dSPACE.mah.se:8080/bitstream/2043/2269/1/C-uppsats%20(Senast).doc)>. Hämtat 5 december 2007. Malmö högskola: Kommunikativ svenska.
- Holmberg, John-Henri, 2001a: Tolkien och Ohlmarks [www]. Hämtat från <<http://lists.lysator.liu.se/pipermail/sverifandom/2001-December/002018.html>>. Publicerat 10 december 2001. Hämtat 2005.
- Holmberg, John-Henri, 2001b: Vems är Ringen? – Om den svenska översättningen [www]. Hämtat från <<http://sydsvenskan.se/kultur/article13419.ece>>. Publicerat 30 december 2001. Hämtat 12 december 2007.
- Jacobsen, Leif, 2000: *Sagan om Ringen = The Lord of the Rings? En kritisk komparativ granskning av Åke Ohlmarks översättning av J.R.R. Tolkiens The Lord of the Rings* [www]. Hämtat från <<http://www.jacobsenmedia.se/pdf/oversattanalys2.pdf>>. Hämtat 20 december 2007. Lund: Institutionen för lingvistik.
- Lehmann, Michaël, 2005: Anbytarforum: Örneclou [www]. Hämtat från <<http://aforum.genealogi.se/discus/messages/576/28957.html>>. Publicerat 7 januari 2005. Hämtat 30 december 2008.
- Lunds universitet, 2008: Källor och litteratur [www]. Hämtat från <<http://www.lu.se/o.o.i.s?id=12614&refid=964529>>. Hämtat 30 december 2008.
- Merriam Webster’s Online Dictionary*, 2008 [www]. Hämtat från <<http://www.m-w.com>>. Hämtat 27–30 december 2008.
- Nationalencyklopedin*, 2000. I: Nationalencyklopedin Multimedia 2000 plus [dvd]. ISBN: 91-7133-749-0.
- Nationalencyklopedins ordbok* 2000. I: Nationalencyklopedin Multimedia 2000 plus [dvd]. ISBN: 91-7133-749-0.
- Norstedts engelska ord, 2008–09 [www]. Hämtat från <<http://www.norstedtsord.se>>. Hämtat 25 december 2008–7 januari 2009.
- Norstedts Förlag, 2004: Varför en ny översättning? [www]. Hämtat från <<http://www.norstedts.se/ringarnasherre>>. Publicerat 2004. Hämtat 3 januari 2009.

- Norstedts Förlag, 2009: Böckerna [www]. Hämtat från <<http://www.norstedts.se/ringarnasherre/bockerna.htm>>. Hämtat 6 januari 2009.
- Ohlmarks, Åke, 2007: [www]. Hämtat från <<http://web.telia.com/~u31223635/forord.html>>. Hämtat 28 december 2007.
- Persson, Hans, 2003: Tolkien och den svarta magin [www]. Hämtat från <http://tolkiensarda.se/old/faq_21.htm#recensionen>. Publicerat 15 februari 2003. Hämtat 9 januari 2009.
- Rosenbalck, Niclas, 2005: Anbytarforum: Örneclou [www]. Hämtat från <<http://aforum.genealogi.se/discus/messages/576/28957.html>>. Publicerat 7 januari 2005. Hämtat 30 december 2008.
- Stenström, Anders (Beregond), 2004: Tolkien i svensk översättning: Från *Hompen till Ringarnas herre* (D. Möller övers.) [www]. Hämtat från <http://tolkiensarda.se/new/nummer/magsidor/art26_1.php>. Publicerat 11 september 2004. Hämtat 29 december 2008.
- Strömbom, Charlotta, 2007: *God åkermark eller fel fruktbar mylla? : Om två sätt att översätta Tolkiens The Lord of the Rings till svenska* [www]. Hämtat från <<http://gupea.ub.gu.se/dspace/bitstream/2077/9547/1/CharlotteStrombom.pdf>>. Publicerat 12 februari 2008. Hämtat 16 september 2008. Göteborgs universitet, Institutionen för litteraturvetenskap.
- Susning.nu, 2003a: Pimpinella Orden [www]. Hämtat från <http://susning.nu/Pimpinella_Orden>. Publicerat 8 augusti 2003. Hämtat 28 december 2008.
- Susning.nu, 2003b: Skånska ord/vatt [www]. Hämtat från <http://susning.nu/Sk%E5nska_ord/vatt>. Publicerat 30 december 2003. Hämtat 30 december 2008.
- Svenska Akademiens ordbok*, 2008–09 [www]. Hämtat från <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob>>. Hämtat 26 december 2008–8 januari 2009.
- Svenska antikvariatföreningen, 2009: Svensk skönlitteratur [www]. Hämtat från <<http://www.svaf.se/olofsson/Svenskskonlitteratur.html>>. Hämtat 2 januari 2009.
- Venazio, 2008: Siare och sejdmän [www]. Hämtat från <<http://venazio.wordpress.com/2008/09/11/siare-och-sejdman>>. Publicerat 11 september 2008. Hämtat 30 december 2008.
- Wikipedia, 2008: Sagan om ringen [www]. Hämtat från <http://sv.wikipedia.org/wiki/Sagan_om_ringen>. Hämtat 30 december 2008.
- Wordreference.com*, 2008 [www]. Hämtat från <<http://www.wordreference.com>>. Hämtat 27–30 december 2008.
- Åberg, Magnus, 2003: Tolkiens arv [www]. Hämtat från <http://tolkiensarda.se/new/nummer/magsidor/art19_2.php>. Publicerat 27 december 2003. Hämtat 4 januari 2009.

Bilaga 1: Excerpter

I den vänstra spalten i excerpterna återfinns *The Lord of the Rings* och i den högra *Härskarringen*. Presentationen är utformad med radbrytning för varje ny grafisk mening i källtexten; översättningarna har fått rätta sig efter detta. Således linjerar inledningen av varje grafisk mening i källtexten med motsvarande textställe i översättningen. Undantaget är verserna, som är linjerade efter källtextens grafiska rader.

Excerpterna är hämtade från följande textställen:¹¹

- Excerpt 1: LR Prol. 21. / Tolkien 2002:24.
- Excerpt 2: LR 2 IV:46–49. / Tolkien 2002:357–358.
- Excerpt 3: LR 3 VI:8–9. / Tolkien 2002:597.
- Excerpt 4: LR 4 II:5–7. / Tolkien 2002:728–729.
- Excerpt 5: LR 6 VIII:175–183. / Tolkien 2002:1201–1202.
- Excerpt 6: App. A III:31–34. / Tolkien 1971:77–78.
- Excerpt 7: H VII:14–17. / Tolkien 2007:111. / Tolkien 1983:93–94.

Teckenförklaring

I de fall där ett textställe, till exempel ett namn, har två avvikelser inom samma kategori markeras detta med siffran 2 efter tecknet för avvikelsen. I övrigt gäller följande:

	Början	Slut ¹²	Uppehåll	Slut uppehåll
Semantiska tillägg	+	/+	{/+}	{+}
Explicitgörande tillägg	(+)	(/+)	{(/+)}	{(+)}
Semantiska utelämnningar	-	/-	{/-}	{-}
Implicitgörande utelämnningar	(-)	(/-)	{(/-)}	{(-)}
Betydelsenyanser och inexaktheter	~	/~	{/~}	{~}
Semantiska fel	#	/#	{/#}	{#}
Avvikelser i egennamn	§	/§	{/§}	{§}
Stilistiska avvikelser	^	/^	{/^}	{^}
Olexikaliserade ord	@	/@	{/@}	{@}
Typografiska normavvikelser	▣	/▣	{/▣}	{▣}
Språkliga normavvikelser		<u>Understrykning</u>	{/}	{}

¹¹ Eftersom *The Lord of the Rings* har utgivits i många olika utgåvor hänvisar jag här strukturellt till verket enligt Ardasystemet (se <http://www.forodrim.org/arda/arda_ref.html>). Hänvisningarna avser verk, bok, kapitel och stycke.

¹² För *semantiska utelämnningar* och *implicitgörande utelämnningar* markerar jag normalt enbart den plats i texten där det utelämnade elementet tänkbarligen skulle ha befunnit sig om det återgetts i måltextern: i dessa fall förekommer ingen slutmarkör. För övriga kategorier är motsvarande fall sällsyntare, men i förekommande fall gäller där samma princip.

Excerpt 1: *The Fellowship of the Ring* – krönika

It is probable that the craft of building, as many other crafts beside, was derived from the Dúnedain.

But the Hobbits may have learned it direct from the Elves, the teachers of Men in their youth.

For the Elves of the High Kindred had not yet forsaken Middle-earth, and they dwelt still at that time at the Grey Havens away to the west, and in other places within reach of the Shire.

Three Elf-towers of immemorial age were still to be seen beyond the western marches.

They shone far off in the moonlight.

The tallest was furthest away, standing alone upon a green hill.¹³

The Hobbits of the Westfarthing said that one could see the Sea from the top of that tower; but no Hobbit had ever been known to climb it.

Indeed, few Hobbits had ever seen or sailed upon the Sea, and fewer still had ever returned to report it.

Most Hobbits regarded even rivers and small boats with deep misgivings, and not many of them could swim.

Troligt är, att de lärt sig byggnadskonsten av (+)§*dunedain*/§-folket(/+),

fast de #givetvis/# också kan ha övertagit den direkt från alverna, vilka +ju/+ var (+)även(/+) människornas läromästare (-) .

Ty på den tiden hade §alverna av det Ädla blodet/§ ännu ej övergivit Midgård utan bodde kvar (+)nere(/+) vid Grå hamnarna i väster samt på vissa andra platser inom räckhåll från Fylke.

Tre uråldriga alv^kastaler/^ fanns ännu kvar bortom §Västra #träskan/#/§,

där de med #sin vita kritsten/# brukade lysa #som fyrbåkar/# i ~mänskensnätterna/~.

Den högsta ^kastalen/^ var belägen längst bort och ^krönt i ensamt majestät/^ en +väldig/+, grön

~åsrugg/~. Hoberna i Västfjärdingen

~visste berätta/~, att man kunde se havet från det tornets krön, men efter

vad man ^hade sig bekant/^ fanns det ingen hob, som ~ännu/~ +vågat/+

~pröva sanningshalten i påståendet/~.

(+)^Det var ju så/^, att sjömanslivet alls inte passade samman med hobernas allmänna läggning.(/+)

+Ytterst/+ få hade sett havet, +ännu

färre/+ befarit det, och av dem som

+verkligen/+ seglat hade +blott/+ ~ett

försvinnande fåtal/~ återvänt och kunnat

berätta om ~vad de upplevat/~. #Och

aldrig hade någon enda återvänt från det verkliga # α '{/ α }fasornas djup{ α }'/ α /#./#

De flesta betraktade till och med - små

flodbåtar med största misstro, och

endast några få ^kände den ädla

simkonstens mysterier/^.

¹³ I källtextens andra upplaga ändrades dessa tre meningar till: ”Three Elf-towers of immemorial age were still to be seen on the Tower Hills beyond the western marches. They shone far off in the moonlight. The tallest was furthest away, standing alone upon a green mound.”

Excerpt 2: *The Fellowship of the Ring* – intensiv händelseskildring

In the leaping light, as the fresh wood blazed up, Frodo saw many grey shapes spring over the ring of stones.

More and more followed.

Through the throat of one huge leader Aragorn passed his sword with a thrust; with a great sweep Boromir hewed the head off another.

Beside them Gimli stood with his stout legs apart, wielding his dwarf-axe.

The bow of Legolas was singing.

In the wavering firelight Gandalf seemed suddenly to grow: he rose up, a great menacing shape like the monument of some ancient king of stone set upon a hill.

Stooping like a cloud, he lifted a burning branch and strode to meet the wolves.

They gave back before him.

High in the air he tossed the blazing brand.

It flared with a sudden white radiance like lightning; and his voice rolled like thunder.

‘Naur an edraith ammen! Naur dan i ngaurhoth!’ he cried.

There was a roar and a crackle, and the tree above him burst into a leaf and bloom of blinding flame.

The fire leapt from tree-top to tree-top. The whole hill was crowned with dazzling light.

The swords and knives of the defenders shone and flickered.

The last arrow of Legolas kindled in the air as it flew, and plunged burning into the heart of a great wolf-chieftain.

All the others fled.

I det ~starka/~ skenet ~från den @nynärda/@ brasan/~ såg Frodo hur den ena grå skepnaden efter den andra sprang över muren.

Fler och fler följde efter.

Aragorn rände sitt svärd genom strupen på ~en av de största ledarna/~, och med ett mäktigt svep högg Boromir huvudet av en annan.

Bredvid dem stod Gimli, bredbent och trygg och svängde sin (+)bredbladiga/(+) dvärgyxa.

Legolas bågsträng sjöng.

Gandalf tycktes - växa i det fladdrande eldsljuset. Likt minnesvärden över en ~fallen/~ kung (-) reste sig hans väldiga, hotfulla gestalt på backkrönet.

Likt ett åskmoln som sänker sig böjde han sig ner, tog en brinnande gren och gick fram mot ~odjuren/~.

De vek bakåt, när han #svängde/# sin flammande eldbrand högt i luften.

Plötsligt blossade den till med en intensiv strålgans som av vita blixtar, medan hans röst dånade.

☒-/☒ *Naur an edraith ammen! Naur dan i ngaurhoth!* röt han.

Så följde ett rytande och ett +genomträngande/+ knastrande och trädet över hans huvud ~fräste till/~ i en (-) bländande låga.

Elden sprang från trädtopp till trädtopp, tills hela kullen var krönt av skimrande +vitt/+ ljus.

Försvararnas svärd och knivar sken och blixtrade.

Legolas' sista pil sprang från strängen, fattade fyr i luften och borrar sig brinnande in i hjärtat på en stor vargledare.

Alla de andra flydde.

Excerpt 3: *The Two Towers* – miljöbeskrivning

The morning was bright and clear about them, and birds were singing, when the travellers came to the stream. It ran down swiftly into the plain, and beyond the feet of the hills turned across their path in a wide bend, flowing away east to feed the Entwash far off in its reed-choked beds.

The land was green: in the wet meads and along the grassy borders of the stream grew many willow-trees.

Already in this southern land they were blushing red at their fingertips, feeling the approach of spring. Over the stream there was a ford between low banks much trampled by the passage of horses. The travellers passed over and came upon a wide rutted track leading towards the uplands.

At the foot of the walled hill the way ran under the shadow of many mounds, high and green.

Upon their western sides the grass was white as with a drifted snow: small flowers sprang there like countless stars amid the turf.

Morgonen var ljus och ~strålande/~ och fåglarna sjöng när färdemännen var framme vid ån.

Den rann med snabbt lopp ner #mot/# slätten och vred tvärsöver deras väg i en vid båge nedom kullarnas fot för att fortsätta mot öster och förena sitt vatten med Ente älvs - i dess #röda/# #nedskurna/# bädd.

Landet var grönskande och kring våta ängar och längs strömmens @gräsklädda/@ stränder växte det många pilträäd.

Dessa var här nere i söder redan ~blossande/~ röda ute i fingertopparna som ett tecken på annalkande vår. Över strömmen förde ett vadställe mellan ~de låglänta stränderna/~, mycket upptrampat av hästhovar. Färdmännen tog sig över och kom ut på en bred, #uppriden/# väg som förde mot @upplandet/@ (+)bakom/(+).

Vid foten av den vallomgivna kullen rann vägen fram i skuggan av #flera/# höga gröna gravhögar.

~På västsidan/~ var gräset vitt som av snö ~i drivor/~ — (+)myriader/(+) små blommor lyste likt otaliga stjärnor mitt i ~grönskan/~.

Excerpt 4: *The Two Towers* – vers

*The cold hard lands,
they bites our hands,
they gnaws our feet.
The rocks and stones
are like old bones
all bare of meat.
But stream and pool
is wet and cool:
so nice for feet!*

And now we wish——

[— — —]

*Alive without breath;
as cold as death;
never thirsting, ever drinking;
clad in mail, never clinking.
Drowns on dry land,
thinks an island
is a mountain;
thinks a fountain
is a puff of air.
So sleek, so fair!
What a joy to meet!*

*We only wish
to catch a fish,
so juicy-sweet!*

*De kalla hårda landen
de bet oss så i handen
^och skavde oss tills foten blev trött./^
För klipporna och stenen
är som knotorna och benen
^utan ens en ^gnuttal^ av kött./^
Men bäcken #med sitt fall/#
är våt och frisk och kall
^och #allt under foten är så blött.##/^
^#Tralala lala la,##/^
nu vill vi bara ha ...
[— — —]
Vid liv men inte andas
#som dödens dag som randas,/#
##dryck som aldrig törst en bringar,##/
klädd ~i järn/~ som aldrig klingar.
Drunknande på torra land
~ser en liten ö ibland,/~
tar den för ^en #klippas hall/#/^ —
ser ett litet vattenfall,
tar det för ^en #röksky/# blott./^
##vattenfall så rart och gott!##/
^#som sitt @skumsvall/@ göt.##/^
^#Tralala la, tralala la,##/^
nu vill vi #alla# bara ha
en fisk, en fisk (+)som smakar bra(!+),
så saftig och så söt.*

Excerpt 5: *The Return of the King* – tal i lägre stilart

“Where be you a-going?” says she.
“To Bag End,” says they.
“What for?” says she.
“To put up some sheds for Sharkey,” says they.
“Who said you could?” says she.

“Sharkey,” says they.
“So get out o’ the road, old hagling!”

“I’ll give you Sharkey, you dirty thieving ruffians!” says she, and ups with her umbrella and goes for the leader, near twice her size.

So they took her.
Dragged her off to the Lockholes, at her age too.
They’ve took others we miss more, but there’s no denying she showed more spirit than most.’

[...] ¹⁴

‘Good evening, Mr. Baggins!’ he said.
‘Glad indeed I am to see you safe back.

But I’ve a bone to pick with you, in a manner o’ speaking, if I may make so bold.

You didn’t never ought to have a’ sold Bag End, as I always said.
That’s what started all the mischief.
And while you’ve been trapessing in foreign parts, chasing Black Men up mountains from what my Sam says, though what for he don’t make clear, they’ve been and dug up Bagshot Row and ruined my taters!’

»Vart är ni på väg?» ^frågade hon/^.
»Till §Baggershus/§», ^svarade de/^.
»Vad skall ni där?» ^undrade hon/^.
»Sätta upp baracker för §Hajen/§»,
^blev svaret/^.
»Vem har gett er lov till det?»
^frågade hon/^.
»§Hajen/§ (+)själv(/+)», sa de.
»Så se och kom av vägen, din gamla ~häxa/~, (+)och det illa kvickt(/+)!»
»Jag skall ge er §Hajen/§ jag, era smutsiga @tjyvbanditer/@ - », #skrek/#
hon och gick med paraplyt i högsta hugg lös på deras bas, som var nära dubbelt så stor som hon själv.
Då tog de henne.
Släpade iväg med henne till låshålorna, och det vid hennes ålder.
#Dom har tagit andra också som vi saknar här/#, men det är ingen som förnekar att hon visade mer ^kourage/^ än de flesta.

[...]

— Gokväll, herr §Bagger/§! hälsade han.

Verkligt glad att se er välbehållen tillbaka.

(–) Jag har en liten gås oplockad med er, som man säger om jag får uttrycka mig så fritt.

Ni skulle aldrig ha sålt §Baggershus/§, det var det jag alltid sa.

Det var där hela eländet började.

Och medan ni har vatt och haft

#@pastratser/@ och sånt/# i

^främmande land/^ och jagat svartingar upp +och ner/+ i bergen som min Sam säger — fast varför #vet/# han inte — ja, då har dom vatt här och grävt upp +hela/+ §Baggspjutsvägen/§ och förstört +alla mina fina/+ potäter ~./~

¹⁴ Här är en blankad följd av två meningar av berättande text utelämnade ur excerpten. De återges här för ökad begriplighet: "Into the middle of this talk came Sam, bursting in with his gaffer. Old Gamgee did not look much older, but he was a little deafer."

Excerpt 6: *The Return of the King* – tal i högre stilart

‘Good!

We have the victory.
Khazad-dûm is ours!’

But they answered:
‘Durin’s Heir you may be, but even with
one eye you should see clearer.

We fought this war for vengeance, and
vengeance we have taken.
But it is not sweet.
If this is victory, then our hands are too
small to hold it.’

And those who were not of Durin’s
Folk said also:

‘Khazad-dûm was not our Fathers’
house.

What is it to us, unless a hope of
treasure?

But now, if we must go without the
rewards and the wergilds that are owed
to us, the sooner we return to our own
lands the better pleased we shall be.’

Then Thráin turned to Dáin, and said:

‘But surely my own kin will not desert
me?’

¹⁵‘No,’ said Dáin.

‘You are the father of our Folk, and we
have bled for you, and will again.

But we will not enter Khazad-dûm.
You will not enter Khazad-dûm.

Only I have looked through the shadow
of the Gate.
Beyond the shadow it waits for you still:
Durin’s Bane.

The world must change and some other
power than ours must come before
Durin’s Folk walk again in Moria.’

— Gott!

Segern är vår.
^Det är nu vi som är herrar i Khazad-
dûm./^

Men de svarade:

— Må vara att du är Durins arvtagare,
men #om du är enögd borde du se
klarare./#

Vi har utkämpat detta krig för
hämnens skull och hämnd har vi tagit.
Men #trevligt/# är det inte.

Om detta är en seger, då är våra händer
för svaga att kunna hålla fast den.

Och de som icke var av Durins folk
sade:

— Khazad-dûm tillhörde inte våra
Fäders hus.

^Vad betyder det för oss utom möjligen
hoppet att hitta en skatt där?/^

Men om vi +också/+ måste gå utan den
belöning och mansbot vi har rätt till, ju
fortare vi kommer tillbaka till våra egna
länder, desto bättre!

Då vände sig Thráin till Dáin och
sade:

— Men inte vill väl min egen ätt svika
mig?

— Nej, svarade Dáin.

Det är du som är folkets fader, för dig
har vi blött och skall blöda på nytt
(+)om du vill(/+).

Men i Khazad-dûm går vi inte in.

~^Du skall akta dig för/^/~ Khazad-
dûm.

Det är bara jag som sett in genom
portens ~skuggor/~.

(+)Och(/+) bakom ~alla skuggor/~
#ligger/# den fortfarande och väntar
dig: +*Durins bane*/+.

Världen måste ~omvälvas/~ och en
annan makt än vår komma innan Durins
folk på nytt kan vandra ~genom/~
Moria.

---

¹⁵ Denna styckesbrytning saknas i sentida
utgåvor.

Excerpt 7: Referens – *The Hobbit*

The Hobbit

After that they stopped pleading.

Then they took off their clothes and bathed in the river, which was shallow and clear and stony at the ford.

When they had dried in the sun, which was now strong and warm, they were refreshed, if still sore and a little hungry.

Soon they crossed the ford (carrying the hobbit), and then began to march through the long green grass and down the lines of the wide-armed oaks and the tall elms.

“And why is it called the Carrock?” asked Bilbo as he went along at the wizard’s side.

“He called it the Carrock, because carrock is his word for it.

He calls things like that carrocks, and this one is *the* Carrock because it is the only one near his home and he knows it well.”

“Who calls it?”

Who knows it?”

Hobbiten

Då slutade de att böna och be.

De tog av sig kläderna och badade i älven, som var grund och klar och stenig vid vadet.

När de hade torkat i solen, som nu lyste varmt och starkt, var de vederkvickta, om än (-) ömma och litet hungriga.

Snart gick de över vadet (hobbiten blev buren) och började sedan vandra i det höga gröna gräset # längs (-)rader(-) av höga almar och ekar med vida grenar.

»Och varför kallas den Karok?« frågade Bilbo när han gick vid trollkarlens sida.

»Han kallade den för Karok, för karok är hans ord för den.

Han kallar sådana saker för karokar, och detta är karoken med stort K eftersom det är den enda i närheten av hans hem och han känner den väl.«

»Vem gör det?»

Vem känner den väl?«

Bilbo

☞ /☞¹⁶Då slutade de att ~tjata/~.

De klädde av sig och badade i floden ☞ som var grund, klar och stenig vid vadstället.

När de hade torkat i det - starka, varma solskenet kände de sig uppiggade fastän fortfarande mörbultade och litet hungriga.

Snart gick de över ~floden/~ (Bilbo¹⁷ blev buren) och började så marschera i det höga gröna gräset, ner längs raderna av vittfammande ekar och höga almar.

– Varför kallas den Karrock då? frågade Bilbo där han traskade vid trollkarlens sida.

– Han ~gav den namnet/~ Karrock därför att det är hans ord för den.

Han kallar såna saker för karrockar, och den där (+)klippan(/+) är ~hans/~ Karrock, därför att det är den enda i närheten av hans ~hus/~ och han känner den väl.

– Vem är det som kallar den så?

Vem är det som känner den väl?

¹⁶ Här saknas en blankrad i översättningen, som i stället har enkel radbrytning och indrag.

¹⁷ Ordvalet ansluter till *Bilbo*, boktiteln.

Bilaga 2: Tabeller

Se avsnitt 5.1 för tabellernas utformning.

Excerpt 1: *The Fellowship of the Ring* – krönika

	<i>Härskarringen</i>
<i>Antal ord av Tolkiens 170</i>	200 (+ 17,6 %)
Semantiska tillägg	7
Explicitgörande tillägg	4
Tillägg sammanlagt	11
Semantiska utelämnningar	1
Implicitgörande utelämnningar	1
Utelämnningar sammanlagt	2
Betydelsenyanser och inexaktheter	7
Semantiska fel	5
Avvikelser i egennamn	3
Semantiska avvikelser sammanlagt	28
Stilistiska avvikelser	6
Olexikaliserade ord	0
Summering	34
Summering/Tolkiens ordantal	20 %
Typografiska normavvikelser	1
Språkliga normavvikelser	0
Avvikelser sammanlagt	34
Avvikelser/Tolkiens ordantal	20 %

Excerpt 2: *The Fellowship of the Ring* – intensiv händelseskildring

	<i>Härskarringen</i>
<i>Antal ord av Tolkiens 222</i>	208 (- 6,3 %)
Semantiska tillägg	2
Explicitgörande tillägg	1
Tillägg sammanlagt	3
Semantiska utelämnningar	1
Implicitgörande utelämnningar	2
Utelämnningar sammanlagt	3
Betydelsenyanser och inexaktheter	6
Semantiska fel	1
Avvikelser i egennamn	0
Semantiska avvikelser sammanlagt	13
Stilistiska avvikelser	0
Olexikaliserade ord	1
Summering	14
Summering/Tolkiens ordantal	6,3 %
Typografiska normavvikelser	1
Språkliga normavvikelser	4
Avvikelser sammanlagt	18
Avvikelser/Tolkiens ordantal	8,1 %

Excerpt 3: *The Two Towers* – miljöbeskrivning

	<i>Härskarringen</i>
<i>Antal ord av Tolkiens 164</i>	151 (- 7,9 %)
Semantiska tillägg	0
Explicitgörande tillägg	2
Tillägg sammanlagt	2
Semantiska utelämnningar	1
Implicitgörande utelämnningar	0
Utelämnningar sammanlagt	1
Betydelsenyanser och inexaktheter	6
Semantiska fel	5
Avvikelser i egennamn	0
Semantiska avvikelser sammanlagt	11
Stilistiska avvikelser	0
Olexikaliserade ord	1
Summering	12
Summering/Tolkiens ordantal	7,3 %
Typografiska normavvikelser	0
Språkliga normavvikelser	1
Avvikelser sammanlagt	13
Avvikelser/Tolkiens ordantal	7,9 %

Excerpt 4: *The Two Towers* – vers

	<i>Härskarringen</i>
<i>Antal ord av Tolkiens 92</i>	136 (+ 47,8 %)
Semantiska tillägg	0
Explicitgörande tillägg	1
Tillägg sammanlagt	1
Semantiska utelämnningar	1
Implicitgörande utelämnningar	0
Utelämnningar sammanlagt	1
Betydelsenyanser och inexaktheter	2
Semantiska fel	13
Avvikelser i egennamn	0
Semantiska avvikelser sammanlagt	17
Stilistiska avvikelser	9
Olexikaliserade ord	1
Summering	27
Summering/Tolkiens ordantal	29,3 %
Typografiska normavvikelser	0
Språkliga normavvikelser	5
Avvikelser sammanlagt	32
Avvikelser/Tolkiens ordantal	34,8 %

Excerpt 5: *The Return of the King* – tal i lägre stilart

	<i>Härskarringen</i>
<i>Antal ord av Tolkiens 185</i>	214 (+ 15,7 %)
Semantiska tillägg	3
Explicitgörande tillägg	2
Tillägg sammanlagt	5
Semantiska utelämnningar	1
Implicitgörande utelämnningar	1
Utelämnningar sammanlagt	2
Betydelsenyanser och inexaktheter	2
Semantiska fel	4
Avvikelser i egennamn	7
Semantiska avvikelser sammanlagt	20
Stilistiska avvikelser	7
Olexikaliserade ord	2
Summering	29
Summering/Tolkiens ordantal	15,7 %
Typografiska normavvikelser	0
Språkliga normavvikelser	4
Avvikelser sammanlagt	33
Avvikelser/Tolkiens ordantal	17,8 %

Excerpt 6: *The Return of the King* – tal i högre stilart

	<i>Härskarringen</i>
<i>Antal ord av Tolkiens 196</i>	214 (+ 9,2 %)
Semantiska tillägg	2
Explicitgörande tillägg	2
Tillägg sammanlagt	4
Semantiska utelämnningar	0
Implicitgörande utelämnningar	0
Utelämnningar sammanlagt	0
Betydelsenyanser och inexaktheter	5
Semantiska fel	3
Avvikelser i egennamn	0
Semantiska avvikelser sammanlagt	12
Stilistiska avvikelser	3
Olexikaliserade ord	0
Summering	15
Summering/Tolkiens ordantal	7,7 %
Typografiska normavvikelser	0
Språkliga normavvikelser	3
Avvikelser sammanlagt	18
Avvikelser/Tolkiens ordantal	9,2 %